

VSEBINA ŠTEVILKE 9 IN 10.

LEPOSLOVNI DEL:

- I. **Pesmi:** Anton Vodnik: Mesečina, 266. — Stanko Majcen: »Zemlja«: Pošta, 267; — Odisej, 267; — Stara pesem, 267. — Tine Debeljak: Balada, 267; — Starka, 279. — Mirko Pretnar: Črni dijamant, 267; — Solnce v zavesah, 279. — Vladimir Premru: Iz samote, 268. — Srečko Kosovel: Moja mati, 274. — Dante Alighieri: La Divina Commedia, III. 18., 285.
- II. **Drama:** Stanko Majcen: Apokalipsa, 280.
- III. **Leposlovna proza:** Stanko Pregelj: Bogovec Jernej, 257. — Narte Velikonja: Skrivnost, 270. — Ksaver Meško: Noč, 275. — Fran Sušnik: Mladost, 279.

PROSVETNI DEL:

- I. **Članki:** Fr. Stelè: Umetnost in Slovenci, 287. — Dr. Jos. Puntar: Čop — poet, 296.
- II. **Zapiski:** 1. **Slovstvo:** Anton Vodnik: Vigilije (St. Majcen), 298. — Jos. Stritar: Izbrani spisi za mladino (J. Lovrenčič), 298. — Župančičeva Marija Stuart (Dr. Lokar), 299. — Fr. Milčinski: Gospod Fridolin Žolna in njegova družina (Pregelj), 299. — K. Širok: Slepí slavčki, J. Korban: Vitomilova železnica (Pregelj), 299. — L. N. Tolstoj: Hadži-Murat (Pregelj), 299. — Sv. Hurban Vajanský: Leteče sence (Pregelj), 299. — M. Maeterlinek: Modra ptica (Pregelj), 299. — V. Nazor: Carmen vitae (Mazovec), 300. — M. Vukasović: Moj gavran (Pregelj), 300. — Ilija Jakovljevič: Zavičaj (Pregelj), 300. — E. Božičević: Alenka (Pregelj), 300. — 2. **Umetnost:** Ivan Meštrovič (Fr. Stelè), 301. — XXVIII. umetnostna razstava v Jakopičevem paviljonu (Fr. Stelè), 302. — Publikacije o umetnosti in arheologiji v Jugoslaviji (Frst), 303. — 3. **Gledališče:** Mariborska drama 1922/23 (B. B.), 303.

PLATNICE:

Iz naše dnevne kulture. — Prejeli smo v oceno.

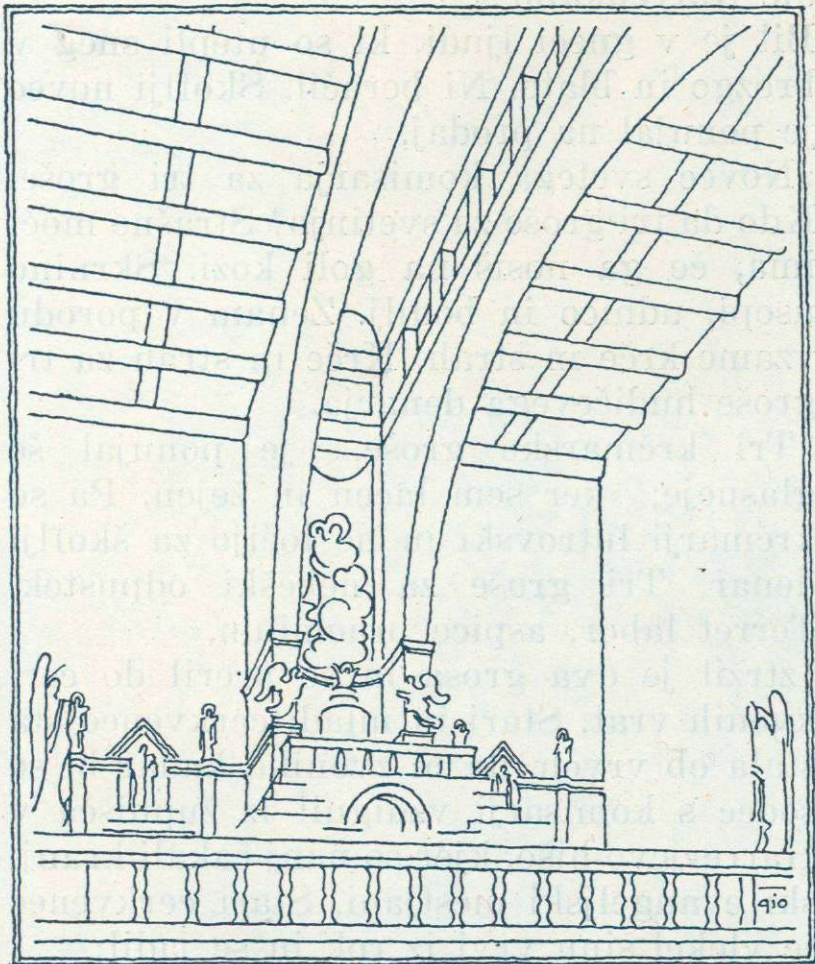
ILUSTRACIJE:

Priloga IX.: Sl. 44. Fr. Kralj: Dvorana Akademskega doma v Ljubljani. — Sl. 45. Iv. Vurnik: Zadrúžna gospodarska banka v Ljubljani. — Sl. 46. Helena Vurnik: Ornat za ljubljanskega knezoškofa. — Sl. 47. Veno Pilon: Marij Kogoj. — Sl. 48. Helena Vurnik: Dekoracija dvorane Zadrúžne gospodarske banke v Ljubljani. — Sl. 49, 50, 51. Arhit. šola J. Plečnika: Načrt IV. za cerkev sv. Magdalene v Mariboru. — **Slike v tekstu:** J. Plečnik: Skica za notranjščino cerkve, 257; — Skica za kelih, 260. — Arhitekturna šola J. Plečnika: Skica za Marijin trg, 261; — Načrt II., za cerkev sv. Magdalene v Mariboru, 264; — Načrt III. za cerkev sv. Magdalene, 265; — Načrt II. za cerkev sv. Magdalene, zunanjščina, 268; — Načrt III. za cerkev sv. Magdalene, zunanjščina, 269; — Načrt III. za cerkev sv. Magdalene, notranjščina, 284. — Iv. Vurnik: Skica za fasado II., 280; — Skica za fasado III., 286.

»DOM IN SVET« IZHAJA DESETKRAT NA LETO (DVAJSETEGA DNE VSAKEGA MESECA RAZEN JULIJA IN AVGUSTA) NA 32 STRANEH. :: NAROČNINA ZNAŠA LETNO 100 DIN, DOVOLJENO JE POLLETNO PLAČEVANJE PO 50 DIN, V IZJEMNIH SLUČAJIH TUDI ČETRTLETNO PO 25 DIN. NAROČNINA ZA DIJAKE (ŽELIMO, DA NAROČAJO SKUPNO) 75 DIN. :: UPRAVNIŠTVO: LJUBLJANA, JUGOSLOVANSKA TISKARNA. :: ZALOŽNIK IN LASTNIK: KATOLIŠKO TISKOVNO DRUŠTVO. :: TISK IN KLIŠEJI JUGOSLOVANSKE TISKARNE V LJUBLJANI. :: UREDNIKA: PROFESOR FRANCE KOBLAR (ZA LEPOSLOVJE), LJUBLJANA, AHACLJEVA CESTA 7, IN DR. FRANCE STELE (ZA PROSVETNI DEL IN OPREMO), LJUBLJANA, SV. PETRA CESTA 80. ::

DOMIN SVET

LETNIK 36. V LJUBLJANI 10. DECEMBRA 1923. ŠTEVILKA 9 IN 10.

J. PLEČNIK: SKICA ZA NOTRANJŠČINO CERKVE.

BOGOVEC JERNEJ.

DR. IVAN PREGELJ.

2.

»Orožniki ne umirajo, preden niso v smrtni sragi klicali matere. In Baertl je še ni,« se je ponovilo v Dachsove misli, ko je stopal čez žalostno zimsko polje v megleno jutro za glasom zvonov, ki so peli od Kranja. Trpko, trpkeje se je gostila megla predenj na pot, da so udarjali glasovi zvonov in šumi vasi strahotno iz neznanega. Ko je prešel učitelj mimo razpela otročnic, se mu je vzela nenadna ganjenost o bogovcu v srce.

»Orožnika si se zval, Baertl,« je čuvstvoval. »Pa ali si bil, ali nisi bil? Ni še orožništvo iz volje. Iz duha je in iz mesa. Zajec ne bo bôdel in jablana ne bo rodila grozdja. Drenuljo umečim, a kdo jo kdaj umedi? Saj verujem, Baertl, da si videl, kar si bogoval, a ne drugih z videnji, v

videnjih si nosil samega sebe iz bridkosti v jezo in iz jeze v bridkost. Trpel si rane. Tudi ščenec jih trpi. Pa še ni orožnik.«

Učitelj je videl v bridki jasnosti. Ni ga potrla. Iz matere in očeta je nosil, da je bil vedrejši, kadar je pogledal mimo videza bridki resnici do dna.

»Seme se je vsejalo iz Vitemberge v Kranjce,« je umeval. »Štirideset let je vzhajalo in ni vzšlo. Če ni vzšlo, ni zato, ker ni moglo. Vsaki zemlji pritiče svoje seme in o svojem času. Kar smo mi sejali, ni bilo naše seme. In sejali smo prezgodaj. Kakor je vse v zemlji, tako je vse v bogovcih. Katere zemlje seme pa so? Od kod duh v Baertlu? Ali ni sam prejel v delež vraže detét in vero norških žena? Kaj je šel lomit razpelo otročnic? Saj je vendar ljubil iz matere in mater in vse njeno. Če je nanjo mislil in njeno, kako bi bil mogel kleti in sovražiti? Mater sovražiti? Ni mogel. Besedo je imel iz Martina, duha in jezo pa je glumil. Lep orožnik. Da bo meč potegnil, je bogoval, pa ga je potajil. Zaradi matere, ki ga je dojila in ki je ne jaz ne on ne papežniki kleti ne moremo.«

Učitelju se je razodelo do zadnjega zadnjega:

»Mater boš klical, Baertl, v smrtni sili. Pa je ne boš iz bolečine orožnikov. Iz slabosti hlapčiča v plenah jo boš, ko te bo zdrizal strah materine marnje in basni in še o nenavidnem kosmatecu s pažlji, detéčji tvoj prvi strah iz papežniških slik in tvoj zadnji. Amen.«

Iz bolne resnosti se je obudil trenotno v veselo voljo:

»Ampak jaz, jaz sem njegov Ulises.«

Nad spodnjim, v gaz utepenim in zmrzlim snegom je ležala plast novega iz zadnje noči, utrujala in močila skozi obutev. Upehan se je doboril učitelj v prvem dnevu do mesta. Našel je Schlagново pristanišče, kjer je skrivaj nočeval, kadar se je mudil v mestu. Pes je bevsknil nanj, ko se je bližal. Ko pa ga je spoznal, se

mu je začel prilizovati. Učitelj je odpahnil v pristavo. V slami je kril svoje preobleke in pijačo za spanec. Začel se je šemiti in preodevati. Tedaj se mu je vzelo v misli:

»Ulises mi je rekel mladec z mečem. Iz katere marnje že ima to ime? Saj sem bral nekoč. Dobro ime. Bogovčev Ulises je rekel in sem ponovil. Danes bom popoln. Noben komisarski snubač me ne bo sumil.«

Preoblekel se je v cunjasto pokveko z grbo in izpahnjnim ramenom. V brado in lase si je nastlal prahu in plev. Ni se videl, a je zaupal:

»Dober sem. Ulises. Doma je čakala nanj žena, ki je bila dvajset let vdova. Kristančeva Penelopa, na me boš trideset.«

Izšel je iz pristave. Pes ga je oblajal. Vsi zvonovi v Kranju so peli. »Sancta, una et militans,« je čuvstvoval učitelj, »zmaguješ. Z zvonovi, z orglami in s svečenjem. Parva victrix! Z lesenim mečem krotiš bogovce, hlapčiče v plenah, negodne.«

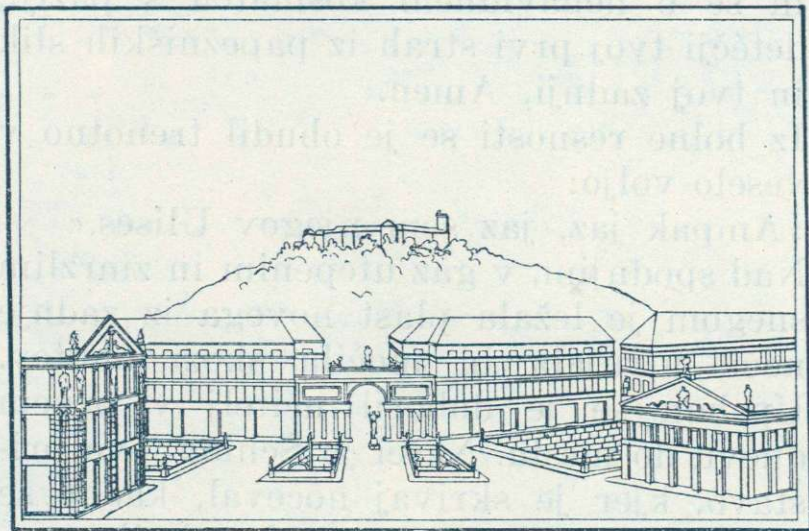
Še trpkeje je občutil:

»Sveti Ljubljane, počemu s helebardami? Naš bogovec Jernej sam, sem čul, je klonil pred lesenim mečem. Za božič, preden je legel bolan, so ga videli v cerkvi. Pozovi ga predse kakor si druge. Prišel bo in obljubil zvestobo in rekel: foveo ac fateor.«

Stal je ob mestnih vratih in ni mogel vstopiti. Iz mesta so prihajali vojaki. Učitelj je izvedel, da gredo v Križ po sinove evangeljskega Križaja, ki so prejšnjo noč ubili mestjana Lovretiča.

Učitelj se je oddahnil:

»Na Brdo ne gredo.«

ARHIT. ŠOLA J. PLEČNIKA: SKICA ZA MARIJIN TRG.

Vstopil je v mesto. Živa razigranost mu je razvezala duha.

»Tomaž, sveti komisar,« je verjel, »saj ne menjam s teboj. Naduha iz sadla, boš videl, bo tvoj konec. Moj pa bo šala in pesem vagantium. Hie Dachs. Mein Stärk' die Narrenkapp'.«

Bil je v gneči ljudi, ki so utepli sneg v brozgo in blato. Ni beračil. Škoflji novec je ponujal na prodaj.

»Novec svetega komisarja za tri groše. Kdo da tri groše za svetinjo? Strašne moči ima, če ga nosiš na goli koži. Skrnino usopi, udnico in bodilj. Ženam v porodu vzame krče in strah. Krče in strah za tri groše hudičevega denarja.«

»Tri krčmarske groše,« je ponujal še glasneje; »ker sem lačen in žejen. Pa so krčmarji lutrovski in ne točijo za škoflji denar. Tri groše za nebeški odpustek. Terret labor, aspice praemium.«

Iztržil je dva groša in se preril do cerkvenih vrat. Stari in mladi cerkvenec sta stala ob vrveh, da bi zvonila, kadar bi se sodec s komisarji vzdignil iz župnišča v Harrerjevo hišo, kjer so nanj čakali kranjski evangeljski mestjani. Stari cerkvenec je vlekel sinu vrvi iz rok in se jadir:

»Ne boš, moj sin. Meni gre zvoniti. Meni so lutrovci rezali vrvi, niso jih tebi. Moja je in bo, da jim zazvonim pogrebno In Fried und Freud.«

»Dajte mir,« se je ustavljal sin. »Komaj zmajali jih boste in naduha vas bo potem gnala vso noč.«

»Naj me žene,« je odgovoril stari, »pošteno sem jo pridobil v službi. Ti pa me ne zasmeuj. Lahko je služiti pod helebardami proti norskemu bogovcu. Pa sem jaz z gospodom Mercino, Bog mu daj dobro, in z gospodom učenim Francetom, Bog mu grehe odpusti, druge vojske trpel in drugačne nuje z Junaerjem, Rakovcem Gašperjem, s starim Schlagnom in še z Rozmanom, ki je, živina, imel koj nož pri rokah. Daj zvonove, ti dem.«

»Ne dam,« je odvrnil kratko sin. »Moja služba so.«

»So,« je postajal stari mehke, »ne kratim ti jih. Samo za to slovesno uro te prosim, da mi jih posodi.«

Sin je trdovratno zmajal z glavo.

»Pasji sin,« se je vmešal tedaj učitelj med sina in očeta, »kako je pisano? Da

spoštuj očeta in mater, da se ti bo dobro godilo na zemlji! Daj odsluženemu, kar mu gre. Tvoj del ti ne bo ušel. Kakor njemu jih bodo tudi še tebi rezali.«

»Pa zvonite,« je vrgel mladi Pero staremu motvoze. Hvaležno je prikimal starec učitelju. Mladi je užaljeno odstopil.

»Oče Pero,« je prosil tedaj učitelj, »v zvonove mi odprite. Samo do prve line bom zlezal, da bom vsaj zviška videl prejasno lice svetega komisarja.«

»Odpahni, kamor hočeš,« je privolil stari cerkvenec. Dachs se je povzpел v lestve. Ko se je vrnil čez kratko, je potožil žalostno:

»Meglà, oče Pero, meglà. Nič ne bom videl, Ti moj Bog, ki me je dal nizkega.« Pomešal se je med gnečo ljudi in klical, prerivajoč se k vhodu v Harrerjev dom. »Ali niste še nič slišali o Caheju? Kaj pa more zato, da ga je nizkega dal Bog. Dajte mu, da bo tudi kaj videl in tistim za božji dar povedati vedel, ki jih ni tu. Dajte videti, ker figovega drevesa ni, da bi zlezal nanj.«

»Na svojo grbo si stopi, pa boš višji,« mu je svetoval nekdo. Dozdevni grbec je odgovoril bridko:

»Jezik si iztegnil. Cerkovnik Pero ti da groš, če mu ga posodiš.«

»Zakaj pa?« se je čudil oni.

»Mesto vrvi mu bo, ko bo zvonil. Jezikov lutrovci ne podrezujejo.«

»Potepenec ni norški,« se je oglasila ženska ob Dachsu.

»Nisem,« se je okrenil k njej učitelj.

»Toda bogovati znam. Zato me čuj in si zapomni, kar vidiš. Cerkvenec že drži za vrv, da bi zvonil, pa ne bo. Zato pa sem dejal, da bi rabil jezik.«

Tisti čas so izšli škof in komisarji iz župnišča.

»Zvonite,« je zaklical mladi Pero staremu. Starec se je zravnal slovesno. Potem si je pljunil v dlani. »In Fried und Freud, lutrovska srenja,« je zaklical zmagujoče in se uprl v vrvi. Ko je visel v njih, je padel vznak in ležal. Smeh stotih ljudi, ki so ga videli, je jeknil. Troje koncev vrvi se je nateklo v svitek pred cerkvenim stražarjem. Še je strmел in sopol:

»Utrgane.«

»Prerezane, oče,« je dejal pomilovalno sin.

»Po so jih spet Vam, ne meni.«

»Hudiči«, je planil starec na noge. Njegova kletev je padla bridko med škoflje, ki so tisti čas zavili mimo cerkvenih vrat...

* * *

Učitelj Dachs se je bil izlizal tik za komisarji v Harrerjevo vežo, kjer ga je pridržal stražnik. Učitelj se je ugreel:

»Pusti me, teslo. Ali ne vidiš, da sem lutrovec in moram pred sodca? Kaj zato, če sem ušiv. Moja vera je gosposka. Izpusti, pravim. Briga mene, koga bo moje grbe in smotlake sram.«

Izvil se je stražarju in se potuhnil v gnečo, ki je bila v prostoru, kjer so komisarji sodili evangeljskim. V ljudeh je bila tišina. Dachs ni videl predse, a čul je vsako besedo, katero je govoril škof Tomaž. Za njegovo besedo je šel učitelj in je sodil:

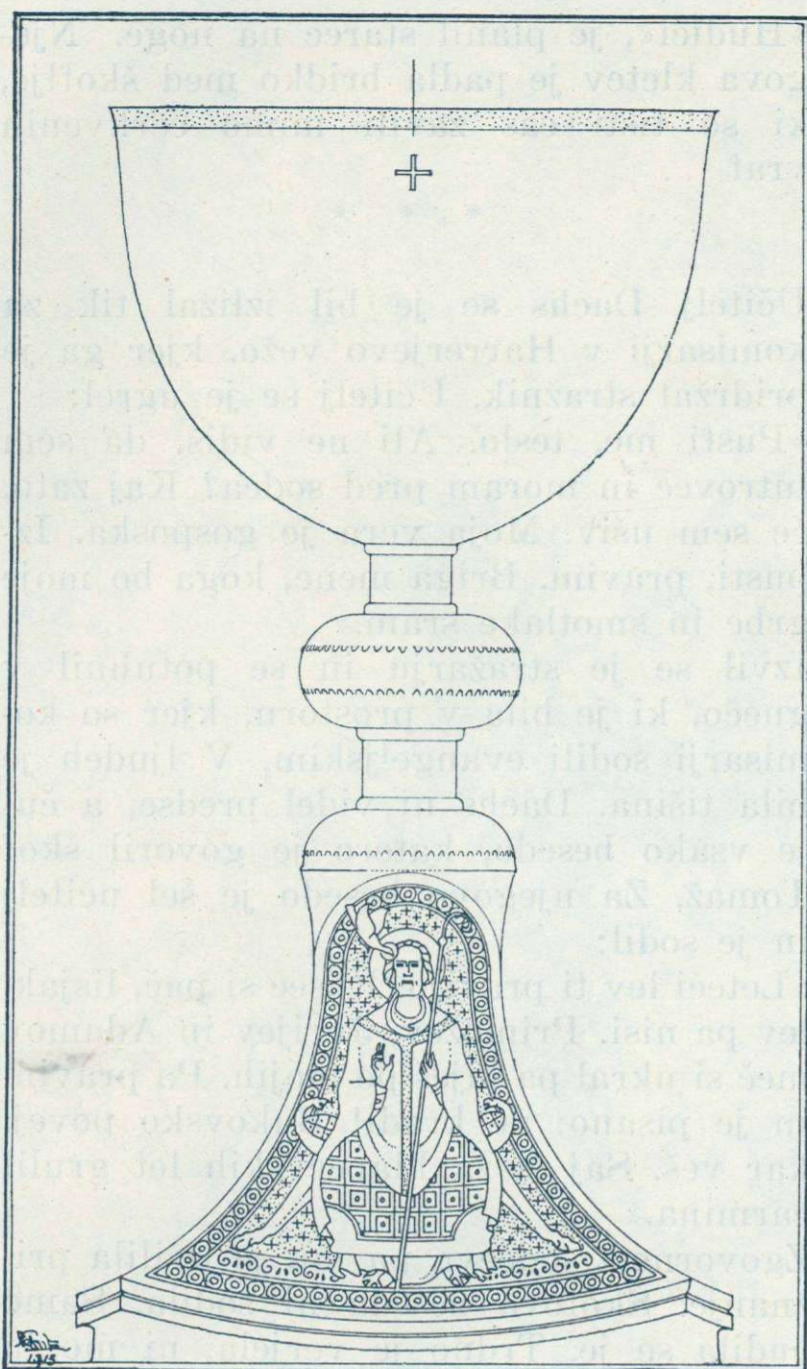
»Leteči lev ti pravijo. Rusec si pač, lisjak, lev pa nisi. Primožev, Jurijev in Adamov meč si ukral pa biješ po mojih. Pa pravim in je pisano: ne kradi! Bukovsko povej, kar veš. Saj si za hlapčevskih let grulil carmina.«

Zgovornost sodčeva pa mu je izsilila priznanje. Škofova beseda ni sodila. Samo čudila se je. Trdno je verjela, ni mogla umeti, kako drugi dvomijo. »To ima,« je vedel učitelj, »bogovec Jernej ni imel. Ni verjel, ni se mogel čuditi. Iz dvoma v sebi je trpel, prisiliti je hotel z jezno besedo, da bi tuja ušesa verjela, pa je le dvom sejal in lastno bolelost. Za človekom, ki pije in pravi: pij, sladko je! pijem, za silnikom z mečem, ki bo grozil: vzemi, saj ni strup! če sam ni vzel, ne bom jemal.« In še je občutil učitelj, da je škofova beseda jasna. Ni bogoval, vsakdanje je povedal:

»Katero pričevanje je močnejše? Ali pričevanje evangelistov, cerkvenih očetov, svetcev in spoznavalcev ali pa duh enega človeka, ki je učil, da imej mož ob ženi obnožnjo, pa takó, da žena zanjo ne ve. Takó bogovati in pričevati zna najnižji biriški hlapec.«

Nato je škof učil:

»Sedem je svetih zakramentov. Ne razdirajmo svečnika s sedmimi svetili. Hodili bi v temi. Resničen je ogenj vernih duš. Samo živali ginó in vedó za zaduštvu in

J. PLEČNIK: SKICA ZA KELIH.

rajne, ki kličejo molitve in prošnje. Recite, da ni zvezd na nebu. Smejale bom. Da ni svetcev božjih, trdite? Videl jih boš, ko ti bodo v pomoč v temi in bolesi.«

Škof je dogovoril. »Zdaj,« je bridko čustvoval učitelj; »sodec bo znamenje dal, deset helebard bo zarožljalo in vsi iz besede že vedo in verjamejo, da je Martin pravi Antikrist in bodo rekli: foveo et fateor!«

Komisarski tajnik je začel klicati evangeljske po imenu.

»Sebastianus Schlagen, filius Georgii, Carnopolitanus, tabernator.« Učitelj se je vzpel, da bi videl. Schlagen je stopil težek v svoji tolšči pred komisarje. Kaj je govoril, učitelj ni umel. A jasno, kakor da snubi v bojce, je narekoval škof pisarju v roko:

»Juxta mentem et mandatum serium Sni Dni Principis... admonitus ad sacra-

mentalem Confessionem et communionem Ecclesiae Catholicae ritu, sublatis impedimentis, promisit oboedientiam.«

»Fovetur,« je mrmral učitelj.

»Georgius, filius Georgii Stockzahndt,« je klical tajnik. Evangeljski je pristopil.

»Curaturus, ut brevi reconciliatur deo et Ecclesiae,« je slovelo v zapisnik.

»Fatet,« je siknil učitelj.

»Tomaž Heinricher,« je klical tajnik in beležil:

»Ratus saluti animae suae demum melius provisum fore si explorata exacte sua conscientia sacram communionem semoto omni obice securus accedat.«

»Foveturque fateturque,« je pačil učitelj. Tajnik je pozival ime za imenom. »Deveti, fatetur,« je glosiral učitelj, »deseti favet. Enajsti...«

»Kovač Urh Glaser,« je pojemał tajniku glas.

»Submittitur,« je menil že v naprej učitelj. Obešenjaška porednost se je budila vanj.

»Casparus Sparer,« je zaklical v kadenci tajnik. V učitelja se je vzel dovtip. Bil je Sparer jecljač in deset grošev je dolgoval učitelju že enajsto leto. Tega se je zmislil Dachs in zaklical glasno:

»Culpam sibi indulgeri humiliter petit.« Komisarji so se strmeče spogledali. Straža je iskala v ljudi. Toda učitelj se je bil že izlizal na hodnik in se podvival na varno. Le ko je prešel mimo straže, ki mu je prej branila vstopiti, je doživel neprijetno klofuto in omahnil na trg med gnečo. Svojo šegavost je bil prinesel s seboj.

»Niti Pilat ni sodil krivičneje,« je zaklical.

»Še slina v mojih ustih ni papežniška. Zato sem vstopil, da bi se spokoril in rešil dušo, in sem obljubil: foveo in prisegel: fateor, pa so me izvrgli. Po krivici, ljudje božji.«

»Po krivici, Johannes,« je spregovorila neka ženska v ljudeh. Učitelj je trenutno ugasnil in usahnil med ramena in hrbte svojih sosedov. Postavna ženska je iskala skozi gnečo za njim. Bila je Kristančeva...

* * *

»Amen, amen, fiat, fiat. Kranj je spet katoliški,« je zahvalil škof Ljubljčan razpelo v župnišču. Tedaj so mu javili, da

prosi za sprejem brdska baronica Judita. Dasi je bil utrujen, jo je škof vendar sprejel. Vstopila je. Sijala je v sreči in lepoti mladega materinstva in se zgrudila pred škofom na kolena in mu poljubila roko.

»Judita? Estera?« je čuvstvoval ginjeno škof. »Kaj hočeš, da se zgodi? Ko bi tudi pol kraljestva prosila, dobila ga boš.«

Prosila je za redko milost, da bi ji škof krstil sina.

»Fiat, Estera,« je dejal škof. Potem je vprašal:

»Ali je to samó tvoja želja, hčerka, ali pa tudi gospod baron tako želi?«

Zardela je rahlo in povabila glavo. Igravo kot lepa plemkinja in zmage si v svesti je rekla:

»Našla sem milost v njegovih očeh.«

»Fiat,« je prikimal škof.

Ko je izginila, je škof strmел še vedno na zaprta vrata in spraševal mehko, sanjavo:

»Judita? Estera?«

3.

Učitelju Dachsju je priletela ob špitalskih vratih, ko je hotel iz mesta, Snedčeva Agata v roke. Sklenil je roke, da je dekle strahotno ostrmelo. »Erazem,« je rekel učitelj in ga je spoznala, se nasmejnila, prikimala in šepetnila:

»Po poročno krilo grem in prstan.«

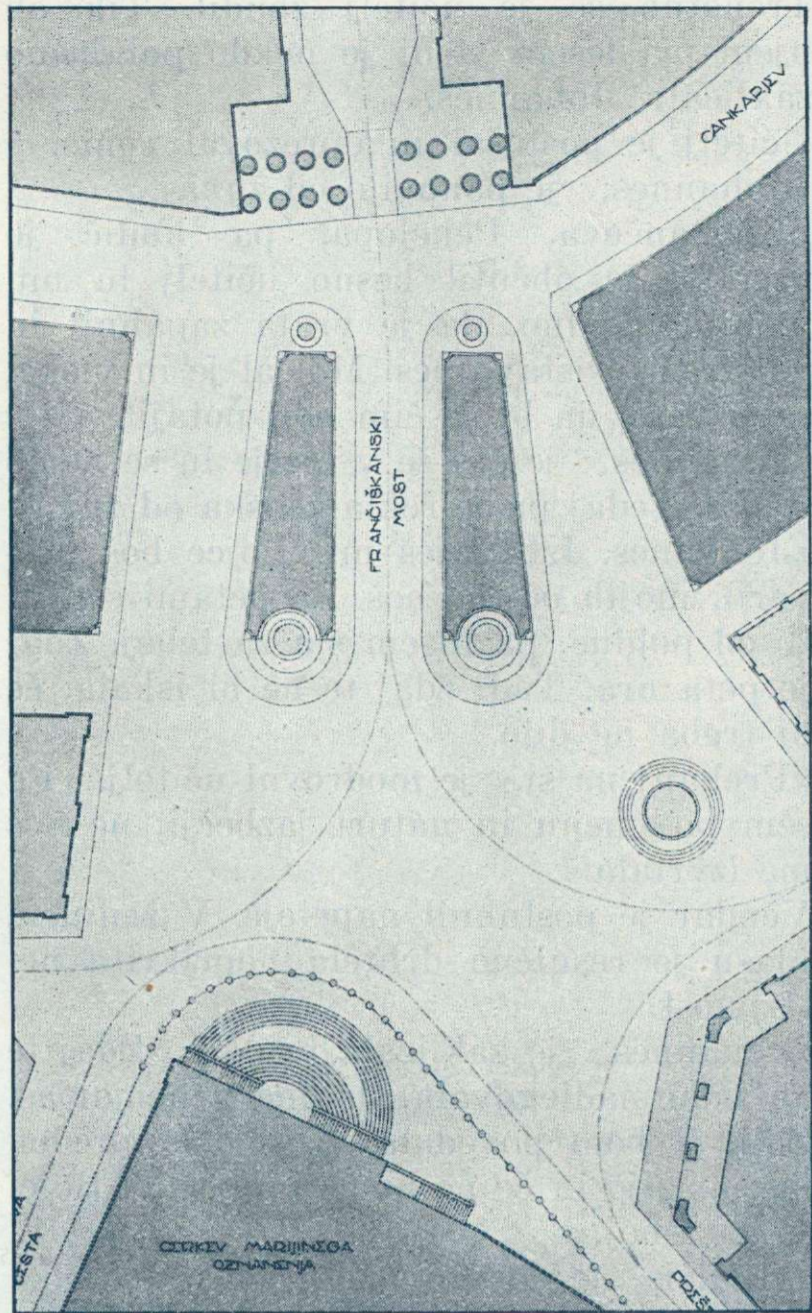
Nekaj trenutkov je gledal učitelj zavzet za sladkim otrokom. Potem se je ovedel sebe in svoje poti in izšel. Pes pred Schlagnovo pristavo ga je spoznal in mu pustil odpahnuti v slamo.

»Pes je zvest,« je mrmral učitelj preodevajoč se v suho kmetiško obleko. »Spoznal me je. Vdova me je tudi spoznala, pa je sitna. Hudič vzemi Penelope.«

Bilo mu je prijetno v suhem in zleknil je v slamo. Z roko je iskal ob sebi pod se. Izkopal je bučasto posodo in jo nagnil, da je plenilo.

»Spadi trikrat, Schlagen,« je mrmral, »jaz te ne bom sodil. Bogve, da si mi jo napolnil in mi verno služil po naročilu in plačilu. Le ne daj Bog, da si z vodo zalil.« Dvignil je in pil. Potem je mlasknil z jezikom in rekel:

»Boštjan. Absolvo te. Spadi še četrtič.«

ARHIT. ŠOLA J. PLEČNIKA: IDEJA ZA MARIJIN TRG.

Tiho je bilo. Le v vogalih se je hotela oglašati sapa. Učitelj je začutil hlad na svojem licu in verjel:

»Kakoršni časi, takošno vreme. Hudičevi mrazovi gredo v deželo.«

Stegnil se je po slami in se zadela. Iz toplote in pijače mu je rastla zaspanost in dremavost. Pes pred pristavo je kratko zacvilil. V šumu vse krepkeje dihaajoče sape od gora se je zavlekel za deske v kotu, zdehnil krčevito in spal.

»Vdova,« je dremal učitelj, »kakšen vrag ti je v glavo utepel, da mi dušo porobiti želiš in se mi v zakon siliš. Kako neki bi to moglo biti? En Ulises in dve Penelopi.«

»Adulteri regnum Dei videbunt,« se mu je še jemala šala v misli in besede. Potem pa je spal. Sapa ob vogalih je rastla v vihar. Nebo je lezlo nizko v polje. Sredi popoldne se je hotelo večeriti ...

Trenotno se je učitelj zbudil. Tik ob njem pri leseni steni je nekdo polglasno zaklical: »Johannes.«

Učitelj je poslušal in oprezoval nemo.

»Johannes,« je ponovilo od zunaj.

»Kristančeva, Penelopa, pa hudič jo vzemi,« je občutil besno učitelj in mu je bilo ugodno, da je vrata zapahnil in da straži pristavo pes. Molčal je in vlekel sapo vase, da bi se čim bolj potajil.

»Johannes,« je čul še v tretje in se nemo spačil. Tedaj pa je rekla ženska od zunaj:

»Johannes. Izbeguješ mi. Bojce boš prevaril, mojih oči ne boš. Za petami sem ti že od poldne, pa nisem šla za teboj. Zdaj je peta ura. Tudi zdaj te ne bi iskala, če bi treba ne bilo.«

»Prekanjena si,« je modroval učitelj. »Pa sem po imenu in naturi jazbečji; ne boš me izvrtala.«

Vendar je poslušnil napeteje. V ženinem glasu je resnično drhtela neprikrita nestrpnost.

»Johannes,« je zaklicala bridko. »Zdaj te ne bom nadlegovala, da me zanemarjaš. Zdaj ti bom povedala le še eno, preden me opazijo in če ne bo že prepozno. Bojci so za teboj.«

»Hudiči,« je spregovoril Dachs.

Žena od zunaj se je oddahnila in hitela pripovedovati:

»Po slami grebem ob steni, kakor da nekaj iščem, kajti vidijo me. Deset jih gre proti Rupiju. Žiga Wassermann se je od togote napil; našel je Wurtznerja in njegove kmete in loški mu jih je posodil. Učitelj gre lovit sina, Wurtzner bogovca, pa tudi zate vejo, da si vrvi rezal v zvoneh in komisarje špotal.«

Učitelj je stal. Do skrajnosti je nagnil posodo z vinom. Ko je spet zajel sape, je dejal ženi:

»Vrni se in veruj: Johannes ni nehvaležen.«

»Hodi srečno,« je rekla.

Učitelj je odprl iz pristave in oprezoval. Res je videl bojce. Komaj sto korakov vstran so bili zavili proti Rupiju. Njemu je ostala še vedno pot mimo Prevalj. Leno je zazehal pes ob njem in ga opozoril nase.

»Zehaš, mrcina,« je rekel učitelj. »Pa sem trdil, da si zvest. Niti bevsknil ne bi bil, če bi se bili oni spomnili in pogledali v slamo po meni.«

Sunil je jezno po psu in verjel skesano:

»Penelopa je samo ena, a ta je zvesta.« Nato se je spustil, kolikor je mogel naglo, na pot. A šele v grmovju in borovcih na Prevaljah je smel brezskrbneje hiteti. Prej bi bil lovce opozoril nase. Tako se je gnal v gosteči se mrak in veseleč se svojega belega kožuha. Grel ga je do znojnih kapelj, a kril ga je pred očmi orožnikov, katere je moral prehiteti.

Že blizu grada na Brdu se je oddahnil in razmišljal o bogovčevem begu: »Prvo je, da ga iz gradu izvlečem. Pa četudi le pod prvo smreko v logu. Tam ga napojim z vinom. Naprej bo že Bog dal. V vse svinjake dežele ne bodo iskali za njim.« Oprezoval je nazaj v smer, odkoder je prišel. Nič ni še videl lovcev v medlem somraku. Samo kraj razpela otročnic, se mu je zdelo, je vstajalo drobno in upehano bitje in se bilo skozi snegove in veter.

»Agata, uboga nevesta,« je zaslutil učitelj in planil v grad...

* * *

Bogovec je sedel oblečen na postelji in poslušal za besedo Erazmovo, ki je bral. »Bukovsko je,« je bil pripomnil prej mladenič. Bogovec je odvrnil:

»Bilo je pred Martinom in Primožem. Beri!«

In Erazem je bil odprl in je bral:

»Et venit unus de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis novissimis, et locutus est mecum, dicens: Veni, et ostendam tibi sponsam, uxorem Agni...« Mimo berila je tonil bogovec v sanje. Jemalo se mu je v dušo, kar je bil davno pozabil. Bukovsko mu je pelo presladko, prav tako kot v dneh mladih šol. Spomini tistih let so se prečudno mešali v sliko, ki je dihala iz berila.

»Et templum non vidi. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, et Agnus. Et civitas non eget sole, neque luna ut luceant in ea. Nam claritas Dei illuminavit eam, et lucerna eius est Agnus...«

Sredi berila je vstopil učitelj in zaklical:

»Bojci.« Erazem je prijel za meč. Učitelj pa je mrzlično grabil za bogovčevim imetjem. Niti kruha na mizi, niti vina ni pozabil. Ko se je kretal, je govoril bogovcu:

»Da živiš? Da vozi ubežati želuješ? Ali moreš stati?«

Bogovec je stal, a omahnil.

»Zajmi iz vrča, pij,« je silil Dachs.

Erazem se je bil vstopil hladen in mrk ob vrata. Ko je Dachs podprl bogovca, da bi šli, je vprašal:

»Here Meister, kam?«

»Mimo hlevov za grad v gozd,« je rekel učitelj in pridal: »Pa oprezno! Nihče naj ne čuje.«

»Johannes,« je tedaj zaprosil bogovec in se ozrl nazaj po sobi. Svečo na mizi so pustili goreti. »Johannes, pusti me tu.«

»Ne razumem,« je menil hladno učitelj in ga povlekel tiho za seboj. Komaj so bili prešli mimo hlevov in pristav, ko se je že oglasil Wassermann na grajskih vratih. Vrtarar je vljudno svetil preganjalcem na hodniku. Bogovčev stan so našli prazen. Psi, ki so se gnali ob hlevih, so vzbudili vrtararja iz začudenja.

»V gozdu ga zalezete,« je bodril lovce. »Ne bo vam ubežal in daleč ni. Saj je komaj še živ.«

»Bakle,« je vzkliknil Wassermann.

Bile ste samo dve pri hiši; prižgali so in našli sled...

Trudna in plaha do smrti je oprezovala lovce Snedčeva Agata. Ko so zavili v lesove, je krenila za njimi. Bakla ji je kazala pot. Baklo je nosil cerkvenec od Crngroba. Pa tisto noč je svetil slabo...

* * *

V močadah za ribnikom se je bogovec zgrudil. »Prvič,« je zamrmral učitelj in velel Erazmu: »Primi!«

Zadela sta onesveščenega vsak pod eno ramo in bredla naprej. Bogovec se je zopet zavedel. Dachs mu je potisnil vina na usta in sopihal:

»Pij, na življenje in smrt.«

Bogovec je mrtvo pil, omahoval in blaznil iz pijače in berila, ki ga je čul, preden so vstali na pot.

»Velik in visok zid je opasal mesto. Bog je v njem in Jagnje. Glejte bele vrste božjih orožnikov. S pesmijo gredo nasproti Jagnjetu. Jagnje jih je opralo v svoji krvi. Sladke skrivnosti, luči. To so snage Jagnjeta, ki je vzšlo. Jagnje, Jagnje, Jagnje...«

Znova je slabel in se zavedal svoje nemoči.

»Dajta, da se odpočijem,« je prosil. »Kam me pojata? Ali se za življenje bojim? Prazno je življenje človeško.«

Blodneje je trpel:

»Daj že mir, nenauidni. Od zibeli si me jahal. Ne maram živeti več. Hudičevo je vse na svetu... Baal, Baal, Baal...«

Potem je kakor premišljal in je sebe pozabil in vprašal:

»Ali je res Judita sinu rodila?«

»Baal!« je vzkliknil kakor za odgovor srdito. Nato pa je nemirno drhtel:

»Ne, ne, ne... Ljubezen matere je sveta, dekelstvo mater ni Baal.« Vdano je potožil in premišljal:

»V cvetju spočenjajo in v mrazovih rode. Može jih ne ljubijo in iščejo obnoženj, ko so nakazane. Uboge, svete, matere...«

»Zdaj bo svojo pozval in to je zadnje,« je mislil učitelj in se zagledal v medlo senco, ki jo je vrgel. Burno se je ozrl. Z dolnjega konca močadi se je svetilo skozi redko grmovje.

»Hudiči,« je zaklel, »izsledili so nas.«

V strašnih skokih poganjajoč sebe in bogovca, se je nesel naprej. Močad se je ožila. Dva borovita brega sta se odcejala po treh zajedah v ravan. Dachs je obstal. Ni vedel kod in je ugibal. Hotel je po srednji zajedi. Takrat je rekel bogovec: »Breze. Na levo.«

»Na levo,« je ponovil Dachs in posluhnil. Za bežečimi je bil nekdo zaklical. Učitelj se je ozrl in rekel mirno:

»Za petami so nam.«

Erazem je obstal in dejal:

»Zadržim jih z mečem.«

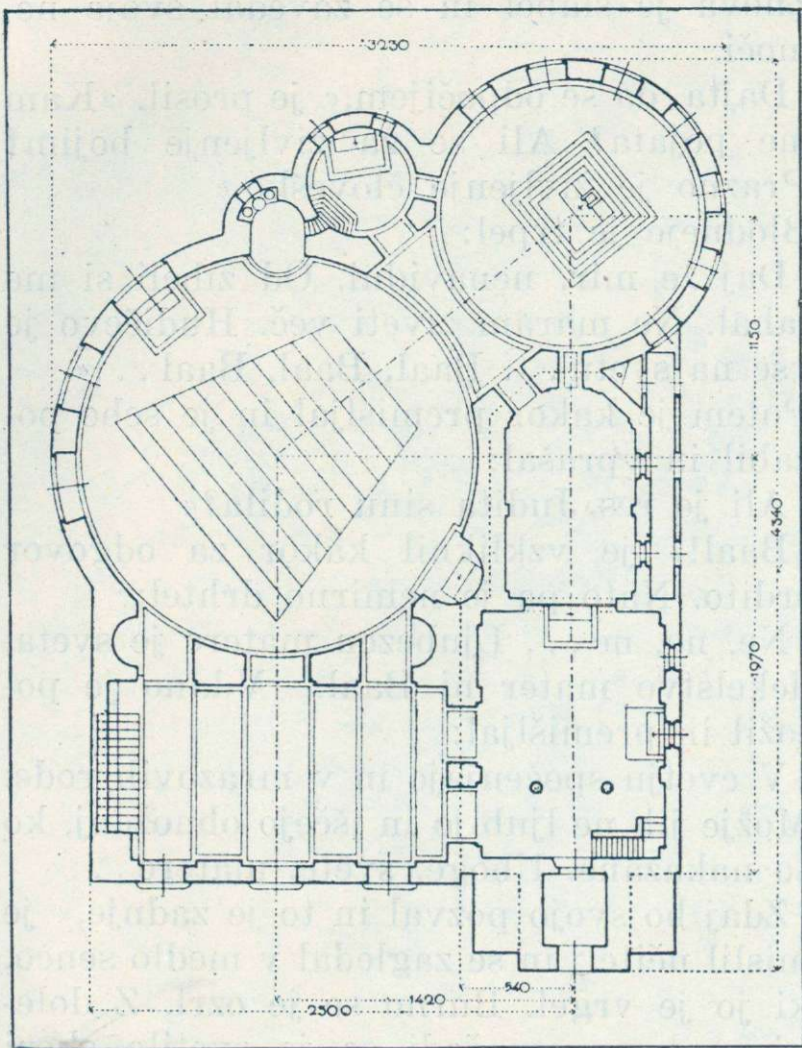
»Postoj,« je rekel učitelj. »Pa ko bodo bliže, da te gotovo vidiijo, beži na desno.«

»Meister, fahre wohl,« je odvrnil toplo mladenič. Dachs je potegnil bogovca na levo po vijugastem klancu. Šla sta dvajset korakov, tedaj je zaječal bogovec in dejal mirno:

»Johannes, jaz sem dohodil. Pusti me umreti.«

Zgrudil se je v mokroto in mraz.

»V drugič,« je zamrmral učitelj. Tudi sam je pešal in je slonel v zajedi. Potem pa je napeto posluhnil za krik, ki so vstali na desni...

ARHIT. ŠOLA J. PLEČNIKA: NAČRT II. ZA CERKEV SV. MAGDALENE V MARIBORU.

Erazem je stal in čakal. Senca na njegovi levi se je gostila. Tedaj se je pogнал čez planico in lomil skozi vejevje in grmovje. »Stoj, stoj,« je klicalo za njim. Mladenič pa je udrl v zajedo in se drevil na slepo v noč. Za njim so spešili lovci. Erazem je čutil, da se mu pljuča zasoplajo, in se je stisnil v breg k mladi smreki. Šum preganjajočih je rastel. Daleč je sinila bakla. Erazem je pridržal sapo in stisnil meč. Nato je udaril.

»Bije,« je vzkliknilo v temi. Tri sence so odskočile. Ena helebarda je udarila na tla.

»Ali je mlad?« je klical nekdo za boji.

»Ne ubijte ga, ujemite ga živega.«

Erazem je spoznal glas svojega očeta.

»Lupež,« je zamrmral in iskal v mrak. S stisnjenimi ustnicami je motil kletev bojev:

»Mitten wir im Leben sind mit dem Tod umfassen...«

Nato je naskočil. Meč mu je zadel v vejo. V svitu bližajoče se bakle je sinila helebarda pred njim. Naskočil je v tretje. Helebarda ga je zajela z rilcem za obleko.

»Umri,« je sunil mladenič strahovito v

četrt. Druga helebarda se mu je zajedla v obleko in drob in se zavrtala ogabno navzgor pod rebra.

»Meister,« je še zaklical, »fahre wohl!« in padel.

Oče se je vrgel nadenj in tulil:

»Ubit, ubit, ubit.«

Potem je starec planil, besnel:

»Bogovca mi dajte. On ga je ubil. Zadušim ga. Lovite!«

Slep, ponorel se je gnal po zajedi v temo, lovci so drli za njim, cerkovnik z baklo jih ni dotekal. Ranjeni orožnik se mu je bil obesil na rame. Ugasnili so v mrakovih za blodnim Žigo in niso vedeli, ne kod ne kje. Mrtvi Erazem je obležal, kjer je padel. Sladka imena slovkujoč je iskala Agata po vseh štirih v zajedo. Ko je našla, je zavpila presunljivo in se onesvestila... Iz lesov je zalajalo, enkrat, drugič, zateglo, lačno in žejno. Nebo nad Krvavcem je bilo vedro. Posvetilo se je. Vzhajal je mesec...

Gnusno je dahnilo ob Agati in jo zdramilo. Vzpela se je na roke in strmela. Šest gorečih oči je gorelo blizu, zaudarjalo je po gnojnih zobeh in gnilobi.

»Erazem, brani,« je zasopla, stala, dvignila meč in udarila. Meč jo je zanesel in je ležala. Vse telo je vrgla čez mrtvega, zamižala, zahrepenela:

»Vzemi Agato, Erazem, moj mož!«

In je čutila, kakor da se ji je od strašnega objema zajedlo v rame in lakotnico. Še tesneje se je privila k mrtvem, zastokala tiho in prešla, da ni videla nič, ni vedela. Ljubezen... Še grob preživi...

Tedaj je začel učitelj dramiti bogovca. S polmrtvim se je dokopal proti jutru do Mretine koč, kjer se mu je zgrudil v tretje...

* * *

Učitelj je odprl »svinjak« in vrgel ženo z ležišča in ji velel oprezovati pred koč. Slušala je topo in trpela mraz. Bogovcu je učitelj postlal na ženinem. Pri medlem svitu mesečine je nato razložil, kar je bil rešil bogovcu: kelih in knjigo, vino, kruh in novec. Napil se je vina in spravil novec. Tudi kelih je ogledoval, pa ga nato potisnil nezavednemu pod vzglavje. Bil je dar evangeljskih meščanov v Kranju iz roženvenške cerkve.

»Ne zato,« je menil učitelj; »da ga bo imel, če ga bo hotel.«

Poklical je ženo, ji dal jesti in piti in ji prepovedal dotekniti se česarkoli. Potem je pokazal na bogovca in rekel:

»Jutra ne učka. A dokler živi, ga pazi. Ko izdahne, pojdi in naznani na Brdu.« Žena je ihtela.

»Kaj se jočeš,« je bil učitelj nevoljen, »strezi mu. Tudi ogenj bi lahko podnetila.«

Hotela je, pa ni bilo iskre pod pepelom. »Svinjak,« je zamrmral učitelj. Še enkrat je zajel od vina, potem se je začel odpravljati. Sklonil se je nad bogovca in poslušal za njegovim življenjem. Zravnal se je in prikimal z glavo:

»Do jutra...«

Trenotno ga je prevzela trudnost iz vina, da je sedel in zadremal za kratko minuto. Že je planil in stopil spet k bogovcu, ki je šepetaje blaznil.

»Mater šepetaš, Baertl,« je dejal učitelj toplo, »a bojcem in vozi si ušel. In zdaj se bova poslovila. Red je tak in ti niti vedel ne boš, kdaj. Srečno, Baertl.«

Obrisal si je solzo. Še enkrat se je obrnil ob vratih:

»Baertl, novce sem vzel. Saj nimaš svojcev. Naj bo za doto Erazmu, ko ga oče izpusti iz voze.«

In še enkrat se je ozrl:

»Baertl, pozdravi mater, ko boš tam.«

Odprl je v noč. Gasnila je, zvezdna, mesečna, mrzla kot strup...

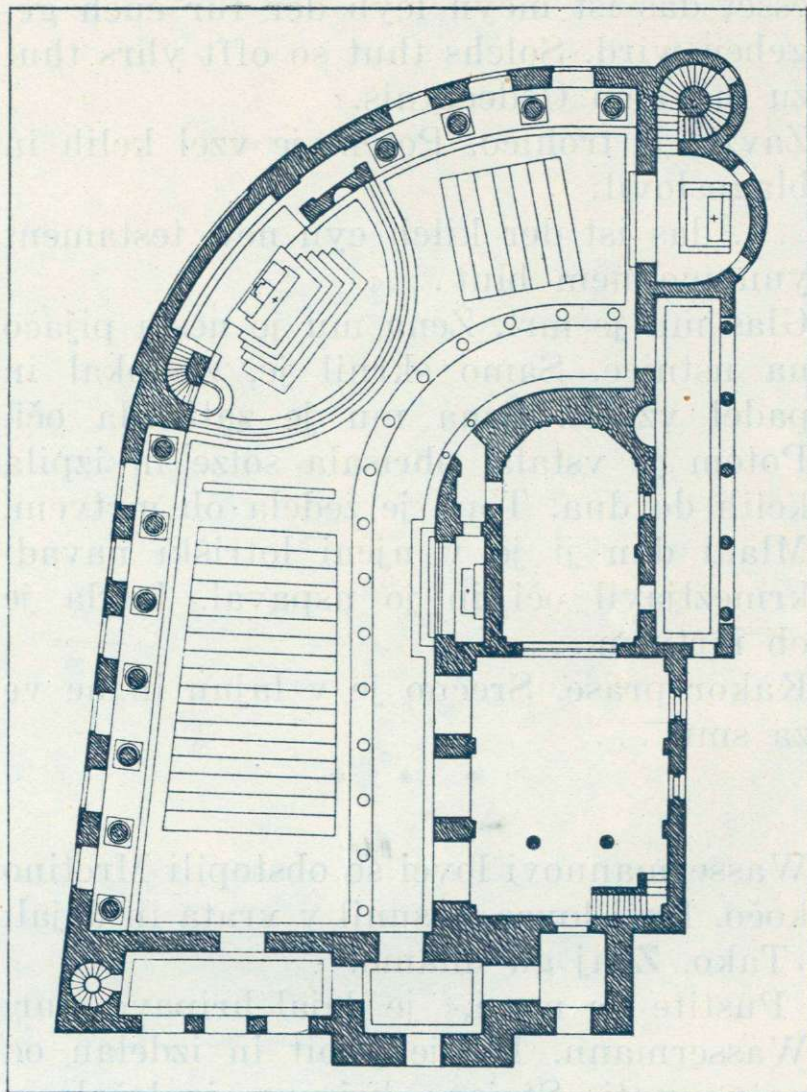
Slišal je petelina na Beli, potem je posluhnil navzdol v lesove in videl lovce, ki so se bili dokopali iz goščav in ovedeli kraja. Iskali so vstran in učitelj je bil vesel.

»Baertl,« je mrmral, »dve uri imaš še čas, dalj pa ne mudi.«

Živahno je zagrabil v pot proti Brdu.

»Usušil sem se to noč in podsivel,« je verjel, »do Kranja me ne spoznajo. Od Kranja do Karlovca bo pa že Bog dal,« je bil znova veder. S kmetiško obleko se je vadil tudi pobožnega kmetiškega zupanja. Ugrel se je na potu in prišel do brez. Ni se mu mudilo. Skrbno za sledjo je krenil na desno, dolgo je šel in odobral:

»Dobro, orožnik z mečem. Bežal si, a si premeteno. Čim dalj, tem bolj.«

ARHIT. ŠOLA J. PLEČNIKA: NAČRT III. ZA CERKEV SV. MAGDALENE V MARIBORU.

Trenotno pa je obstal in zahropel od groze. Bil je Ulises. Od tedaj ne več, od tedaj, ko je tisto videl in spoznal: »Volkovi.« —

V krpah Agatinega poročnega perila, v strašnem krvavem lajnu in snegu je ležal veliki Erazmov meč. Krvav do ročaja. Hlapčič-dojenček v groznih plenah, kamor sta ga povila v strašni zadnji uri ljubezni in dekelstva nezakonska mož in žena...

* * *

Prvi solnčni žarek je šinil čez goro. Takrat se je zavedel bogovec pod roko, ki mu je šla mimo čela. Sreča je vstala vanj in je zahrepenel:

»Mati!«

Potem pa je vse videl in vedel. Hotel je kruha in vina. Žena je odlomila kruha in natočila vina v kelih in je vzel in mu je roko podpirala, da je mogel nositi. Vzel je kruh in molil:

»Vnser herre Jhesu christ ynn der nacht da er verraten ward Nam er das brot danckt vnd brachs vnd gabs seynen jungern vnd sprach: Nempt hyn vnd

esset das ist meyn leyb der für euch gegeben wird. Solchs thut so oft yhrs thut zu meynem Gedechtnis.«

Zavžil je trohico. Potem je vzel kelih in blagoslovil:

»... das ist der kilch eyn new testament ynn meynem blut...«

Glas mu je mrl. Žena mu je nesla pijačo na ustnice. Samo skrnil je, zastokal in padel vznak. Žena mu je zatisnila oči. Potem je vstala, obrisala solze in izpila kelih do dna. Topo je žedela ob mrtvem. Mladi dan ji je v njeni lotriški navadi krmežljavil oči in jo uspaval. Legla je ob mrtvem...

Kakor prase. Srečno je v lajnu in ne ve za smrt...

* * *

Wassermannovi lovci so obstopili Mretino kočo. Prvi lovec je sunil v vrata in dejal:

»Tako. Zdaj ga imamo.«

»Pustite ga meni,« je dejal hripavo stari Wassermann. Bil je pobit in izdelan od nočne poti. Strjena kri mu je ležala v razpraskanem obrazu. Kraj vrat je omahnil lovcu, ki ga je podpiral, iz rok.

»Lepo družbo si je izbral,« je rekel o bogovcu lovec, ki je bil vstopil. »Lotriška baba leži pri njem.«

Sunil je z nogo po ženi, da se je prebudila, strmela. Potem je spoznala in stegnila roko čez mrtvega:

»Pustite ga.«

»Kajpak,« je odvrnil lovec in se sklonil nad bogovca. Njegov drug je pobral kelih. Cerkvenc od Crngroba je vstopil in mrmral svoj navadni pozdrav:

»Dobro jutro Bog daj, vsem skupaj.«

Prvi lovec se je zasmel:

»Pa nam je vendar ušel.«

»Ušel?« je zahripal Wassermann ob podbojih vrat in omahoval in vstajal.

»Ves mrzel je že,« je menil lovec in se okrenil, da bi stopil iz prostora. Wassermann je tedaj telebnil v hišo in ležal na kolenih ob mrtvem bogovcu. Sopol in hripal je besno, glupo je strmel.

»Antikrist... requiescat...«

Hlastal je za besedo kakor jecljajoči, trpel je za strašno uročno kletvijo. Kar je našel, je bila le otroškosmešna krilatica bukovskih šol:

»Requiescat in pice!«

Cerkvenec od Crngroba pa je verjel, da učitelj moli, in je odgovoril verno:

»Amen!«

* * *

Sredi samotnih zimskih polj sameva razpelo otročnic. Kadar tonejo žene v krčih in grozah, pogledujejo za belim likom na križu. Če vidijo, ne trpe, če ne vidijo, trpijo dvakrat. Tiste, ki gledati nočejo, trpijo trikrat...

Sredi samotnih zimskih polj sameva razpelo otročnic. Belo telo visi na črnem lesu, skrivnostno kakor krizmanek nad očetom in materjo z dojenčcem. Kdo je hotel sneti krizmanek z nad očeta in matere in dojenca? Utrgal je, da krvave raztrgana stopala. Strašna rana gori v mrakove in noči in ne ugasne. Veter se trga mimo in joče: »Schelm, arger Schelm!...«

Sredi samotnih zimskih polj ob samotnem razpelu otročnic, pravijo, da straši. Tilen Čatuljica, bajajo, ne najde miru. Iz groba vstaja pod križ in veka v strašnem usmiljenju: »Ljudje božji! Obrišite mu vendar solze!...«

* * *

Ljubezen je močen ogenj. Vse vode ga ne pogase. Niti kri ne. Zvesta je ljubezen kakor grob. In grob je neumrljiv...

MESEČINA.

ANTON VODNIK.

Sredi polja
je angel pokleknil.
Nad biserne goré
je dvignil róke,
v njih mesec — kelih.

Kdaj
bom kot ta angel:
kristal,
ki v njem so vse luči?

Goré so prozorne...
Ne vidim li jutra?
Iz njega sveti trije kralji
jezdijo srebrno...

mimo moje sobe
v Betlehem.

BALADA.

TINE DEBELJAK.

Jezero buči med gorami.
Čolnar vesla z bolnimi rokami,
z mrtvimi očmi bega nad vodami.

Iz globin kot zvon potopljeni zvoni...
Čolnar vztrepeče — vesla zadrži —
Iz globin kot zvon potopljeni zvoni:

— Brez smeha begati, dragi, je hudo!
Vkradla sem ga, ko si me pahnil v vodó!
Če hočeš smehljáj, me poljubi na oko. —

Čolnar se nagne prav nad vodó in oči.
Iz globin kot zvon potopljeni zvoni...
Iz globin čolnar se mrtev smeji...

ČRNI DIJAMANT.

MIRKO PRETNAR.

Samotno je jezero in jaz samotar ob njem
stojim;
gledam v dalje in molčim.
Z onega brega sem me pozdravlja solnce.
Da bi bilo med menoj in njim
le jezero in gora!

ZEMLJA.

STANKO MAJCEN.

POŠTA.

Kaplje mojega srcá
in kaplje tvojega srca
na eno nit nanizane.
Kako to v burji trepeta,
prijema se in kliza...

Kot ptičke so na žici
o črne kaplje te.
Se poti križajo,
se žice nižajo
in z burjo trgajo se za oblak.

Hite, hite to eno pot,
ne morejo zaiti,
med srcema na drogih,
med srcema na drogih
ne morejo zgrešiti.

ODISEJ.

Kedaj te ugledam, streha v dimu,
streha, ki dež od nje kaplja?
Streha pod zvezdami,
streha nad dobro mislijo?

Na podboj naslonjena,
ž njim na roki,
meri svetlobo časa s pogledom,
korak daljine s srcem,
utrip bližine ji duša dá.

Je ogenj zaneten,
prasketa;
kot natrkljan
stebri se dim v višavo.
Komu li mar, da sivé telesa neba,
kalé se zvezdne poti
in mesec skozi »bukovo dušo«
moten preлива svoj motni sij!

Toplo je,
po slivah diši
(suši se zvesti sad)
in nad pepelom pripravljena pruka.

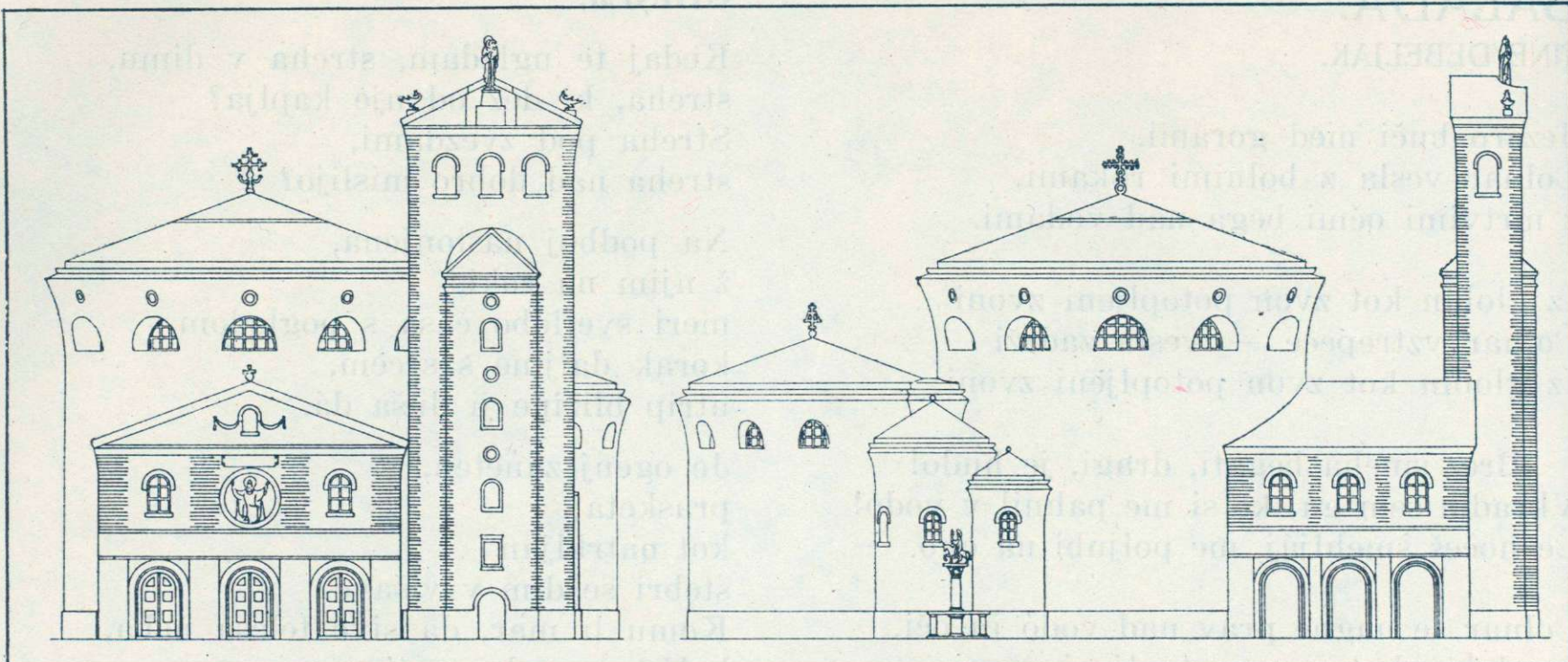
Sédimo!
— Pa saj si ti sama,
ti in on:
pravkar še duh,
izbljut, zgoščen,
sámo gledanje v daljavo,
čakanje sámo,
brezupno, tja do roba zarje...

Sédimo!
Večerja vre
— ne druge bluze!
Naj ti vidim do golobic,
do rdečekljunih golobic v zavetju...
In pokaži ga,
prigretega kot v gnezdu,
prižetega, pripetega
na tisto srce žensko:
Njega!

STARA PESEM.

Solnce, mesec, zvezde
zibelko obkrožajo.
Zibelka, o vedno manjša,
mož, o vedno večji.

Z brado govoriš,
iz oblakov misliš...
Zibelko pa še obkrožajo
solnce, mesec, zvezde.

ARHITEKTURNA ŠOLA J. PLEČNIKA: NAČRT II. ZA CERKEV SV. MAGDALENE
V MARIBORU.

IZ SAMOTE.

VLADIMIR PREMURJ.

I.

Glejte, krmarji, brodarji, porodil se je dan iz mesa
in prišli so popotniki
in obesili so mu meglene sape na tilnik,
krvaveč v gorečem miru.
Ta mir je zavladal nad prepadi,
kjer je stal človek, ponosno strmeč
v sinjo brezdanjost.

Prikovali so mu roke in noge,
pripeljali so mu v požaru reko krvi,
vladarju brezdomja,
grozi črnih noči. —

Tedaj je priplavalo izza šumečih dreves v daljnem pogonu
neodrešeno hrepenenje kipečih misli in je vpilo:

»Dajte, povežite svoje duše na vozove brezdanjosti
in pojte čast gospodu brezdanjih trum, ki vas je rodil iz
obeljenih korenin svojega telesa v trpljenju!
Ali ne vidite, kako se seče skozi zamrzle, ledene
planjave, skozi rastoče gore in trepetajoče drevje prvo
in zadnje spoznanje?

Saj je zemlja žrtvenik, kakor skalno zidovje,
izroččen v vrtincih vetrovom; na njem gore v žgalnih
daritvah duše človeške —«

V sivi sinjini, na zarastlih grobovih
sem iskal razjeden spomenik davnih spominov,
pa sem našel le zeleno drevo,
ki je v svojih vrhovih hroplo poskočnico
živih in mrtvih v brezdanjem miru. —

Po horizontu so hitele sence črnih oblakov
in oko ni videlo, ko je trepetala duša ob zvokih neznanosti. —

II.

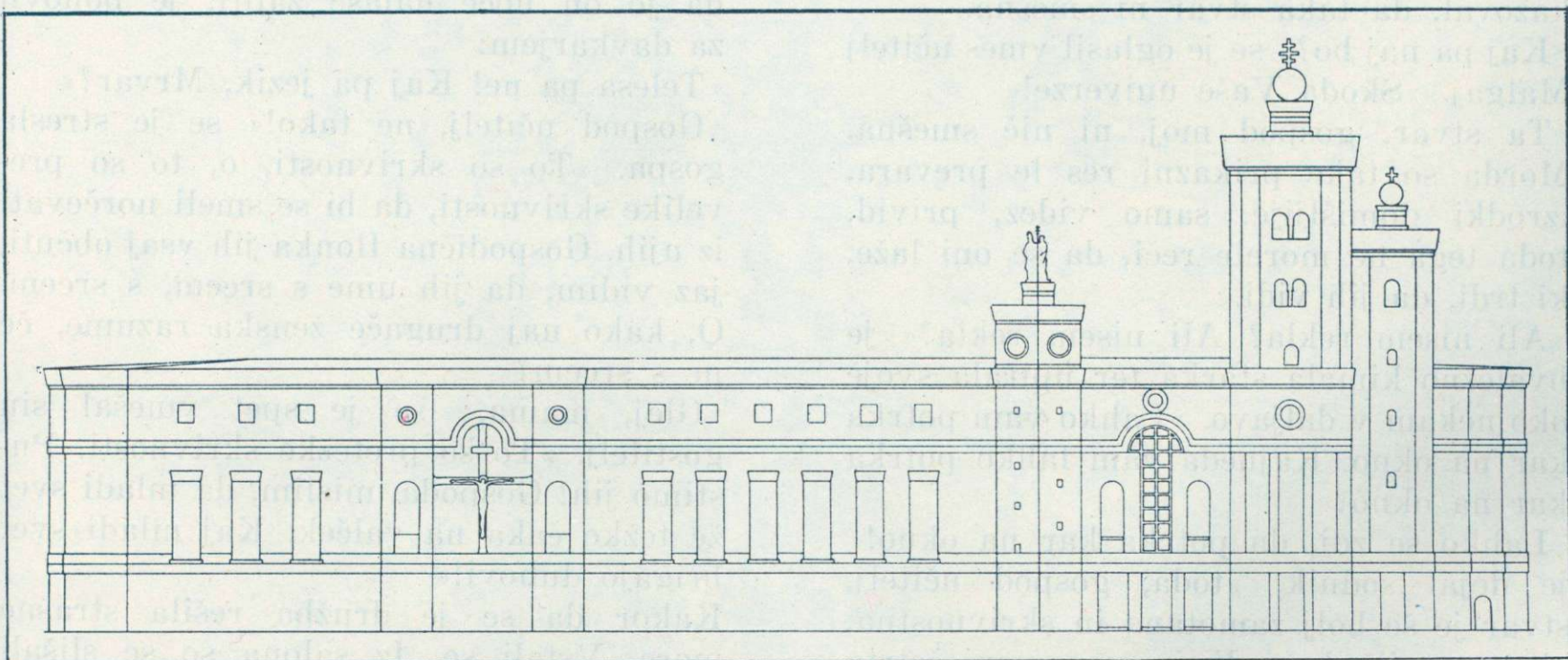
Čujem odmev daljnih korakov —
zvenijo kakor blodne duše, kakor misli umirajočih. —

Glej, potihnili so viharji in za sivimi meglami je prišlo solnce —
rumeno listje plahuta v ozračju, v njem se skrivajo v daljo bežeče poti.
Jaz pa poslušam v duši krike in speve divjih in besnečih
mojih romarjev, ki so tudi gospodarji mojih misli, svečeniki
v mojih svetiščih.

Temna in mogočna se izteza roka, njena senca pada preko mest
do črnih gozdov. — Pa saj so te sanje na poljanah in skozi noč
grozno in upanja polno prihaja plamen. — Čuj pesem večernih
pevcev, ki pod oknom zemlje pojejo svoj spev v spremstvu viharjev,
ki niso kakor jokave mandoline.

Glej, silno in ponosno je vzrastlo iz moje samote, preplavilo je
svetovje — brezdomje — moje hrepenenje; in prinesem mu polno
perišče bleščečega solnca, v bisernih čašah blede mesečine!
Sam v sebi čujem brnenje množic, idočih po trdem tlaku, in vpijem
njim, potnikom daljnih poljan:

Pojdite! Lažnivi so bili in bodo vaši preroki, ki vam obetajo vtelešenje
vstajenja; vstajenje bo prišlo, a ne boste ga videli, ne boste ga slišali.
Vstalo bo sredi največje tišine, izkopalo grob. Pevci večerov vam
bodo peli v samoti, ki je moja samota, molitev srca trikrat
umrlemu spominu bodočih dni.

ARHITEKTURNA ŠOLA J. PLEČNIKA: NAČRT III. ZA CERKEV SV. MAGDALENE
V MARIBORU (ZUNANJŠČINA).

SKRIVNOST.

NARTE VELIKONJA.

I.

Od hipa do hipa se je veter zaganjal v visoke topole. V treh premih vrstah so se gnali proti širokemu dvorišču. Onstran dvorišča je stala dolga hiša. Okna so gorela, kakor da se pelje preko ravni parnik in da so topoli le razvihrane grive valov, ki se kuštrajo ob njem.

Trgovec Blahna je gostil veliko družbo. Gostje so sedeli za dolgo mizo ter bili od pijače že zelo razgreti, povrh tega pa se je bila razvnela še viharna besedna bitka med mladim sodnikom Češnovarjem in učiteljem Malgajem. Stara gospa, mati gostiteljeva, je bila namreč omenila, da jo je strah, ker ljudje govore, da se vrača rajni kovač Jereb, ki se je bil vrgel pred tednom čez most.

»In ta predrznež je meni še prej v pisarni pokazal jezik!« se je bil razjezil s hripavim glasom v pogovor suhi davkar Mrvar.

»Hahaha!« se je bil zakrohotal učitelj Malgaj, da so se preplašeno ozrli gostje v staro gospo. Stara gospa se je bila vzpela kakor otrok, ki ga nekje zasačijo; z obupnoprosečim pogledom je preletela celo vrsto gostov, in kakor da si je oddahnila, se je njeno oko ustavilo na sodniku Češnovarju.

Mladi sodnik je z odločno resnostjo dokazoval, da taka stvar ni smešna.

»Kaj pa naj bo?« se je oglasil vmes učitelj Malgaj. »Škoda Vaše univerze!«

»Ta stvar, gospod moj, ni nič smešna. Morda so take prikazni res le prevara, izrodki domišljije, samo videz, privid, toda tega ne morete reči, da se oni laže, ki trdi, da jih vidi.«

»Ali nisem rekla? Ali nisem rekla?« je hvaležno kimala starka ter upirala svoje oko nekam v daljavo. »Lahko vam potrka kar na okno. Kaj neda vam lahko potrka kar na okno?«

»Lahko se zdi, da potrka kar na okno!« je dejal sodnik, »toda, gospod učitelj, stvar je še bolj zamotana in skrivnostna, ako ne tajiš duše. Kaj vse pomeni četrta dimenzija. Kdo ve, kaj pomeni ta tajni izraz, ki mora našo dušo napolniti z grozo.

Jaz mislim, da to skrivnostno znamenje razume človek le v hipu nenaravne smrti. Kako naj to obrazložim? Vzemite sveto pismo in videli boste, da pozna četrto dimenzijo.

»Haha!« se je spet zasmel učitelj Malgaj. »Še v samostan me pošljite; sami ste najbrž bili!«

Sodniku se je potemnil obraz; videlo se mu je, da ga je beseda zagrabila. Že je lovil pikro zbadljico ter skrčil roke, kakor da hoče planiti preko mize, ko ga je prehitel z besedo gostitelj.

»Dovolite, gospoda! Nocoj nismo prišli reševati duš. In ne bomo se sprli zaradi takele stvari. Če se Jereb vrača, naj se vrača: meni ni nikoli nič slabega storil. Komu je kaj slabega storil! No, da,« videč davkarja, »no, da, ali je to, da Vam je pokazal jezik, preden je šel v smrt, kaj v primeri s smrtjo? Zato pravim, naj se vrača, če mu drago. Če se pa ne vrača, se pa ne vrača. Voza ne bo nikomur prevrgel, kakor ga je živ; zdaj je duh. Saj je zgolj duh, telesa pa ne, pravi katekizem.«

»Prav, prav! Telesa pa ne,« je prikimal z visokim glasom davkar.

Stara gospa je bila vsa razburjena; v čudnem strahu je od časa do časa grabila za roko učiteljice Ilonke, ki je sedela ob njej. Tudi nje se je pollaščal strah in podrtavala je po vsem telesu. Vsaka sodnikova beseda jo je vznemirjala. Videlo se ji je, da jo Malgajevo vedenje boli. Čudno zazrta je strmela vanj in kakor da jo on hoče nalašč žaliti, je ponovil za davkarjem:

»Telesa pa ne! Kaj pa jezik, Mrvar?«

»Gospod učitelj, ne tako!« se je stresla gospa. »To so skrivnosti, o, to so prevelike skrivnosti, da bi se smeli norčevati iz njih. Gospodična Ilonka jih vsaj občuti, jaz vidim, da jih ume s srcem, s srcem. O, kako naj drugače ženska razume, če ne s srcem?«

»Glej, mama,« se je spet vmešal sin gostitelj. »To so pretežke skrivnosti. Pustimo jih! Gospoda, mislim, da mladi svet že težko čaka na valček. Kaj mladi svet brigajo duhovi!«

Kakor da se je družba rešila strašne more. Vstali so. Iz salona so se slišali prvi zvoki; suha gospodična Pavliček je že lovila s prsti po tipkah.

Stara gospa pa je držala učiteljico Ilonko za roko: »Gospodična, povejte, ali se Vam je že zdelo kdaj, da umirate. Da tako ležite in umirate? O, pogledajte preko ravni,« jo je vlekla k oknu. »Tak večer, v vetru in mesečini pa Vam potrka na okno smrt in pravi: »Čez tri leta!« Trikrat potrka, prisloni obraz k šipi, da še vidite odtiske nosa, ter pravi: »Čez tri leta!« je vzkliknila vsa iz sebe. »In ko planete k oknu, se gibljejo samo topoli pred Vami. Ali je duša ali je ni? Če je duša, pravi sodnik, potem se lahko vrača!« Stara gospa je tiščala deklico za roko, ki je sama trepetala v čudni bolesti.

»Povejte meni, ali se Vam je že zdelo, da umirate!«

»Že!« je s strašno muko dahnilo dekle ter se naslonilo na šipo.

II.

Da sta si sodnik in učitelj tako ugovarjala, ni bilo krivo toliko različno naziranje o duhovnem svetu, tudi ne kovač Jereb; onadva bi se bila sprla ta večer ob vsaki najmanjši priliki. Bila sta si tekmeča za ljubezen gostiteljeve hčerke. Ljudje so celo govorili, da vidi Pavla rajši učitelja, ki je bil stasit fant, nego sodnika, ki je meril komaj poldrugi meter.

Učitelj Malgaj bi bil rad govoril s Pavlo. Med plesom je bil zapazil, da je odšla v jedilnico. Našel jo je pred veliko kredenco, ko se je spenjala po posodo.

»Ali pomagam?«

»Hvala lepa, bom že sama!« je odvrnila rezko.

»Gospodična Pavla, kako ste osorni,« se je nasmehnil. »In jaz Vas iščem že ves večer!«

»Saj nisem šivanka!«

»Ne, Vi ne razumete. Prosim, poslušajte kratek hip!«

»Prosim!«

»Gospodična Pavla, jaz ne prenesem več te negotovosti. Smešen se zdim v svoji ulogi!« je šepetal v strastni razgretosti. Težka sapa po vinu ji je puhnila v obraz.

»Gospodična, prosim jasnega odgovora. Mene ta negotovost umori. Prosim, gospodična, povejte, ali imam kaj upanja. Ali smem imeti kaj upanja?«

»Kdo Vam brani?«

»Gospodična! In prej niste bili takšni. Zadnji čas sem videl, da niste ravnodušni napram meni. Toda zdaj pa nenadoma...«

»Da, zdaj pa nenadoma!«

»Gospodična, mene vse to umori! Jaz se umorim!«

»Revolver je na papanovi mizi!« je dejala glasno ter se mu iztrgala iz objema. Vsa se je stresla v ogorčenju in studu, ki jo je obšel. »Na papanovi mizi! Ne maram Vas radi duhov in radi duše ne maram!« je stisnila skozi zobe. »Vi ste surov človek! Nalašč ste žalili babico, mene in Ilonko. Da, videla sem; Ilonko ste zasmehovali. Nocoj Ilonko, pozneje bi pa mene! Da ne pozabite: na papanovi mizi! Vi strahopetec!«

In odhitela je naglo v salon.

Malgaj je nekaj hipov strmел za njo.

»Koza neumna!« je zamahnil z roko.

»Zdaj naj še duhove preganjam! Toda smola pa je le, fant, če pogoriš, ko si že imel ptiča v žepu! In streljal se tudi ne bom!«

Strašna jeza ga je grabila; njegova samoljubnost je bila kruto žaljena. Saj so mu tovariši že čestitali. »Mladi Blahna« je bil na dnevnem redu. Popravil si je kravato ter hotel oditi k družbi.

Kot senca se je izvilo iz teme na hodniku. Pred njim je stala učiteljica Ilonka vsa blede in prepadena. Zdelo se je, da bo vsak hip omahnila na tla.

»To si se upal, to si se upal!« je zašepetala pritajeno in očitajoče ter dvignila roké kvišku. »To si se upal ti?!«

»O, duhovi! Ali nisi v salonu?«

»Ne,« je ihte odvrnilo dekle. »Ne morem! Poiskala sem te! Ostani tu, eno samo besedo! Ne opravičuj se, videla in slišala sem vse!«

»Če si vse videla in slišala, potem ni treba nobene besede!«

»Da, odbila te je!«

»Čemu me zalezuješ! Zaradi one neumnosti. Radi ene same neumnosti! Ali sem kaj obljubil? Jaz sem sit te stvari! Pusti me na miru, pravim! Toda tvoja pamet je manjša od kokošje! Zapomni si: če te vzamem, te bom tepel, ker te ne ljubim, da veš. Takrat sem se motil, toda zdaj vem!«

»Tepi me!« je zaprosilo dekle. »Tepi me!

271 Jaz sem kakor obsedena. Tepi me in me

vzemi. Toda, pri Bogu samem, druge ne smeš! Jaz sem brez moči. Zdi se mi, da ne živim! Kakor da sem sredi ognjenih viharjev, sredi žarečih plamenov! Ali si videl nocoj solnčni zahod? Tako gorim jaz. Ne čutim zemlje, čutim samo kri, ki polje v žilah in bije v sencih, vidim samo ogenj, samo ogenj in smrt. Ne zavrzi me, da ne bom prekleta! Da me ljudje ne osramote! Usmili se me! Da, usmili se me, da ne obupam!«

Na hodnik je planila vesela godba; slišalo se je drsanje parov in veseli, napol pijani glas starega davkarja.

»Kaj bom s teboj?« se je nasmejal trpko. »Ne maram te, sama si slišala, da te ne maram!«

»Dragi moj!«

»Pojdi v salon!« jo je potisnil v stran.

»Glej, stara gospa prihaja!«

Dekle je obstalo kakor prikovano, on pa je naglo odšel.

»Ali ne plešete, Ilonka?« jo je sočutno vprašala gospa.

»Ne morem!« je dahnila deklica.

»Tudi jaz ne morem biti notri. Ta vesela muzika me boli v srce. Mene je nocoj nekaj obšlo, da nimam miru. Tisto o dušah mi je seglo v kosti. Ali je duša ali je ni. In če je, se lahko vrne. Mene pa je le poklicalo in reklo, da čez tri leta. Duša je neumrjoča in lahko pride nazaj ter Vam naznani smrt. Pojdite, gospodična noter in plešite. Mladi ste in veselite se!«

»Ne morem, gospa! Domov pojdem! Ah, gospa!« je zaječalo dekle. »Mene je tako strah pred smrtjo! In jaz vem, jaz ne bom umrla naravne smrti. Jaz bom še doživela ono skrivnost, jaz bom še doumela živo ono tajno znamenje. Četrta dimenzija! Vsak jo doživi, ki ne umrje naravne smrti, pravi sodnik. O, razumem! Duša se ne da vkleniti v prostor. Tik pred takšno smrtjo stopi pred telo ter vidi vse in razume vse. Samo za nekaj hipov, pa se pogovori s telesom. Ako umreš kot bolnik, je telo že brez moči in duša nima, s kom bi se pogovarjala.«

»Gospodična, Vam se blede, Vam se blede!«

»Ne, gospa! Zato se taka duša samomorilčeva lahko vrača,« je nevzdržno nadaljevalo dekle ter strmelo na topole, ki

so se zibali pod okni. Kakor duhovi so se zaganjali po drevoredu in mesečina jih je oblivala s srebro prelivajočimi žarki. »Da, duša samomorilčeva se lahko vrača, jaz govorim samo o tej. Rešila se je telesa pred smrtjo. Ko se je odločila za samomor, je izdala telo. Ali ste že kdaj stali na gori, na visoki planini! Prav nad prepadom! Samo za bilko, za vejico ste se še držali in vedeli, da se poženete v globočino, če se bilka ali vejica utrže. Samo vejica, samo bilka! In takrat ne čutite več telesa! Kakor da je že nekje v dolini pod vami. Da, vidite se, ako se nagnete, kako ležite okrvavljeni in razbiti. Kepa mesa med skalovjem! To je tako strašno, tako grozno! V grozi je tista skrivnost, groza je ono tajno znamenje. V grozi se duša loči od telesa ter gre svojo pot. Sodnik to dobro ve, on je bil vojak in to spoznanje je prinesel iz vojske. Stal je pred bajonetom. Morda je v tistem hipu še pomislil, da je en sam hip, pa je odbil. Pred njim me je groza! On je videl dušo, ki se vrača. On je videl sebe v smrtnih hipih!«

Njen glas je trepetal bolno, kakor da vzklika zaprt ptiček. Strmela je skozi šipo ter si tiščala sence.

»In še nekdo, gospa, še nekdo stoji izven svojega telesa,« je s strašnim spoznanjem in trpljenjem stisnila iz sebe, »še nekdo je izdan na milost in nemilost grozi in pogubi, gospa. To je dekle, ki ni več samo na sebi!« je kriknila. »Ena sama bilka še, in če se bilka utrže, jo požre obup!«

»Gospodična, Vi niste zdravi!« je s strahom iskala stara gospa njeno vročo glavo. »Oh, moj usmiljeni Bog, kako naj bi bil človek zdrav, razumem, razumem! Saj sem tudi jaz razburjena. Ti mili Bog! In kličem Boga, pa ne vem, ali je duša neumrjoča! Kako je tudi mene razburil nocojšnji pogovor. In da ne bi razburil! Tudi jaz trepetam po vsem životu. Ali se more duša vrniti ali ne? In Vi pravite, to je ono tajno znamenje. Kako vse razumete v tej svoji blaznosti! Saj bom tudi jaz zblaznela. Da, zblaznela! Toda ne razmišljajte o tem nocoj. In kakor je meni potrkal na okno in reklo, da čez tri leta, tako je potrkal tudi na Vaše srce. Vi ste jo videli, o, Vi ste tudi videli smrt. Še pol leta je meni obljubljen, še pol leta in potem pride!

Tri leta! In v teh dveh letih in pol sem osivela. Da, gospodična, pol leta! Recite, da, recite, gospodična, ali je tudi Vam odmerjeno! Koliko Vam je odmerjeno? Po-vejte, koliko?« je s strašno vročico stisnila dekličji obraz med dlani. »Ne veste, o ti mili Bog! To je groza, to je tista strašna tajna, to je vse ono, da, to je vse ono, čemur pravi sodnik četrta dimenzija. Kako Vi to dobro razumete, le da ne bi še smeli, ker ste še prerossi, ker ste še v pomladi!« Vsa iz sebe je potegnila blede dekličji obraz k sebi ter pritisnila svoje od solz orošeno lice na njeno.

»Kajne, gospa, kakor da strmite v temo. Tema je pred Vami kakor stena. Samo korak v ono temo, samo ta korak je tisto spoznanje v grozo. Čudno, te stene pred Vami ne ožari nobeno solnce. Tisoč takih lestencev tu bi bilo zaman, vse požre tema, tisoč upov in radosti, vse požre ona groza. Ničesar ne vidite, kakor zagrinjalo je pred Vami. In to spoznanje se rodi, ko izgubite oblast nad seboj, ko izgubite zavest, da ste sami tisti, ki ste. Takrat stopi duša izven Vas, stopi pred ono steno, tako da jo ima za hrptom. O, ko bi človek mogel v tem hipu moliti! Toda ne moli! Ne spomni se niti enega vzdih. O, ko bi takrat... Gospa, gospa, kakor rojstvo je to, toda otrok zajoče, ko pride na svet, Vam pa usmiljeno nebo ne pošlje niti enega samega vzdih. Glejte, v topolih ječi vihar, ki ga nihče ne vidi, toda topoli imajo svoj glas sredi najhujše nevihte, Vam pa odreče usmiljeno nebo ob uri najstrašnejše groze, ko se prerajate v ono strašno temo, Vam odreče en sam bridkosti poln vzdih!«

»O, ti otrok moj, kako je to vse res! Kako je to vse tako blazno res!« je drgetala gospa. »Kaj naj rečem, kakor da je to vse tako blazno res!«

»Gospa,« je hitela deklica, zroča skozi šipo na ravan, »ali ste se že kdaj peljali skozi kočevske gozdove? Jaz sem se! Z njim! Z Malgajem! Naslonjena sem bila nanj, čisto plaho privita! Luč na vozu je osvetljevala konjem hrbte in temno gaz na levo in desno skozi smreke. Prav tako so šle smreke, kakor gredo nocoj topoli. Tiščala sem se k njemu in trepetala. Zdaj je na tej, zdaj na oni strani nehala temna stena in izpod ceste je strmela jama, polna

noči in groze, samo luč je švignila preko smrekovih vrhov. On je vriskal, jaz pa si nisem upala dihati. Tistikrat se me je bil polastil strah, takrat se je začelo vse trpljenje...« je zaihtela deklica ter zdrknila na kolena. »O, koliko trpljenja se naliže v eno samo človeško srce! Toda ko je polno, takrat se odpre groza, takrat, da, takrat...«

»Pustite, gospodična, pustite, te težke spomine!« se je otresla gospa! »Pojdiva nazaj k družbi, da nama bo obema laže, vsaj za kratek hip laže!«

Stara gospa je omahovaje šla pred njo po hodniku ter jo držala za roko kakor otroka.

»Pojdiva, da ne zblazniva, da ne zblazniva.«

III.

Stopili sta med plesalce. Starka je s trudnim korakom, z neizmernim spoznanjem v očeh drsala proti koncu dvorane. Kakor plaha senca je šla za njo Ilonka. Kot da tava skozi meglo, se ji je zdelo in toliko da ni omahnila na stol v kotu. Mimo nje so se vrteli pari. Ni se še dobro ovedela, je že kinkal pred njo davkar ter nekaj mencal. Starec je bil pijan, okoli ust je imel rumeno slino po viržinki; korak mu je spodletal. Iz kinkanja in kretenj je kakor skozi sanje spoznala, da bi rad plesal. Brez moči in volje mu je ponudila roko.

»Kakor zgolj duh, telesa pa ne!« je dejal pijano ter zaupljivo pomežiknil z očesom, ko sta se parkrat zasukala, ter je skoraj padel. »Gospodična, plešete kakor zgolj duh!«

Tistikrat se je stara gospa zgrozila, zapazivši, da je sama. Omahnila je sredi dvorane ter začela viti roke:

»Ne plešite, oh, ne plešite nocoj, ko je tako hudo pri srcu. Ali se ne bojite smrti!« Družba je za hip osupnila; ker pa je stopil k materi njen sin ter vnukinja, so se pari zavrteli naprej.

Toda gospa se je otresla, prijela za roko Malgaja, iztrgala Ilonko davkarju, ki se je opotekal mimo, ter postavila oba iz oči v oči.

»Gospod Malgaj, tu je Vaše mesto; skrbite, da ne bo gospodični dolgčas!«

Njen krik je pretresel dvorano. Zadnji klavirjevi zvoki so jeknili; smrtna tišina je zavládala v salonu, le tam daleč v kotu se je par deklet zahihitalo, ko je spoznalo položaj. Kot kreda bled je stal Malgaj pred Ilonko, ki je trepetala po vsem životu. Prijel jo je za roko ter stopil korak naprej, da se je otresel gospe.

»Čemu siliš za menoj!« je siknil skozi zobe, ko se je zavedel. »To je tvoje delo. Čemu ti bo škandal pred vsemi!«

»Ne, nisem kriva jaz!« mu je proseče vdano pogledala v oči. Smrtna bolečina je bila v njenem pogledu. »Nisem jaz, nisem jaz!«

»Oprostite, gospoda, dragi gostje!« je dejala starka, ki se je ovedela. »Oprostite, oprostite, jaz ne morem drugače, jaz ne morem drugače. Kdo se je že od Vas vozil po kočevskih gozdovih?« je planila zmedeno z besedo. »Ilonka, da, Ilonka! Ali ni tam takšna groza, kakor nocoj tu pri nas? Še kovača Jereba manjka, pa je groza polna. Kovača Jereba in one smrtne stene; o, kako je mene groza v dno srca!« je vzklikala sredi dvorane preplašena in zmedena kakor brez uma. »Kje je duša in smrt! Ali je že komu potrkalo na okno, o?« Gospod Blahna je držal svojo mater za roko ter ves preplašen miril: »Mama, kdo bi na to mislil, tak lep večer je nocoj in ne misli na to. Ali ne bi šla malo ven ali spat? In nikar ne misli nocoj na to! Oprostite, oprostite, ne dajte se motiti!« Klavir je molčal. Z nemo grozo so zrlí gostje prizor.

»Zmerom moraš misliti na smrt! Zmerom! Morda bo kdo še prej umrl, še pred menoj, še prej nego v šestih mesecih. Ali vedo topoli, tam zunaj topoli, kdaj trešči vanje, kdaj pride nevihta? Nihče ne ve!«

Njen glas je hreščeče odmeval v dvorani; razgrevala se je, prijemala se za glavo ter se v čudnem strahu majala na mestu.

»Nihče ne razume! Samo Ilonka, samo Ilonka, prijateljica moja preljuba, me razume. Ona ve, kaj je groza, kaj je ono tajno znamenje! Pridi sem, pridi sem, deklica, da te blagoslovim! Da ti položim, prijateljica moja, roko na glavo za to težko pot, ki te še čaka. Tebe in gospoda sodnika! Oba blagoslavljam! In Ilonka moja, Ilonka moja, pozabi na ono steno in kočevske gozdove!«

»Hahaha!« se je izvilo učitelju Malgaju, ki se mu je v pijanosti zdelo vse tako smešno. Gostje so se prestrašeno ozrli vanj. Ilonki je s strašno bolestjo obvisel pogled na njegovem licu.

Starka je razžaljeno dvignila roko proti njemu: »Mislite na smrt! Da, mislite na smrt! Tudi Vam bo potrkala na okno!« In pristopila je k Ilonki, jo poljubila na čelo ter nato omahovaje odšla iz dvorane. Ilonki se je meglilo pred očmi. Kakor da gleda skozi čudno kopreno ter da se nje prav nič ne tiče, je slonela ob steni ter zrla brezizrazno predse.

Med družbo je zavládala strašna zadrega. Gospa glavarjeva je iskala svojo hčerko, da odide domov. Samo pijani davkar se je gugal sredi dvorane, tiščal v roki odrezek salame ter kimal Malgaju:

»He, le mislite na smrt, mladi gospod. Le mislite na smrt!«

Od hipa do hipa se je vihar zaganjal v visoke topole. V treh premih vrstah so se gnali proti širokemu dvorišču. Na to stran — proti zahodu — je zavijal pes, na ono stran — proti vzhodu — je planila bela senca.

Učiteljico Ilonko so našli drugo jutro mrtvo ob cesti.

Stara gospa tava brez uma po sobah ter prisluškuje neslišnemu trkanju v steni.

MOJA MATI.

SREČKO KOSOVEL.

I.

Od laži ne znam več govoriti.

V večeru sem s teboj
na vrtu; vrt dehti;
v najinih dušah ni strahu,
pokoje, pokoj . . .

Poletni zrak nad polji drhti,
a glej: ni ene besede — —
motrim tvoje poglede:
daleč, daleč si.

Od laži ne znam več govoriti,
sem na cestah brezpokojnih.
Kaj mi mar je rož opojnih?
K tebi, k tebi ne morem priti.

II.

Moj greh bi ti zatemnil oči,
od tesnobe bi zastalo srce,
v duši zvezda ugasila bi,
ker ne pozna moje cesté . . .

Drug moj, ob cesti topol visok,
z mojo dušo bo vzdrhtel,
ko bo črn ptič iz gnezda vzletel
pod nočni obok —

Ko boš zrla iz skrivnostnih dalj,
kod sem svojih poti iskal,
bo molitev vzšla
iz tvojega srca.

NOČ.

KSAVER MEŠKO.

Ne vem, je li pri drugih tudi tako, a meni se lepota življenja in sveta kakor tudi življenja gorje in bolešt v vsi svoji velikosti in neizmernosti razodeva šele v mraku, v tmuni, v noči. Bodisi v tišini noči, ki zagrne človeka od vseh strani kakor mehke, skrivnostne zavese, izza katerih prihajajo kakor na pozornici junaki pred strmeče gledalce spomini izza davnine in izza včerajšnjega dne; bodisi v nočeh, razbičanih od zbesnelih viharjev, tulečih čez svet v besnosti in obupu Dantejevih večnih obsojencev. Dan je živobarven kalejdoskop; kalejdoskop, oblaten in onečaščen po obilici brezmiselnih, glupih gledalcev. Kaj je človeku, vase zamišljenemu, v izključujoči oddaljenosti in ponosni osamelosti stoječemu, lepota, ki jo sme otipati in omadeževati vsak bebec in razuzdanec s svojimi lačnimi, blatnimi očmi? A ponoči uživa človek lepoto sam. Vidi jo le moje oko, uživa jo le moja misel, boža le moja duša, moli le moje srce. Cvet je, samo meni cvetoč; nevesta, le meni živeča v bajnem rajskem vrtu, z neprodinim, nepreplezljivim obzidjem zavarovanem, s stoterimi plamenečimi očmi in meči vedno zvesto čuječih kerubov zastraženem.

Kalejdoskop je dan. Še več — nepreprosljiv brisalec in uničevalec lastnih slik je. Za dne beže slike, da jih oko komaj komaj ujema in zajema. Zastrmimo ob kateri, obdržati jo hočemo verno in živo v punčici očesa, v mislih, v srcu — pa se pri-

podži že druga ter zagrne in zatemni zdaj v tanjšo, zdaj močnejšo senco prvo. Povsem zabriše jo čestokrat.

Vidimo na svojih potih krasoto božjo: sladko, nedotaknjeno deklico, najlepši odsev večne lepote Stvarnikove; cvetje v najsladkejšem dehtenju; pokrajino prečudežne lepote. Stali bi, strmeli, v žejnih požirkih pili ta kras. Pa se nam oko, misli, duša morajo v hipu odvrniti, vrniti se v težke, meglenopuste, poznojesensko hladne razmere in skrbi vsakdanjega življenja in borenja. Kakor bi pokrtil neprodiren oblak solnce in bi padla na pokrajino v hipu pepelnata senca, zastró in zatró te skrbi na mah vso krasoto božjo in otroško čisto radost, ki smo jo bili še pravkar čutili in uživali.

Toda noč je miren pripovedovalec, čudovit slikar. Kakor preudarna, počasna babica strmečim, z očmi in usti poslušajočim vnukom nam pripoveduje dogodke včerajšnjega dne, zgodbe davnih let: » . . . Ali še veš? . . . Ali še pomniš?« . . . Dogodke, lepe in solnčne, da je noč kakor en sam sladek sen; dogodke, polne mračnih očitkov, padajočih na srce in na dušo kakor ščemeči, žgoči udarci, da se nam misli zvijajo v silni bolesti kakor telo umirajočega ranjenca.

Slišimo podnevi lepo besedo, ki nam pade v srce kakor svetlo razodenje, kakor sladka pesem, polna božajoče miline, osrečujočega blagoslova polna. Ves dan bi radi nosili s seboj nje pojočo lepoto, uživali jo na vseh svojih potih, upajali se z njo. Pa slišimo čez hip drugo, sovražno in grdo, da zbeži pred njo prva kakor plaha deklica pred pijanim, hlepečim razuzdancem. Zakaj najhujši sovražniki lepote in poezije so ljudje. Teh se je treba pred vsem bati, teh se ogibati. Zakaj z eno besedo, lažnivo in sirovo, z dvoumnim, zaničljivim smehljajem, s sovražnim pogledom nam uničijo svet poezije, nebes krasoto.

A ponoči smo sami. Ne vidimo ljudi, ne slišimo njih bedastega govorjenja, ki nas draži in vznemirja, ranja in nam zadaja bol. Le noč govori z nami, tiho in mehko kdaj kakor ljubeča deklica ob prvem sestanku v sanjavem pomladanskem večeru, kdaj mogočno in pretresujoče, kakor bi prihajal sam večni Sodnik s trumo apo-

kaliptiških jezdecev sodit žive in mrtve. Isto je z bolestjo. Ob belem dnevu obledi; razdrobi in razprši se ob veseli solnčni luči; ob mogočnem dihanju in hrupu tisočglavega življenja se nje obupni vzkriki poizgube in zadušijo. A v noči, tihi in bučni, stopi pred nas v vsi svoji strašči in moreči ogromnosti, v vsi brezdANJI globokosti, v vsi nadzemski svetosti . .

Vse preslikovito življenje, vso radost in bol naših src bi moral prepisati, če bi hotel podati približno popoln niz slik, ki nam jih slika pred dušo slikar noč, če bi hotel zbuditi vsaj daljen odmev klicev, ki nam kliče z njimi v spomin našega življenja dni klicar noč. Osramočen čutim, kako drzno, a tudi kako slabotno, sramotno ponesrečeno bi bilo to moje početje. Najslabšega učenčka bi ne bilo tako sram pred učiteljem in mojstrom umetnikom kakor mene pred umetnico nočjo, če bi skušal slikati z njenim kistom, govoriti z njeno prečudežno govorico. Ako začrtam z boječo roko nekaj slabotnih odsevov in odtenkov njenih pestrih slik in z jecljajočo besedo izpregovorim o njenih čudežih, je to le začetniški, nerodno se igračkajoči poizkus otroka, čakajočega na steno domače hiše slike, ki jih je videl v stari mestni cerkvi.

Zbudim se sredi noči. Zaslišim od daleč žvižg lokomotive — kakor objestno-otožen vrisk fanta, ki se poslavlja od doma in se odpravlja v daljno tujino. Kar mi v hipu pričara slikar noč pred dušo sliko, ostro začrtano kakor risbe Rembrandtove — šele pred nekaj dnevi sem gledal to sliko živo. Sedim v vlaku, v kotu ob oknu. Na večer gre, čez dolino pršijo zadnji žarki solnca, ki izkrvaveva nad širokimi, ploščnatimi vrhovi pogorja. Stran doline ob hribu počiva že v senci in hladu . . . Po travniku ob progi tečeta za vlakom majhen pastir in še manjša pastirica. Mahata nam z rokami, smejita se, da se jima beli zobje bliskajo, kričita nam pozdrave, da se njiju krik dviga iznad ropotanja vlaka kakor pesem pevca solista iznad orkanskega vrvenja godbe . . . Elizijško radosten je bil smeh srečnih otrok, in njih pozdravljanje je vrelo iz src kakor preobilna, prekipevajoča sreča. Slišal sem ta smeh in te burne pozdrave med drdranje koles, med škripanje voz vso pot. Vozil

sem se dolgo v noč. Potniki so govorili, se smejali, hudovali se in kleli; a vse to sem slišal kakor iz silne daljave, izza gore, ki smo se vozili ob njej. Ob meni in v meni se je glasila le tista elizijska, nedolžna mladostna radost . . . In kadar se zbudim ter zaslišim od daleč zdaj težko in sunkovito zdaj umerjeno enakomerno drdranje vlaka, mi čestokrat kar nenadoma zavriska in zapoje vsa soba tisti brezskrbni, razposajeni srečni krik in smeh, in jasno, da bi ju prijel in pobožal, gledam pred seboj pastirčka in pastirico, kako bežita za vlakom, nam mahata, nas pozdravljata. Zbudim se. Zunaj nevihta. Bliski, kakor bi se nebesni svod vžigal, grom, kakor bi se lomilo osrčje zemlje. Kar se izlušči v hipu iz neprodorne teme slika kakor iz Dantejevega pekla in plava pred menoj z ostrimi obrisi, da me zaboli njih ostrina v oči — doživel sem jo pred mnogimi leti . . . Peljali smo se z vlakom po pokrajini, da si je divjeje ne more domisliti, ne je naslikati slikar z najrazbrzdanejšo domišljijo. Na eni strani doline pečine kakor po nebeških strelah razorane, z iglasto ostrimi vrhovi, nizko nad vrhovi črnordečkasti, strahotno grozeči oblaki; čez nje razlit pošasten odsev neke daljne luči — na zatonu je moralo solnce še svetiti izza oblakov; globoko pod progo ozka soteska, ki je imela komaj prostor za bel planinski potok in mlin ob njem, za cesto, trdo prislonjeno k potoku, onstran potoka za zamisel travnika in njivico z nekaj kratkimi ogoni; po pobočju drugega hriba redke jetične smreke; ob mlinu kočja; vežna vrata odprta; v okviru podbojev mož s klobukom v roki; zamaknjen zre v nebo, kakor v silni grozi oledenel . . . Zavzet sem strmel v dolino; čutil sem, kako so mi v nemi grozi vstajali lasje in kako mi je srce za hipe nehalo utripati. Kar je nov predor pogoltnil vlak. Še nismo bili docela v njegovem žrelu, kar se je zasvetilo v noč tunela, kakor bi bil planil prav ob vhodu vanj z nebeških višav dol v dolino Blakeov »starec časov« z gorečimi bliski v rokah namesto šestila. Zaprl sem oči v podzavestnem strahu, da bi me strašna svetloba oslepila; zagrmelo je, kakor bi se rušilo skalovje nad nami in okoli nas . . . Ko sem po nekaj hiph odprl oči, sem videl z jasnostjo, ki me je

pekla, skozi zdaj povsem črno noč tunela in skozi neprodirne pečine dolino: kiklopsko skalovje, čez obupno se vrteča kolesa šumno, bolešno se penečo vodo, hišo ob mlinu. Toda okvir vežnih vrat, glej, je prazen. Čez prag pa leži gospodar, miren in negiben kakor mrtva lutka, ki jo je razjarjen otrok srdito treščil ob tla... Planil sem pokonci, lice pritisnil tesno k steklu okna, kakor bi hotel še jasneje, dasi me je že ta jasnost bolela, videti iz noči predora vun v polsvetli večer in v tajinstveno globino, ki nas je že hrib ločil od nje. Drhte sem si govoril: »Ali je resnica? Je li mož res mrtev, od strele zadet? Ali je vse le domišljija?«

Še sedaj zazrem v viharnih nočeh večkrat ta divji prizor. Nehote si zakrijem oči z roko, kakor bi se še bal, da bi mogel oslepeti ob tisti strahotni svetlobi, ob tem pošastno divjem prizoru. In se spet vprašujem: »Kako je vendar bilo? Ga je li v resnici ubilo, ali je bilo vse skupaj le blodna vizija moje vznemirjene fantazije?« Vso noč ne morem več zaspati, vso noč zrem pred sabo grozotno sliko. Zbledi šele, kadar začne svetlikajoče se jutro brisati slike noči.

Iz bodočnosti celo nam slika noč ter nam kliče pred dušo dogodke, ki jih šele bomo doživeli.

Koncem avgusta leta 1897. sem prišel v samostan očetov benediktincev v Št. Pavlu v Lavantinski dolini. Pri kosilu so sedeli očetje, ko sem prišel v samostan. Ker je bil opat bolan, je šel strežaj naznanit me samostanskemu dekanu. Častitljiv starček je prišel čez čas iz obednice, me prijazno sprejel, povedel me v prostrano dvorano ter me predstavil zbranim redovnikom. Po obedu me je povedel v celico, zame že pripravljeno. »Lep razgled boste imeli,« mi je prijazno govoril, ko sva stopala proti oknu. Radoveden sem pogledal v dolino, pa sem obstal na mestu kakor v tla ukopan. Pod samostanom polje, ogromni, a ne prepisano raznobarvni preprogi slično: rumena strnišča, še zeleneče silje, rjave brazde nanovo razoranih njiv. Na ozarrah koncem ene njive je stala vprega močnih rjavih konj, hlapec je sedel na plugu ter mirno južinal. Potem hrib. Sredi po hribu pa, glej, iz rjavih, na kupe zloženih zemeljskih ruš ogromen

križ. »Saj sem to pokrajino že videl,« sem si dejal ves zavzet, »pred nekaj nočmi šele, v snu ponoči.«

Vsak dan sem v času, ko sem bival pri učenih sinovih sv. Benedikta, z začudenjem ogledoval pokrajino in tisti križ na nasprotnem hribu, ki se mi je bil v sanjah neke prejšnje noči tako živo zarisal v spomin.

Še sedaj stojim v mislih in spominih marsikako noč v samostanski sobici v Št. Pavlu in strmim čudeč se v tisti križ, na hrib položen.

Resnično, čudovit slikar je noč... In mogočen klicar je, klicar iz davnih dni, iz skrivnostnih dalj.

»Nemirna bo noč. Zakrešnikov Miha spet joka po lesu,« mi je govoril stari cerkovnik in gostilničar Blaž, ko je bil odzvonil večno luč in sva stala pred cerkvijo. Zamišljen, z nekako tiho skrbjo je strmel v gozd pod cerkvijo. Šumelo in bučalo je v prepadu med cerkvijo in goro, kakor bi bobnel narasel planinski hudournik. Pa sem vedel, da ob tem času teče tamošnji potočič pokojno in tiho.

»Kaj je s tem Miho?« sem ga vprašal radoveden.

Počasi sva stopala od cerkve proti župnišču navzgor, in mi je pripovedoval med potjo s svojo počasno govorico Mihovo usodo in gorje.

Kmet gori v gorovju je bil Miha Zakrešnik, mož že bolj v letih. Umrla mu je mati, ki mu je mnogo let gospodinjala, pa se je oženil. Vzel je mlado dekle. Pa ni storil prav. Mlada žena je zaničevala postarnega, preprostega moža, v častéh pa je imela druge, mlajše. Miha se je vdal pijači. Nekega jesenskega dne je ves dan pil v cerkovnikovi krčmi. Molčeč je bil, zamišljen; zdaj zdaj je iz te globoke togobne zamišljenosti bolešno zavzdihnil. Če so ga kaj vprašali, je pogledal plašno, čudeč se, kakor ne bi vedel, kje je, kdo so ti ljudje, ki ga vprašujejo, kaj hočejo od njega. Proti večeru je plačal in odšel. Ni pa šel domov v gore, proti gozdu v dolini je krenil. Videli so, kako je sédel na trato spodaj ob šumi. Proti mraku je domača hčerka, ki je kopala na njivi krompir, slišala, kako je jokal, vmes glasno vzdihoval: »Jezus, Marija, pomagajta!« A mislila je, da je pijan, in

se ni dalje menila zanj. Drugi dan so ga našli pastirji v gozdu na bukovi veji visečega.

Stara povest iz našega ljudstva, žalostna zgodba o možu starcu in mladi ženi.

Blaž je pripovedoval z lahkim, dvorljivim usmevom. Zdel pa se mi je ta smehljaj kakor smehljaj solnca, ki sije na žalostno pogorišče.

»In zdaj blodi Miha po lesu, kadar se napravlja nemirna noč in huda ura, ter glasno joka in stoka,« je počasno zaključil Blaž žalostno pripovedovanje.

Zbudi me ponoči vihar, ki buči po gozdovih pod cerkvijo in gori po gori. Tiho ležim na postelji, strmim v tmino in poslušam. Kar zaslišim skozi noč iz globeli pod župniščem tožeče, obupne vzklike:

»Jezus, Marija, pomagajta!«

Sedel sem popoldne v sobici gori na Zili. Pa je prihitelo v sobo troje preplašenih vaških deklic... »Gospod, Vaznikov Tonček je padel v Dravo,« so hitele razburjene in vse hkrati. — »Pa je utonil?«

sem se vznemiril — Tonček je bil moj učenec, fantič kakor Murillovi angelčki. — »Utonil. V čolnu pred hišo je bil. Pa mu je pal klobuk v Dravo. Nagnil se je za njim, pa se je prekucnil v vodo. Drava ga je odnesla.« — »In ni bilo nikogar v bližini, da bi ga bil rešil?« — »Ne. Otroci so bili sami doma.«

Proti večeru je prišel oče. Na zunaj dovolj miren. A videl sem, da močni mož omahuje pod težo udarca. Da naj dam zvoniti, je prosil; in da naj pišem o nesreči v časnike, če bi utopljenca kje našli. Da bi rad šel k pogrebu. In kje bo njegov otrok pokopan, bi rad vedel.

Nekaj dni navrh, še preden so utopljenca spodaj v Rožu iz vode potegnili, je prišla mati. Vsa bleda, strta. In mi je priznala:

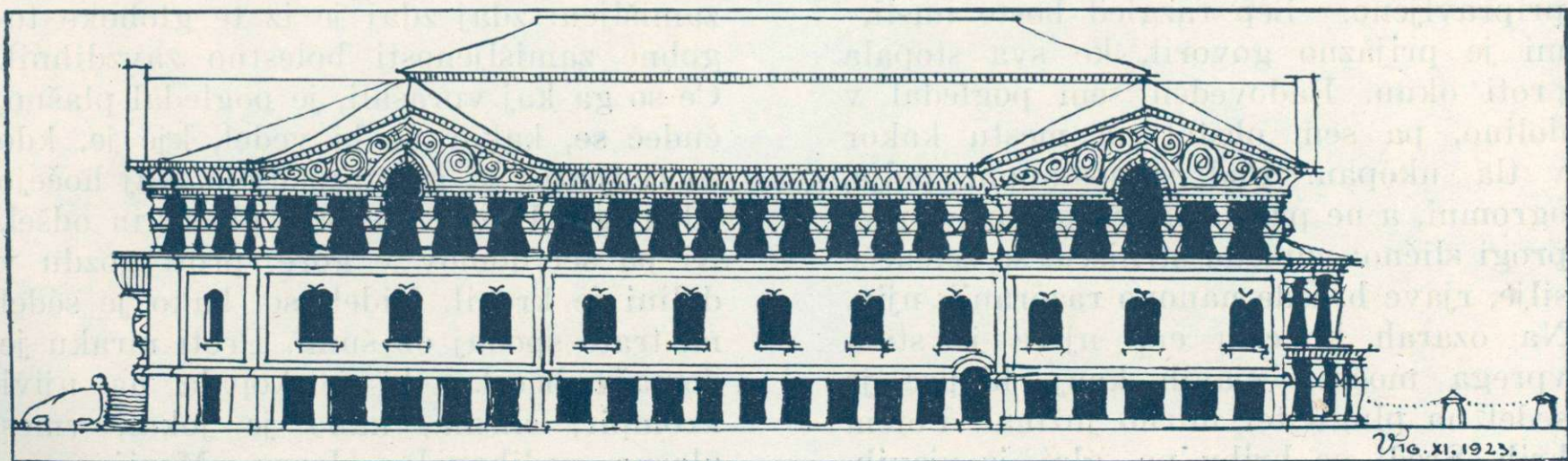
»Ne prenesem več tega. Vse noči ne spim. Komaj malo zadremujem, že zaslišim iz Drave klic: ‚Mati, mati!‘ Tonček me kliče.« Zakrila si je od solz in prečutih noči motne, s krvjo podplute oči in je zaihtela bridko in bolešno, kakor bi si hotela dušo izjokati. Tolažil sem jo, kakor sem vedel in znal. A čutil sem s težko bolestjo, kako brez moči so vse lepe besede ob taki boli: v veter govorjene, v vodo pisane.

Prihodnjo noč sem nenadoma planil iz spanja in posluhnil. Čuj, ni li zaklicalo od nekod daleč, iz Drave spodaj brž: »Mati, mati!«

In potem nekaj časa noč za nočjo: vabeče, poželjivo šumenje vode, vmes obupen, groze poln klic: »Mati, mati!«

Zbudim se sedaj kdaj sredi noči. Pri studentu zunaj pod oknom žubori voda v korito. Lahke nočne sape se poigravajo z listjem drevja po trati ob hiši, da poje skozi vejevje enozvočna, otožna pesem. Pa se šumljanje listja zlije z žuborenjem padajoče vode v zateglo, čudno mamečo melodijo. Kar se mi nenadoma zazdi, da ne žubori le v korito udarjajoči pramen vode in ne šelesti le listje, ampak da slišim iz daljave hinavsko pritajeno, nekako škodoželjno šumenje Drave. Iz tega šumenja pa na smrt obupen otroški vzkrik: »Mati, mati!« —

Resnično, prečudežen slikar je noč. In mogočen, bajen klicar; klicar iz sedanjosti, iz včerajšnjega, predvčerajšnjega dne; klicar iz prošlosti, iz daljnih dalj, iz meglene pozabnosti; klicar celo iz temne, s tisočeriimi skrivnostmi prikrite bodočnosti...

IVAN VURNIK: SKICA ZA FASADO I.

SOLNCE V ZAVESAH.

MIRKO PRETNAR.

O vem: še preden se dan
skloni v večer
in večer zavije v noč,
bomo hodili kakor nekoč
tuji in mračni in mrki vsi,
mi bratje in sestre v Gospodu.
Ali ta dan se ne skloni v večer
in večer se ne zavije v noč.

MLADOST.

FRAN SUŠNIK.

Večer se je ovijal bregov, iz dolin so
vstajale sence in se vzpenjale na
vrhove, da gasijo žareče nebo. Tam
od nekod so drhteli zvonovi in peli ave-
marijo.

Počasi je stopala Anica med travniki in
polji. Ob stezi so cvetele divje rože in iz-
tegovale svoje roke za njo, da privabijo k
sebi sestro. Komaj se jih je branila; zato
je bil počasen njen korak. Nič se ni bala
Anica, čeprav je bledelo nebo in se ode-
valo v skrivnosti. Oj, Anica, saj je čakala
na skrivnosti!

Pa je izza ovinka stopil fant s koso na
rami. Ko je njegov pogled našel Anico,
je zavriskalo srce in zaukal je na glas.
Anica se je zdrznila, korak je zastal, kri
ji je strepetala in planila v lica. Ni se
obrnila, le glavico je nagnila, globlje in
globlje, da se ji je ukradel pogled nazaj
po polju. Sklonila se je do tal in utrgala
kresnico ob poti, da ji pove o njem. Kres-
nica pa je nagajiva; nič prav ni povedala,
da jo je Anica vso oskubeno zagnala daleč
v stran. Drugo si je utrgala in tretjo,
dokler ni povedala, kar je hotelo srce.

Takrat pa je že zašumela trava za njo.

»Anica, dober večer!«

Anica je stisnila prste med zobe in se
zasukala.

»Ali si se me ustrašila?«

»Seveda sem se,« se je zasmejala; pa se
ni nič ustrašila, ker je pozabila na to.

Med travniki in polji sta šla, da je rosa
močila bose noge in se je cvetje otepalo
okoli členkov.

Nič si nista znala povedati; le oči so
iskale pota med seboj. Ej, so se bleščale
oči, jasneje ko zvezde na nebu!

Le preblizu je bil njen dom. Ob vodnjaku
sta obstala; spodaj so drobno mežikala
razsvetljena okenca in ju gledala.

Molče sta obstala in čakala. Čudovito se
je ovijala noč krog njiju in predla svoje
tajnostne niti krog njunih src. Gorko,
gorkeje ju je mamila noč, da so vzki-
pele njene prsi, njena ustna zadehtela.
In vzvalovilo je v njem, da ni znal
duška.

»Iti moram,« je zašepetala. Pa ni sto-
rila koraka, ker je čakala, da jo obiše
skrivnost.

»Lahko noč!« je zaželel. Ko se je že po-
mikal po bregu, so še visele njegove oči
na njeni podobi. Potem je zavila pot v
gozd in iz tihega šumenja smrek je za-
vriskalo prepolno srce.

Anica je stala ob vodnjaku. Njena ustna
so se namrdnila, čelo ji je nabralo dve
gubi, obrvi so globoko zlezle na oči, z
rokami je objela kipeče grudi, z nogo je
zacepetala:

»Saj me niti poljubil ni!«

Takrat pa se je zasvetilo izpod temnih
oči, kakor solza je bilo in za njo še več.

STARKA.

TINE DEBELJAK.

Vsako jagodo na molku
obrnem pod rokó.

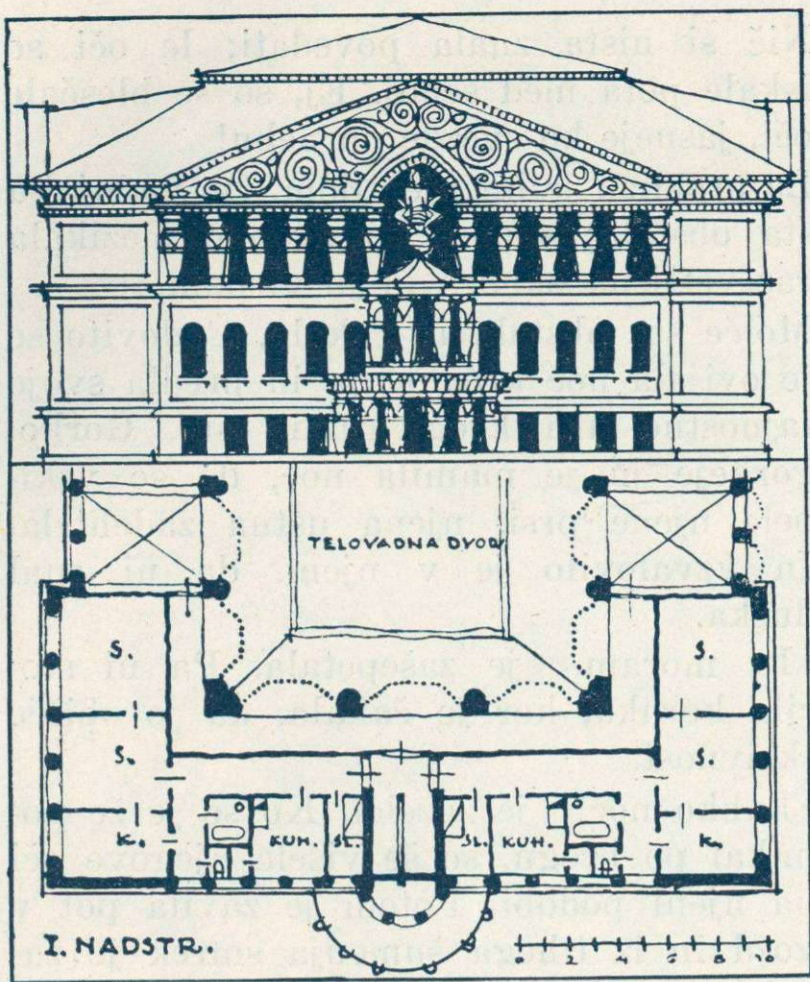
Kot da mi med prsti dnevi teko,
se mi zdi.

In spustim jo, da se razleti
kot solza.

Za vsako jagodo
se mi oči razprejo,
se misli sklonijo,
da prisluhnejo,
kako tonejo,
kako mrejo
dnevi v noč...

Še mi polze jagode pod rokó.

279 Ko obrnem zadnjo, kaj bo? Kako? —

IVAN VURNIK: SKICA ZA FASADO II.

APOKALIPSA.

STANKO MAJCEN.

(Štirikotno vlažno dvorišče sredi velikega, golega poslopja. Pred lisastim ometom desne stene voz, naložen s smetmi. Pred vozom prevrnjeni zaboji. Ob levi steni klopi. V vseh treh stenah dvoje vrst oken.)

Na dvorišču okroglo trideset ljudi, ki stoje, sede, poležavajo, hodijo nestrpno sem pa tja. Nekateri se še niso zavedeli... Vojaške patrulje so jih polovile, in kjer so bili in kakor so bili, so jih segnale na ta kraj, kjer čakajo na zasliševanje.

V prvem nadstropju zadnje stene dvorana z okni na dvorišče. Tu je začasno nastanjeno vojaško sodišče, preki sod. Svetiljke v dvorani gore, čeprav je še dan. Vhod sredi zadnje stene.)

Pop (se med vso epizodo drži srede dvorišča. Sedi na zaboji in govori z monotonim, ekstatičnim glasom. Mlad, zelen v obraz, z redko brado okrog čeljusti. V škornjih, ki so obrozgani do kolen.) Vpij in ne jenjaj! Kakor trobenta povzdiguje svoj glas in oznanuj mojemu ljudstvu njegove hudobije, hiši Jakobovi njene grehe! Dan za dnem me iščejo in hočejo vedeti za moja pota. Kakor ljudstvo, ki dela pravico in zapovedi svojega Boga ni zapustilo, iščejo pri meni pravičnih postav in se hočejo približati. — Zakaj smo se postili in nisi pogledal, ponižali svoje duše in ti ni bilo mar? — Glejte, na dan svojega posta delate po svoji glavi in stiskate svoje dolžnike! V pravih in preprih se postite in bijete s pestjo neusmiljeno...

Nasilni človek. Ni ga!

Glasovi. Molči, Balaab! Hijena sodnega dne!
Profesor (nenehoma hodi sem pa tja.) Vsak veruje v svoj nauk. Pridiguje, če so te pridigovati učili! Bo že kaj... In kar je, je dobro. Jaz, postavimo, dam plašč za cigareto. Podvleka je še dobra. Nekdaj je bila svilena. Kdo da cigareto za plašč?

Glasovi. Molči, opica!

Profesor. Resnično, dam ga za cigareto. Trideset let sem kadil, po štirideset na dan... Če mi je ne posodi nihče, poprosim krvnika.
Preprosti človek (iz levega kota. Popu:) Kje si se naučil teh besed? Ali so zapisane? Vaše šole so tako skrivnostne... Živ krst ne ve, kako se postane pop. Zgineš... pa si. Odkod imate te besede?

Boljša ženska. Ne tako na glas, ko še stene poslušajo! Ti ni dovolj, da smo očrnjeni do kosti? Stari oče naj me vidi, sive oči naj odpre in naj me ugleda na tej gomili smradu in gnilobe. Izgrebe si srce iz prsi, pojé ga živega...

Človek s ceste. Zanj bo krvnik izvlekel posobeno vrv: tenko, dišečo... Nekako nežno vrvico za nežni podbradek. Hočete zrealce, izvolite obliž?

Boljša ženska. Vam ljudem s ceste se imamo zahvaliti za to ovadbo. Kri se mi upre, če pomislim, da stoletna kultura duha, obličja — pa kaj vam je vse to drugega kot tarča za neslane dovtipe? Lej človeka, ki iz groba vstaja, ker ne leži v lastni zemlji! Tam stoji. Bronislav, zagrebla sem te kraj ceste, odpusti! Zakopala sem te v jamo, za mrhovino pripravljeno.

Bleda ženska (na desni spredaj, z otrokom v naročju, ki spi.) So bolečine, ki jih ne poznamo, ker smo premalo živeli.

Nasilni človek. Če je umrl, naj gnije in naj ne straši o belem dnevu — Bronislav. Mrtveci se po navadi spodobno obnašajo, razen da jih kaj jé!

Boljša ženska. Pop, razloži jim, kaj je tradicija! Grad je, pristava je in ni slišala druge glasbe kot klasičnih sonat. Rože, šestkrat križane, terasa je ječala pod težo cvetja. Moje teje, moje teje...

Nasilni človek. Teje, teje, ko še kruha ni, da bi si utolažila zobe. Imaš kaj jesti, visoko bitje, splesnelo skorjo za nizkega človeka? Hvaležen ti bo zanj, če ga grudi glad, kakor grudi mene, tepca.

Bleda ženska. Moli, da te mine. Ura ni več daleč in boš slišal sodbo sodnega dne. Med konicama bajonetov se bo bleščala, mesar ti jo bo oznanil.

Profesor. Saj imamo jurista med seboj. Naj pride in naj razloži!

Študent. Kaj hočete?

Profesor. Študent?

Študent. V šestem semestru.

Profesor. Kakšni so predpisi, kako obešajo?

Študent. Vpričo sodnega dvora, državnega pravdnika in najbližjih sorodnikov —

Profesor. Občinstvo nima pristopa?

Študent. V mirnih časih je bilo tako, da so se občinstvu dajale vstopnice. Resnim ljudem ustaljenih nazorov... Izsiliti se povabilo ne dá. Ni ples.

Profesor. Predpustna burka. Dalje?

Študent. Sodnik prebere obsodbo in izroči obsojenca krvniku —

Profesor. Gola formalnost, kakopa.

Študent. Lepa formalnost. Krvnik do obsojenca nima pravice, dokler mu ga sodnik ne izroči. Državni pravdnik je tih.

Profesor. Koliko časa traja vse skupaj?

Študent. Nekaj minut izpolni že manipulacija krvnikovih hlapcev z zločincem. Zvežejo mu roke, noge, čez glavo potegnejo čepico...

Profesor. Manipulacijo imenuje on vezanje rok in nog... Kaj pa zločinec?

Študent. Pravico ima do zadnje besede. Postavi se pod vešala in govori.

Profesor. Vsi zločinci govore?

Študent. Zahvalijo se sodnikom... prosijo odpuščanja...

Profesor. Da so smeli živeti...

Študent. Poslove se... toda tega ni v predpisih. Zdravnik potiplje žilo, krvnik javi, da je izvršil...

Profesor (se nemirno ozre.) Učitelja še ni nazaj?

Učitelj (pride skozi zadnja vrata.) Pop je na vrsti.

Vojak (v vratih.) Vasil Ogonovski!

Pop. Tu.

Vojak. Z menoj! (Pop odide za vojakom.)

Profesor. Kako daleč pa smo?

Učitelj. Dognano se jim zdi, da je učiteljski zbor nedolžen. Konspirirala sta s sovražnikom le pop in njegov pomočnik. Da se je našel telefon v cerkvi, za glavnim oltarjem, vendar nekaj pomeni. A pop da ni vedel zanj. Krije se s članki, ki jih je pred desetimi leti objavil v nekem patriotičnem listu. Kot da se nekateri sodniki še spominjajo teh mazaštev — nad popa si ne upajo, čeprav so mu na sledu. Še srepega pogleda mu ne dādo, toliko spoštovanje imajo pred članki, starimi deset let.

Profesor. O meni... ali je bila beseda o meni?

Učitelj (se predstavi.) Markijan Veličko.

Profesor. Epifanij Smotricki.

Učitelj. Smotricki? Smotricki? Epifanij Smotricki je naročil aparat, oskrbel žico in nadziral delo za oltarjem. Pri tem je bil tako nepreviden, da je dal napeljati lastno žico, ko je bilo vojaške v izobilju.

Profesor. Ha ha.

Učitelj. Po lastni žici, je hotel, da se sporočajo vesti v sovražnikov stan.

Profesor. Bom obsojen?

Učitelj. Suče se tako, da ste čezdalje v čudnejši luči. Niste bili moj profesor?

Profesor. Nimam kataloga pri sebi. Že mogoče. V prvi klopi?

Učitelj. Prav v prvi sem sedel. Toliko da nisem z nosom brisal table.

Profesor. Se že spominjam. Goniometričnih funkcij dolgo niste umeli, in ko sem prinesel prvo nalogo v šolo, ste se namrščili — tako.

Učitelj. Kakone, petica! V šarast robec ste se vsekovali.

Profesor. Nahoden sem bil. Prepričevalo je v tistem razredu, da nikoli tega. Stara bajta, star profesor. Ná, zdaj oba stojiva pred — velikimi vrati. Se pravi pred temi-le majhnimi. Kdo ve, ali bom še kdaj skozi katera stopil?

Učitelj. Sodnik na predsednikovi levi je človek s srcem. Zastavlja vprašanja tako, da jih ne morete zgrešiti. Pa kaj zaleže, ko je drugih sedem že zaduhalo kri. Ne utešite jih drugače kakor s krvjo.

Profesor. Pop se bo izvil.

Učitelj. Štiri obsodijo na smrt brez dvoma. Ukazano je, da so trije premalo.

Profesor. Kdaj... kdaj... se nadejate sodbe?

Učitelj. Še pol ure in bomo vedeli vsi: oproščeni in obsojeni, živi in — drugi.

Študent. Pravda ne sme trajati dalje kakor štiriindvajset ur. In obsodba se izvrši takoj.

Profesor. Pritožiti se ne morete?

Študent. Pritožbe ni. Ko general podpiše...

Profesor. In če je v kavarni.

Študent. Podpiše v kavarni.

Profesor. In če je — pri gospodičnah?

Študent. Podpiše pri gospodičnah.

Profesor. In če večerja ščuko v majonezi?

Študent. Si obriše usta in podpiše.

Profesor. Taka je preka sodba...

Študent. Taka.

(Odmor.)

Bleda ženska (na desni.) »Takrat boš klical in Gospod te bo uslišal. Vpil boš in poreče: Evo me, ker sem usmiljen...« Kje je pop? Zakaj ga ni nazaj? Tiho, Lizočka!

Otrok. Kaj je bral vojak?

Bleda ženska. Da smo ujetniki, dokler smo tu. Potem nas izpuste: nedolžne na svobodo, obsojene pod vislice. Tiho, da ne zbudiš sosede!

Speča ženska (poleg blede. V sanjah:) Ne trgajte mi las! Ne pulite mi vlaken! Na levo, na levo! Kolo je šlo čez roko... Sveti jezdec!

Otrok. Kaj se ji blede?

Bleda ženska. Bežala je pred patroljo. Utekla bi ji bila, da je ni dragonec dojezdil na polju. Toliko da je ni poteptal.

Otrok. Kako da ima blazino pod glavo?

Bleda ženska. Pograbila je, kar ji je prišlo pod roko. S ptičjo kletko sem videla nekoga teči oni dan. Pred topovi je reševal sebe in šojo v zeleni kajbi.

Otrok. Kaj naj rečem, če me vprašajo?

Bleda ženska. Molči! Zdelo se bo, da ne veš ničesar. Da si preotročja.

Otrok. Bo učitelj obsojen?

Bleda ženska. Kar je v teh časih mōž, zvestih samim sebi, so krvniku izročeni. Vse jih čaka vrv.

Blazna ženska (v desnem ozadju.) Držite ga, držite ga! Zapali mi skedenj, onečasti deco! Za zob ga primite, psa! — Sladko bitje, srce ti bije na poldvanajst in ti ne čuješ? V knjigah je zapisano in ti si pozabila? Kaj se opijaš, ko solnce sije na vse? Mahni, udari, svet je itak na dvoje!

Bleda ženska. Ta blazni že leto dni.

Profesor (opozorjen obstane.) Dalje, dalje.

Energična ženska (mu od zadaj stopi za hrbet.) Ali nisi ti nabijal tiste izdajske oklice tri dni pred prihodom vojske? Tak pisun je bil, nepospan, krivo je gledal. Dobro sem si ga zapomnila, in najsi je bila noč. Linčali da bi te bili! Vsaj zmanjkalo bi te bilo o pravem času in ne trpeli bi drugi zaradi tebe.

Profesor. Še sodnikom povej, če kaj veš!

Energična ženska. Povedala bom in še za noge te bom potegnila, ko boš visel. Le visi, visi, dokler ti jezik do kolen ne sega, zato da boš vedel, kedaj si politiziral, konspiriral, špioniral na račun drugih!

Pop (se vrne. Za njim vojak.)

Vojak. Epifanij Smotricki!

Profesor. Prijatelji mladi, kmalu se vrnem. Ostanite skupaj dotlej! Ne ugibajte, vse bom povedal. Razložil bom po vrsti in ne bom ničesar zamolčal... Prijatelji mladi —

Vojak. Stopite!

Profesor (za vojakom skozi vrata.)

Nasilni človek. Kaj si opravil, pop? Kako si govoril?

Preprosti človek. Potolaži nas! Nimamo nikogar, ki bi pomnil iz prve mladosti besede miru in ljubezni in tistega sladkega upanja...

Nasilni človek. Naj raje pove, kako se je izvil biričem in ali je bilo treba, potlačiti nas...

Pop. Govoril sem, kakor je bilo.

Preprosti človek. Izdal si nas.

Pop. Kaj bom izdajal, koga bom izdajal, ko smo vsi osumljeni? Razmisli, koliko si ti dalje od šafota nego jaz? Vsi imamo dvajset in pet korakov. In ne ločijo ne po stanu, ne po obleki.

Nasilni človek. Izdal nas je.

Učitelj. Po pravici: ali je beseda še o aparatu?

Pop. Telefonski aparat, najden v cerkvi za glavnim oltarjem, je jedro vse razprave. Čigav je, kdo ga je rabil in kaj se je po njem sporočalo sovražniku. Vidva sta ga vzdala.

Nasilni človek (preprostemu.) To veva. Dalje!

Pop. Sum leti, na kogar leti. Naključje odloča. Ti si se, postavimo, zavzemal za kar najslabšo pogostitev vojakov, ki so prišli patroljirat. Kdo bi te ne sumil? Tudi ime ti priča, da nisi iz naših krajev.

Nasilni človek. Bolotov ali Ogonovski — ni taka razlika. — Kdaj me zaslišijo?

Pop. Takoj za profesorjem.

Nasilni človek. Operem se, kakor si se opral ti. Potlačim te, kakor si ti naju potlačil. Če

bi bil cerkovnik tu, bi bile štete minute tvojemu popovanju.

Plahi človek. Ničesar ne vem. Vse sem pozabil.

Nasilni človek. Ah, saj je tu! — Pričaj, govori zoper gospoda, svojega popa, pred krvnikom sta oba enaka.

Plahi človek. Če tajim, bom usmrčen, če priznam, bom usmrčen. Molčal bom, naj sodijo po postavi.

Boljša ženska. Kdaj so ženske na vrsti?

Pop. Pride ura in ni več daleč. Ženam pa bo rečeno, da pojdite in objokujte žrtve tega pedsodnega dne. Nihče, ki je umrl, ni izgubljen: zasejal bo seme in večnost bo žela. In še govori Izaija prerok: Lomi lačnemu kruh in pelji revne in ubežne v svojo hišo. Kadar vidiš nagega, pokrij ga in ne zaničuj svojega mesa. Tedaj bo kakor zarja tvoja luč svetila in kmalu bo prišlo tvoje zdravje. Tvoja pravica pojde pred teboj in Gospodova čast te bo obdala.

Preprosti človek. Govori o smrti ali o življenju?

Pop. To govori Gospod, tvoj Bog: Ako vržeš železje od sebe in nehaš iztezati prst in govoriti, kar je krivično; ako izliješ pred lažnim svoje srce in stiskanega nasitiš, ti bo v temi svetila luč in tvoja tema bo kakor poldan. In Gospod ti bo dal pokoj vselej in ti bo dušo napolnil s svetlobo. Tvoje kosti bo okrepčal in boš kakor namočen vrt in kakor tekoč studenec, ki mu ne zmanjka vode.

Nasilni človek. Tekoč studenec — smrtnih žalitev! Kosti ti zlomim v telesu! Tako je prevaril tudi sodnike, mi pa se vijmo, kakor vemo in znamo! — Kdaj pridem na vrsto?

Študent. Profesor ima besedo. Če se mu posreči, da zvabi sodnike v svoje zanke, bo dobro. Bomo rešeni vsi.

Učitelj. Nikoli mi ne bo odpustil, da mu nisem znal goniometrije.

Preprosti človek. Mu bodo verjeli?

Bleda ženska. Razloži, pop, kako nam je govoriti?

Preprosti človek (bledi ženski, kažoč na spečo.) Spi?

Bleda ženska. Bolna je.

Pop. Mi vsi spimo. Odprla pa se bodo vrata in bomo ugledali svetlobo v svetlobi. In bomo padli na obraz in bomo ginevali v svetlobi. Čast in slava Njemu, ki sodi brez postav, brez prič, patrolj in špijonov na vekomaj.

Bleda ženska. V spanju govori. Ne ume je nihče.

Preprosti človek. Je kriva?

Blazna ženska (v desnem ozadju.) Kdo te je postavil za sodnika? Čuvaj naših dni, kdo te plačuje? Spravi se, da te ne dohiti mrak, ne zaloti bolečina jeter in zasnuji večnost z zobmi in gobcem hijene: Tu-u, tu-u... Šest je že ura, kočija pa še ni naprežena. Sram te bodi, nagega, vpricho nas, ki te gledamo in

čakamo. Si zamoril glive ali jih pustiš, da se razplodé po vsem telesu? Te gobe so strupene, dragec...

(Smeh.)

Bleda ženska. Pop!

Pop. Prišlo bo tolažilo iz nebes, sladka mana. Potrebni in nepotrebni jo bodo uživali —

Plahi človek. Koraki!

Študent. Ura tiktaka v dvorani.

Bleda ženska. Reci nam, je ali ni?

Pop. Ne vprašuj, žena, če dvomiš. Srce položi na dlan, dlan obrni, in če srce na tla pade, vedi, da je človek iz mesa in krvi in da ni rojen za večno sodbo. Resnica pa je ena. In pisano je —

Profesor (se vrne.) Slabo.

Plahi človek. Izgubljeni?

Študent. Dokazovanje zaključeno?

Profesor. H koncu gre, kar mrak se dela nad dejstvi...

Vojak (v vratih.) Nikolaj Bolotov!

Nasilni človek. Prekletó! (Odide za vojakom.)

Profesor. Pop je rešil, kar se je rešiti dalo: sebe. Nezmisel, prepričevati sodnike o krivem mnenju, ki so si ga zajeli iz nasprotujočih si pričevanj, če je ukazano, da obsodi zaradi zgloda! Da obesi zavoljo strahu in spoštovanja! En sam pop — in tega povišanja nas ne reši vesoljna kristjanska pravoverna cerkev. Le kako je zašla med krivce — ženska? Neka Skorina, ali kako ji je ime...

Bleda ženska. Jaz sem Skorina.

Profesor. Če si ti Skorina, bo slabo zate.

Bleda ženska (popu.) Reci... reci... je ali ni?

Pop. Naj zapusti hudobni svoj pot in krivični svoje naklepe in naj se vrne h Gospodu in usmilil se ga bo. Kajti moje misli niso vaše misli, tudi vaša pota niso moja pota. Ampak kolikor je nebo višje od zemlje, toliko višja so moja pota od vaših potov in moje misli od vaših misli, govori Gospod.

Bleda ženska. Ne umem.

Pop. Ni kaj umeti. Poslušaj! In kakor pada dež in sneg z neba in se več ne vrne gori, ampak napoji zemljo in jo namoči in stori, da rodi, in dá seme sejavcu in kruh jedcu: tako bo beseda, ki prihaja iz mojih ust. Ne bo se vrnila prazna nazaj k meni, ampak bo storila, karkoli hočem, in bo teknila v to, za kar jo pošiljam.

Bleda ženska. Je to smrt?

Pop. Življenje je.

Bleda ženska. Bliža se ura odločitve, razsveti nam pamet. Je Bog?

Profesor. Pred smrtjo ga je tajil profesor Löwe, ko ga je vse življenje priznaval. In priznal ga je na smrtni postelji učenjak, fizik in astronom Lagrange, ko ga je tajil svoj živ dan. Tudi Bog je relativen pojem, cenjeni poslušalci. Javi se le, kadar je sila. Išči ga za šalo in ne izslediš ga, kakor je povsod pričujoč in neizmeren. Relativen pojem, cenjeni poslušalci, pa je pojem...

Bleda ženska. Govori še, pop. Otrok mi trepeče po vsem telesu. Če bom obsojena, kako naj se pripravim?

Študent. Osvetili se bomo. Kri mučencev je seme, ki ne pade na kamen, ne med trnje in bodičje. Sinil bo svit... domovina...

Energična ženska. Tudi njega omenim med drugimi. Kakor je mlad, pamet ga še ni srečala in norce brije iz nas. Kako mu je le ime?

Otrok. Zebe!

Človek s ceste. Prosi za odejo! Vojak ima dve. Meni jo je dal, ne da bi mu kaj obljubil. Mraz ni dober za živce.

Bleda ženska. Posodi plašč, ki imaš odejo!

Človek s ceste. Vrniti mu jo moram. Obsojen namreč ne bom in potem mu pokažem, kje točijo najcenejšo kontušovko. Pod roko: sto kron liter. Domenjena sva.

Bleda ženska. Govori, pop, da mine čas.

Boljša ženska. Kje tu morem oddati pismo na pošto? Nekaj besed. Kdo mi ga prevzame? — Nisi ti pri moji materi služila?

Energična ženska. Kaj mi pomaga, da sem služila, ko niti ne vem, kdo si, kdo je tvoja mati in čemu so me zaprli med te stene? Če imaš znance, reši sebe in nas in ne nadleguj popotnih ljudi, nikamor pristojnih, s svojimi poštami!

Študent. Če je važno, ga vtaknem v žep jaz in ga oddam, ko nas izpuste. Pa saj se bomo še vsi videli tam zunaj, nemara prav pred nabiralnikom. Epizoda!

(Odmor.)

Plahi človek. Zvoni.

Profesor. Glad zvoni.

Preprosti človek. Mraz zvoni.

Plahi človek. Strah zvoni.

Bleda ženska. Smrt. Je Bog?

Pop. Pozvanja na sodbo — čujte!

Speča ženska. Kdo je? — Ah, ti si... Pridi, pridi...

Blazna ženska. Kadar se osvetim, ne bo kvatrna sreda v postu in ne peta nedelja po Binkoštih, dan bo vse osvete, krvavih jagod in sladkih mučeniških usten. Poljub, poljub, poljub...

Nasilni človek (se vrne.) Prekletó!

Profesor. Končano?

Glasovi. Kaj?

Študent. Posvetujejo se.

Plahi človek. Ni rešitve?

Profesor. Prebij zid!

Blazna ženska. Okna niso umita. Kaj delajo ženske?

Speča ženska. Pustite me! Še pol ure naj bom sama.

Otrok. Pojdemo?

Bleda ženska. Še ne. Molimo. Najtežji trenutek!

Boljša ženska. Šema pa nisem. Če kedaj — zdaj hočem stati. Stojte bom poslušala sodbo.

283 **Bleda ženska.** Govori, pop, da mine čas!

Pop. Ni-li moja pot pravična in niso-li vaša pota hudobna? Kadar se vrne pravični od svoje pravice in stori hudobijo, bo umrl. V krivici, ki jo je storil, bo umrl. In kadar se vrne hudobni od svoje hudobije ter dela prav in pravično, bo ohranil svojo dušo živo. Premislil se je in je zapustil svoja huda dela.

Nasilni človek. Pred krvnike si nas spravil, še sleparil bi pred krvniki? O kom govoriš, mogočnik, kaj govoriš in čigav je nauk?

Pop. Njegov je, ker je beseda Njegova. Kolikor nas je in kdor smo: nihče ne ve, kdo je to uro smrti zapisan. Pride razdejanje in deležen ga bo, kdor je določen. Drugi pa gredo v življenje.

Plahi človek. Reši nas, če moreš!

Profesor. Pripravimo se, da pojdemo!

Nasilni človek. Če pristanem na tvoje besede, ali mi obljubiš življenje?

Pop. Obljubim.

Nasilni človek. In če se obsodim sam, me oprostiš pred naukom, ki ga oznanjaš?

Pop. Oprostim te.

Plahi. Zopet bje ura.

Študent. Proglasila se bo sodba.

Bleda ženska (na kolenih.) Usliši me!

Otrok (zaihti.)

Speča ženska (se predrami.)

Profesor. V smrt se je prebudila.

Blazna ženska. Že gredo.

Nasilni človek. In ali me sliši, če ga kličem?

Pop. Glušec je, a slišec od vekomaj.

Nasilni človek (se prične tresti.) In če mu obljubim zvestobo? Ves majhen bom pred njim...

Pop. Napravi se majhnega, da te vidi toliko bolj. Velike izgreši, kakor je svetloba od vekomaj.

Nasilni človek. Kako naj ga imenujem?

Pop. Brez imena je. Daruj mu dušo! Dvigni roke!

Nasilni človek. Čuj me, čuj, v prahu ležim pred Teboj...

Sodniki, (častniki, stopijo na dvorišče.)

Predsednik. Soglasno so se za krive spoznali veleizdajstva, ker so v glavni stan sovražne vojske sporočali premikanje lastnih čet: Liza Skorina, Epifanij Smotricki, Ivan Rudčenko, Nikolaj Bolotov. Pritožbe ni. Obsodba se izvrši takoj. Ima kdo še kako željo?

(Molk.)

Sodniki (odidejo.)

Vojak. Ženska pred moškimi. Vsi drugi počakajte!

Otrok. Pojdeš?

Bleda ženska. Pojdem.

Vojak. Otroka pustite tu.

Bleda ženska. Vem...

Pop. Usmiljenje!

Bleda ženska (se med vrati obrne.) Ni ga...

Glasovi. Koga ni?

Bleda ženska. Ni ga... usmiljenja... (Odide pred vojakom.)

Profesor. Le kaj je zakrivila, da so počastili tudi njo?

Pop. Nobene njegovih hudobij, ki jih je storil, ne bom pomnil. Zavoljo pravice, ki jo je delal, bo živel. Hočem-li smrt hudobnega in ne veliko bolj, da se izpreobrne od svojih hudih del in živi?

Profesor. Kako dolgo traja procedura?

Študent. Končano. Na vrsti ste.

Vojak (se vrne.) Epifanij Smotricki!

Pop. Nobenega njegovih pravičnih del ne bom pomnil. Zavoljo nezvestobe, katere je kriv, zavoljo pregrehe, ki jo je storil, zavoljo te bo umrl.

Profesor (otroku.) Dovolj, da vzamem robec iz žepa. Plašč obdrži za spomin. (Odide.)

Preprosti človek. Ne daj, da padem v smrt, preden sem Te v oči pogledal. Kje si, da se umikaš, ko Te iščem?

Pop. Reši krivično zvezane, razveži bremena, ki težé. Izpusti potrte in stri vsako butaro. Lomi lačnemu kruh in pelji uboge in ubežne v svojo hišo...

Preprosti človek. To si mi pripravil in nisem vedel za Te do tega trenutka? Kako naj stopim pred Te, ko Te ni?

Študent. Tudi profesorja ni več. Pripravi se, preprosti človek, smrt ne čaka.

Vojak (v vratih.) Naslednji! Rudčenko!

Preprosti človek. Ne trudi se, brat! Hvala! Daj mi roko... (Odide za vojakom.)

Blazna ženska. Jezdec, jezdec, jezdec...

Pop. In še to govori Gospod: Oskrbi svojo hišo, zakaj umrl boš in ne boš več živel...

Nasilni človek. Nehaj! Ni ga!

Pop. Slišal sem tvojo molitev in videl tvoje solze. Glej, pridal bom tvojemu življenju petnajst let —

Nasilni človek. Kdo govori? Petnajst let! Eno samo uro za tisoč smrti!

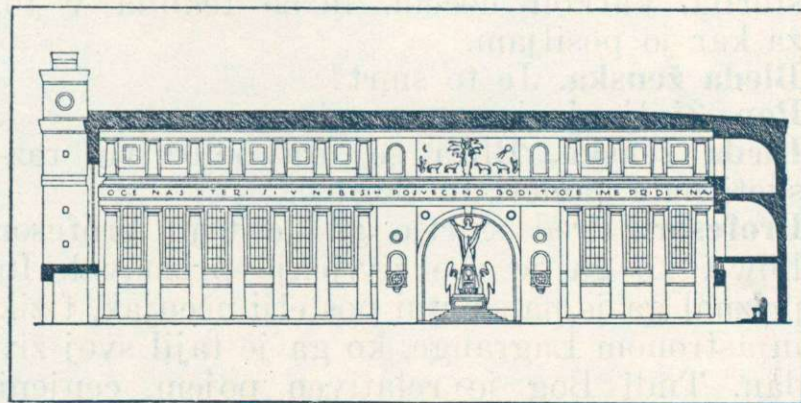
Pop. In otel te bom iz rok asirskega kralja, tebe in tvoje mesto —

Nasilni človek. In bom zadavil to godbo in jo davil... davil... (Se poloti popa, ga stisne k tlom in ga zadavi.)

Glasovi. Vojak! Vojak!

Nasilni človek (se zave, se otrese popovih rok in sam odkoraka na morišče.)

Blazna ženska. Jezdec, jezdec, jezdec!

ARHIT. ŠOLA J. PLEČNIKA: NAČRT III. ZA CERKEV SV. MAGDALENE V MARIBORU (NOTRANJŠČINA).

DANTE ALIGHIERI: LA DIVINA COMMEDIA.

PREVEL IN RAZLOŽIL J. D.

III. del: RAJ.

Spev XVIII.

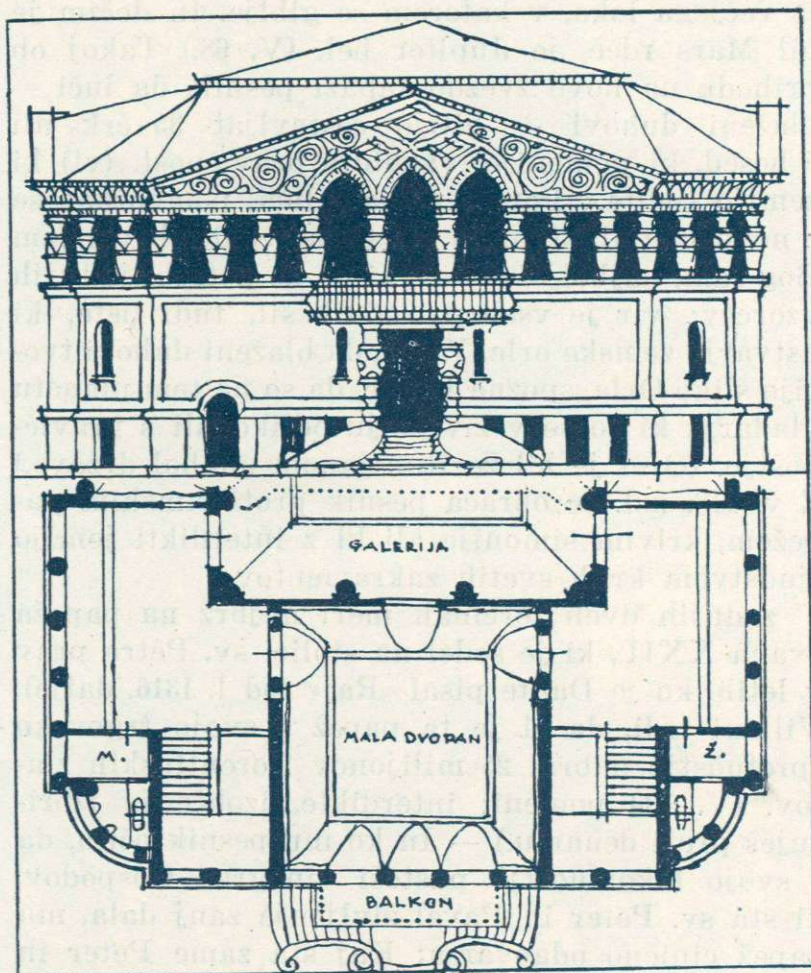
Skozi malone ves prejšnji spev je govoril prapraded Dantejev, Cacciaguida in med drugim svojemu prapravnuku napovedal grenki kruh pregnanstva. Kaj čuda, če ob začetku našega speva, ko je duh umolknil, vesel svojih svetih misli, vidimo Danteja v kljub temu, da je v raju, zatopljenega v grenke misli. Beatrice to takoj zapazi ter mu veli, naj zaupa v Boga, ki mu žalost lahko spremeni v veselje. Ob teh besedah pogleda vanjo, ki vsa žari v božji ljubezni, in takoj pozabi svoje skrbi. Po kratkem odmoru ga Beatrice opomni, naj le še dalje poslušá dedovega duha. Vv. 1—21. Po teh besedah se Dante obrne proti dedu ter vidi, da ta hoče res še govoriti. Prapraded mu imenuje osem junakov, sedaj blaženih, ki so se na svetu borili za sveto stvar, dva iz stare zaveze, šest iz nove. Med temi sta dva menj znana. Viljem iz Oranže je pri starofrancoskih pesnikih silen vojniki Karla Vel., strah saracenov, a umrje kot menih. Rinvard (Rinoardo) je poganški deček, a plemenitega rodu, ki ga je Karel Vel. roparjem odkupil in ga da vzgajati skupno s svojo hčerko Aliso; a ker fant odklanja krst, ga Karel podredi svojemu kuharju. Končno pa le postane vojščak, pravi hrust, se pridruži prej omenjenemu Viljemu, potolče nebroj poganov, se da krstiti, dobi za ženo Aliso, končno pa postane menih itd. Z verzom 52. se pričnemo vzpenjati na šesti planet, t. j. na Jupiter. Da se vzpenja, opazi pesnik iz večjega loka, v katerem se giblje. In dočim je bil Mars rdeč, je Jupiter bel. (V. 68.) Takoj ob prihodu na novo zvezdo zapazi pesnik, da luči — blaženi duhovi — hitijo sestavljat 35 črk ali 5 besed, ki pomenijo: »Ljubite pravičnost, (vi) ki zemljo sodite.« Potem pa iste luči, pomnožene še z novodošlimi, stvorijo lik Orla; vodi jih pri tem Bog sam, najboljši slikar, ki pa ne potrebuje tujih vzorcev; vir je vseh prirodnih sil, tudi tiste, ki ustvarja zemske orle. Videč, da blaženi duhovi tvorijo sliko Orla, spozna Dante, da so na tem planetu vladarji, ki so se v življenju odlikovali s pravičnostjo. (Orel je bil že Rimljanom simbol države.) Z v. 118. nsl. se obrača pesnik proti rimskim papežem, krivim simonije ali ki z interdikti jemljejo ljudstvom kruh svetih zakramentov.

V zadnjih dveh tercinah meri najbrž na papeža Ivana XXII., ki je sedel na stolici sv. Petra prav v letih, ko je Dante pisal »Raj« (od l. 1316. dalje). Villani trdi, da si je ta papež s svojo trgovsko spretnostjo nabral 25 milijonov florentinskih zlatov. (V. 130 pomeni: interdikte, izobčenja izbrišuješ proti denarju.) — In ko mu pesnik očita, da s svojo lakomnostjo pustoši vinograd Gospodov, ki sta sv. Peter in Pavel življenje zanj dala, mu papež cinično odgovarja: Kaj sta zame Peter in Pavel?! Jaz ju ne poznam! Jaz poznam samo podobno sv. Janeza Krstnika na florentinskih zlatih!

Ko sveti svit vesel sam svoje misli
je bil in vžival v njej (jaz misli svoje
okus okušal sladki sem in — kisli),

- 4 mi dé Gospa, ki vedla me v nebó je:
»Raztrêsi se! Pomisli: vladam z Onim,
ki ublažit bol krivično mu lahkó je.«
- 7 Prot glasu ljubeznivemu se sklonim
Utehe; o ljubezni pa, sijóci
v očeh Nje svetih, peti naj odklonim,
- 10 ne le besed si pravih svest nemóci,
no ker spomin nazaj ne more seči,
če kot vodník sam Bog mu ne priskoči.
- 13 Le to o tistem hipu morem reči,
da vse utihnile so druge želje
takrat mi v duši, Blaženko motreči,
- 16 ko v Njo sijalo večno je Veselje
naravnost in v odblesku sem sijaja
Lepote gledal srečen jaz pročelje.
- 19 Ošinila me z žarkom je smehljava:
»Okreni se! Uhó naj dalje sluša!
V očeh ne išči samo mojih Raja!«
- 22 Kot včasih iz srcá prodreti skuša
v obraz nam čut, če toliko močan je,
da vsa je ž njim prevzeta naša duša:
- 25 ták svita, ki vanj zrl sem bil, bliskanje
dokaz mi je bilo, da zbog nečesa
mu še ljubó z menoj je kramoljanje.
- 28 »Na pèti stopnji« — dé — »tegà drevesa,
ki z viška svoj življenja sok dobiva
in zmir rodi in ne zgubi peresa,
- 31 tistih duhov družbà veselje vživa,
ki v svetu ták so slula jim imena,
da vsak'mu pevcu dali bi gradiva.
- 34 Zazrí se v tega križa zdaj raména:
čigar imé pozovem, v hip bo učinil,
kar bliska učini v nebu moč ognjena.«
- 37 In videl sem: prek križa svit je šinil,
ko J o z v e je imé bilò rečeno,
in blisk je skoro prej ko glas zasnil.
- 40 Ko J u d a M a k a b e j izgovorjêno
bilò je ime, se drugo zavrtelo
— kót bičano od radosti — vreteno.
- 43 Ko K a r e l V é l i k i se je velelo
in R o l a n d, pazno lučk sledil sem dvoje
kot lovec sokol-ptico, v zrak vzletéla
- 46 Potem za V i l j e m o m okó mi šlo je;
R i n v a r d a ter G o d f r i d a, trum vodníka,
in R o b e r t a G v i s k a r d mi zrlo okó je.
- 49 Nato pa moj praded — izza umika
k poprejšnjim lučkam spet — med nebeščani
se pevca je pokazal umetníka. —
- 52 Okrenem se tedaj prot desni strani,
da nov ukaz sprejmém od Beatrice,
z besedo mi poslan al kretnjo dlani.

- 55 In bile so ták jasne Nje zeníce,
vesele ták, da nikdar ták popreje,
bolj ko na Marsu ji sijalo lice.
- 58 Če večja naša slast od dne do dne je
za dobro vse, iz téga sklep se izvaja,
da raste v nas krepóst in kvišku speje:
- 61 ták sklepal iz rastí sem jaz sijaja
zdaj Njenega, da pnêva se, vodníca
in jaz, že v loku večjem, k višku Raja.
- 64 In kakor v hip zardé devici lica
in zopet v hipu kakor prej so bela,
če srama z njih izgine rdečica:
- 67 ták meni pred očmi v hip zablestéla
v belini in milini zvezda nova
je š e s t a, ki me vase je sprejela.
- 70 Na tej sem videl plamenici Jova
iskrenje vladajoče tam ljubavi
in čital v čudnih črkah naša slova.
- 73 Kot letajo, ko žrli so, žrjavi
nad bregom liki klin al gosta kita,
za jed si »dober tek!« voščeč s pozdravi:
- 76 takó so sveta bitja, v lučkah skrita,
pevaje létala, se zavijala,
v črk D in I in L znake zavita.
- 79 Zlagaje črke pela so, plesala;
vselej, zloživši êno, izpred nove
za hipec so postala, pomolčala. —
- 82 Božanska Muza, ki svoje sinove
z nesmrtné dičiš venci lavorike,
in s pesmami kraljestva in gradove,
- 85 razsvetli me! Daj moč mi, teh črk slike
pravilno, kot sem videl jih, razbrati;
okrêpi mi teh vbogih verzov stike! —
- 88 Javilo torej črk se mi petkrati
sedméro je; še pamtim razporedek,
kot videl sem jih se prikazovati.
- 91 »Diligite iustitiam« — bil začetek,
imé in glagol — vsega je napisa;
»qui iudicatis terram« — završetek.
- 94 In v M-u, slovu petem črkorisa,
vmiré se; Jupiter, luč srebrobela,
je bil, ko da zlató ga bojadisa.
- 97 Še drugih lučk družbà potem prispela
nad M-a vrh in pesem je, slavečo
Njegà, ki giblje k sebi vse, zapela.
- 100 Nato, kot kedar vdariš v glavnjo tlečo
in isker kar nebroj iz nje odskoči
(bedak iz njih si vedežuje srečo!):
- 103 ták se vsujó znad M-a lučk tisoči
in više t a, t a niže je letéla,
kot pač jim Solnce to vselej določi.
- 106 Ko vsaka svoje mesto je zavzela,
sta v Orлу glava in vrat: pri zvezdi zvezda!
razložno mi v planetu zažaréla.
- 109 Vladar nebesnih sfêr slikar je, res da;
a kist si vodi sam; vir vsaki sili,
i tej je, ktera oblikuje gnezda.
- 112 Duhovi, ki so prej bili stvorili
M lijasti in v njem bili obstali,
še majhen kret — in lik so dopolnili.
- 115 O mila zvezda, tvoji so migljali
dragulji mi, domá da je pravica
na nébesu, kjer ti dragulj si zali!
- 118 O naj bi On, vseh tvojih sil krnica,
pogledal že, naj dvignil bi obrvi,
odkod ta dim, žarkov tvojih temnica!
- 121 Naj splêtel v srdcu spet bi bič iz vrvi
za svetotržce v svetem tvojem hrami,
zgrajenem s čudeži, v mučencev krvi!
- 124 Nebes vojščaki, ki strmim pred vami:
vsem, ki vsled zlega zgleda pot jim teče
v stranpot, o pomagájte s priprošnjâmi!
- 127 Vojsk običaj nekdam je brusil meče;
sedaj od kruha ljudstvo se odriva,
ki Oče ga nikomur ne odreče.
- 130 No ti, ki ti je pismo reč zbrisljiva:
vinógrad, ki pustošiš ga, življenje
je Petra, Pavla stal! A še sta živa!
- 133 Zaman veliš, češ: »Moje hrepenenje
gre le za njim, ki živel je v puščavi
in ženske ples ga vrgel je v mučénje;
- 136 neznan je s Petrom Pavel moji glavi!«

PROSVETNIDEL

UMETNOST IN SLOVENCİ.

FR. STELÉ.

b) Impresionizem in njegovo območje.

Nastop in razvoj moderne umetnosti pri nas se vrši paralelno z nastopom in razvojem moderne slovenske poezije z Ivanom Cankarjem in Otonom Župančičem na čelu. Literatura in umetnost se od konca XIX. stoletja stalno osamosvajata; prejšnje, probujenju narodne zavesti in vzgoji mas podrejeno razmerje preneha in umetnost dobi sedaj brez ozira na naročila samostojne cilje, propagira sama svoje ideje, stavi temelje novemu estetskemu okusu, nastopa tudi neprošena, vmešava se v javno življenje, katerega bistven in enakopraven del začenja postajati — postane z eno besedo samostojen kulturni činitelj, umetnik pa človek, ki ji posveti vse bitje in najvažnejši del doživetij obleče v njene oblike, in umetniški stan organiziran, v svojih mejah premišljeno usmerjen sloj.

Direktno duhovno zveze s prejšnjo generacijo, ki jo označujejo Wolf in brata Šubica, ni; pač pa zunanja, v kolikor je bil učitelj in prijatelj naših prvih impresionistov, Ažbè, v svojih začetkih učenec Wolfov, čeprav ta zveza ni vplivala na njega umetniški značaj. Zgodovina postanka našega impresionizma je ozko zvezana z Monakovim. Tam sta končala svoje študije okoli l. 1890 starosti naše moderne I. Ažbè in Ferdo Vesel; takrat je prišel v Monakovo poznejši voditelj slovenskega impresionizma Richard Jakopič. Prijatelji so Ažbèta nagovorili, da je najel večji ateljé in otvoril lastno šolo. Ta šola je postala znamenita, kajti velik del voditeljev poznejše svetovne najmodernejše umetnosti se je v nji vežbal. Sem je vstopil tudi Jakopič in ta šola je postala v devetdesetih letih prejšnjega stoletja zbirališče in vežbališče sil slovenskega impresionizma. Eden za drugim so prišli tja vsaj za nekaj časa poznejši glavni člani ognjišča slovenskega impresionizma kluba »Sava«: Jama, Grohar in Sternén. V Monakovem, četudi ne v Ažbetovi šoli, je bila istočasno nekaj časa gdč. Iv. Kobilca.

Zelo razširjeno je mnenje, da je učitelj glavnih naših impresionistov, Ažbè, oče te struje pri nas. To pa je napačno, ker on ni prav nič revolucionarno nastopal in njegova šola ni bila samo tolerirana od akademije, ampak je bila celo napol priznana; bil je dober učitelj, vendar po izjavi Jakopičevi ni prav nič mogel zadovoljiti novih stremeljenj, ki sta jih že iz domovine prinesla s seboj

Jakopič in Jama. Ažbè je gojil čisto v monakovski tradiciji enoten umeten ton slike in je šele čisto proti koncu svojega življenja v zvezi s svojimi nekdanjimi učenci začel iskati barvo v impresionističnem smislu. Karakteristična je zanj »Pevska vaja«, ki visi v Narodni galeriji.¹ Bistveno je občutje doživetja nekega, četudi ne pomembnega, dogodka, čigar barvno podanje je uglašeno na enoten ton in se reducira v tem slučaju v osnovi na borbo svetlobe s temo.

Silnejša osebnost kakor Ažbè je pa njegov tovariš Ferdo Vesel, ki je preživel celo dobo impresionizma in še vedno deluje. Tudi zanj impresionizem v čisti obliki še ni obstajal. On je skozi in skozi iskateljska narava in je veliko eksperimentiral; že v svojih monakovskih delih je bil impresionizmu soroden vsaj v tem, da je iskal razpoloženja. Tudi on se je pozneje vsaj deloma izpreobrnil k barvni tehniki v impresionističnem smislu in ostal ves čas pri impresionistih kot prijatelj in svetovavec visoko v čislih.

V Veselovi umetnosti je še veliko literarnega, moment, ki so ga impresionisti skoro popolnoma izključevali. Karakteristična dela za to so Umetnikova usoda, Belokranjski pust, Osveta in Kranjska svatba; poleg te vrste del pa je razen portretov ustvaril nebroj neposrednih impresij pokrajinske lepote, navadno manjšega formata — v tem pa se radi neposrednosti doživetja tega ali onega naravnega razpoloženja naravnost kosa z impresionisti.

Razen tehničnega učitelja Ažbèta in teoretika in eksperimentatorja Vesela pa so bili učitelji slovenskega impresionizma Francozje in Segantini. Jakopič pripoveduje, kako sta z Jamo že v Ljubljani sanjala o revolucionarnih slikarstva na Francoskem, da pa dolgo nista prišla do direktnega stika z njimi. Šele v Monakovem jih je Jakopič videl na razstavi Secesije; še prej pa se je seznanil z umetnostjo Segantinijevo, ki je razen nanj posebno močno vplivala na Groharja in povzročila popolen preobrat pri njem (slika Koprivnik in Pomlad v Narodni galeriji).

Pojmovanje naloge je pri zrelem slovenskem impresionizmu precej različno od nemškega, o katerem pripoveduje Jakopič, da je naravnost odurno učinkoval nanj, ker se mu je

¹ Reprodukcije karakterističnih del slovenskega impresionizma in njegovih trabantov so zbrane v albumu Slovenska moderna umetnost, izdanem po Narodni galeriji. Ker jih je brez barv po večini skoro nemogoče zadovoljivo reproducirati, se tu omejujem na opozorilo, da dobi čitatelj ves nazorni material za ta del mojega poskusa v omenjeni publikaciji.

zdel preveč grobo materialen; Francozje so ga pa osvojili na prvi mah, ker je tu našel finost in eleganco, ki jo je pri Nemcih pogrešal; toda kljub temu ni mogoče reči, da se slovenski impresionizem popolnoma sklada po svojem značaju s francoskim. Mislím, da bo še najbolj prav, če ga v tem oziru vzoporedimo s Segantinijem; kajti zreli slovenski impresionizem ne stremi nikdar za podanjem čistega neposrednega vtisa narave, kakor ga sprejema naše oko, ampak ga predeluje in mu skuša ugrabiti neki bolj trajen razpoloženski značaj kakor je oni hipnega optičnega vtisa.

Najizrazitejši in zato tudi po sili naravne izbire vodiven je v ti smeri Richard Jakopič. Nekako po notranji nujnosti si je on zgodaj pojasnil svoje stališče napram naravi, kar je za impresionista prva potreba in določa njegov značaj; neposredni momentani optični vtis narave je bil tako od samega začetka v slovenskem impresionizmu potisnjen na stran in nadomeščen z iskanjem razpoloženja predmeta; osebnost slikarjeva je stopila mnogo jače na plan kakor pri absolutnem impresionizmu, kjer bi se mogla javljati samo potom slikarskega rokopisa, tehnične individualnosti posameznega umetnika. Slovenski impresionist predmet študira, opazuje in predeluje vtis v sebi; dela sicer pred naravo — to je predpogoj impresionizma —, vendar ne kopira direktno, ampak izbira in podaja po notranji nujnosti. Tako so ti slikarji (posebno Jakopič in Jama, ki sta najbolj sodelovala v praksi in teoriji) svoje motive dlje časa študirali in jih izdelovali včasih po več tednov; delali so pred naravo, od katere so bili toliko odvisni, da je ostalo mnogo slik slovenskega impresionizma nedokončanih, ker se je med delom izgubilo prvotno razpoloženje, ki je slikarje zanimalo, in se ni več vrnilo. Opisano razmerje napram naravi je os slovenskega impresionizma; več ali manj vsi glavni njegovi predstavniki so se zbirali okoli njega ali se k njemu razvijali, če si ga že niso od začetka osvojili. Najbolj sta se ga zavedla praktično in teoretično Jakopič in Jama. Omenil sem že, da se je celo Ažbè proti koncu življenja od svojega ateljskega tona obrnil k barvnosti v impresionističnem smislu; omenil sem tudi, da je Vesel revidiral svoje razmerje do narave; čeprav ga je od samega začetka mikala razpoloženska stran narave, je vendar dolgo poznal samo mrak in se le polagoma začel osvetljevati. Edini Grohar je nekaj časa iskal čisti neposredni vtis narave, a se je v svojih zadnjih delih tudi poglobil v gori označenem smislu in postal s sliko »Krompir« ali skico za »Delo« in »Snopi« poleg Jakopiča in Jame njegov najizrazitejši zastopnik.

Četrty iz ožjega krožka impresionistov, Matěj Sternén, si je v okviru splošne smeri obdržal največ samostojnosti; kar se konstruktivne sile poteze čopiča, ki je izredno ener-

gična in včasih skoro brutalna, tiče, je med vsemi najbolj rafiniran; njegovi akti n. pr. so podani s tako materialnostjo, da se v tem oziru nobeden ne more meriti z njim.

Od imenovanih štirih glavnih slovenskih impresionistov predstavlja vsak izrazito osebnost zase. Vsak si je priboril tudi prav izrazito, iskanemu namenu dozorelo tehniko, kar odlikuje vso generacijo, z Veselom in Ažbétom počenši, tako da se, kar se obvladanja sredstev, virtuoznosti dela tiče, pač nobena doba v naši umetnostni zgodovini pred impresionizmom ne more z njim kosati. Vsak pa je poleg tega podal tudi lep kos svojega notranjega bistva, svojega prirojenega razmerja do narave. Grohar se je razvijal k monumentalnemu gledanju vsakdanjih pojavov, čemur je dal najsilnejši izraz s svojimi ob delu doživetimi motivi. Lepota in mik trenutnega giba, nenameravane veličine napetja sil v delovni kretnji posameznika in skupine ter nepremakljivi enoti narave in predmetov v nji — je postajala proti koncu življenja vsebina njegovega dela. Jakopič je najbolj absoluten v gledanju sveta kot pajčolan, tkan iz barve in luči; v tem pogledu je Zeleni pajčolan v Narodni galeriji pri nas neprekošen. Jama je poet, ki živi samo z naravo, izključuje povečini vsak drug element in se bori samo za izraz njenega razpoloženja, naj je še tako intimno ali malenkostno. Sternén, kakor rečeno, pa se bori za materialnost; poezije ni v njegovih delih, je pa tem več resničnosti.

Opisani značaj slovenskega impresionizma se lahko smatra za izraz naše duševnosti v umetnosti, in sicer prvi zavedno organiziran izraz slovenskega značaja v umetnosti. Zato je impresionizem tako važen za naš kulturni razvoj. Pred njim dvomim, da bi lahko trdili, da se je — četudi v kakem posameznem upodabljačem umetniku — toliko pojavila in izrazila kaka osnovna poteza slovenskega narodnega značaja, da bi ga mogli reklamirati za skozi in skozi svojega. Ena bistvenih potez slovenskega plemenskega značaja je gotovo liričnost, sanjavost, rahla otožnost v nasprotju z materialno stvarnostjo in racionalistično preračunjenostjo. Karakteristično je, da je nemški grobopotezni impresionizem odbil delikatnejšega slovenskega slikarja in ga je nadvse zavzel fini francoski impresionizem, ki ga pa vseeno ni mogel popolnoma zadovoljiti; kajti v Slovincu je, kakor v Slovanu sploh, vedno tudi malo filozofa, človeka, ki ga sam vid ne zadovolji, ampak ki je reflektiven in razmišlja o stvarih in njihovem bistvu. Dela slovenskega impresionizma so ravno izraz liričnega razpoloženja in reflektivnega razmerja do narave, naj so še tako neznatna. Zato se ni čuditi, če je med tujimi umetniki vplival posebno nam v teh smereh sorodni Segantini.

Kljub temu danes več ali manj nespornemu dejstvu pa je občinstvo sprejelo novo strujo

ob njenem nastopu z nemalo rezervo, nerazumevanjem in odklanjanjem. In šele po desetletnem energičnem delu je impresionizem prodril pri nas, takrat, ko so drugod po Evropi donela že nova gesla in so mu odpeli že pogrebno pesem.

Prvi javni nastop impresionistov v domovini je bila 1. slovenska umetnostna razstava v Ljubljani l. 1900 v Mestnem domu. Razstavila je večina takrat živečih slovenskih slikarjev in kiparjev, ki se je organizirala v »Slovensko umetniško društvo«. Izmed impresionistov v širšem smislu so razstavili Kobilca, Vesel, Grohar, Jama, Jakopič in Sternén. Kot najbolj izrazit med njimi je dobil Jakopič že s tem prvim nastopom vodilno vlogo in jo tudi obdržal. Geslo mladih je bil impresionizem, čigar ime je donelo po zapadni Evropi. Moralni uspeh te razstave je bil precejšen; razgibali so se duhovi, javnost je prvič videla, kaka je njena umetnost, in je bila prisiljena zavzeti stališče. Materialno pa je bil uspeh za mlade ničeven. Tudi umetniki sami so bili prisiljeni zavzeti stališče do posameznih močno si nasprotujočih smeri in tako je bilo že od začetka jasno, da društvu ni sojeno dolgo življenje. Priredilo je samo še eno razstavo, potem se je pa razšlo. To je bila 2. umetnostna razstava v Ljubljani v Narodnem domu. To pot so mladi že popolnoma prevladovali. Razstava se je vršila v znamenju impresionizma. Poleg Jakopiča so postajali vedno zrelejši in izrazitejši v svojih stremljenjih Grohar, Vesel, Jama in Sternén. Vendar je bil to pot tudi moralični neuspeh popoln. Kritika doma jih je obsodila in zdelo se je, da so, če hočejo ostati svojim idealom zvesti, obsojeni na stalno materielno vegetiranje.

Toda obupali niso. Stara izkušnja slovenskega kulturnega delavca, da doma priznajo le onega, ki mu je tujina dala spričevalo zrelosti, jih je napotila na misel, kako priti do uspeha. Odšli so s svojimi deli v tujino in se s priznanji vrnil kot zmagovalci domov. Kakih pet let je trajalo predstavljanje po tujih mestih. Prva razstava se je vršila spomladi l. 1904 pri Miethkeju na Dunaju. Razstavili so Sternén, Vesel, Berneker (kipar), gdč. Klein, Jama, Žmitek, Grohar in Jakopič. Več ali manj so razstavili isto kot na 2. slovenski razstavi v Ljubljani. Udeleženci te razstave so se organizirali kot klub umetnikov »Sava«. Uspeh razstave je bil popoln; prav tako na umetnostni razstavi o priliki kronanja kralja Petra v Beogradu.

Nekako istočasno s klubom »Sava« se je ustanovilo na Dunaju umetniško akademsko društvo »Vesna«, obstoječe iz mladih umetnikov, ki so takrat študirali na Dunaju. Bili so to poleg Hrvata Meštrovića Slovenci Saša Šantel, Maksim Gaspari, Hinko Smrekar, R. Peruzzi (kipar), M. Rašica (Hrvat), Birolla, nadalje A. Sever i. dr.

Na razstavi v Beogradu so nastopili Slovenci razdeljeni v tri skupine: »Sava«, »Vesna« in neorganizirani. Uspeh je bil precejšen, posebno Slovenci so vzbujali pozornost in tudi gmotno niso slabo odšli. Istotako organizana slovenska razstava se je priredila v Sofiji. L. 1906 se je klub »Sava« udeležil avstrijske razstave v Londonu pod pogojem, da so mu dovolili lastno skupino. Sledile so razstave istega kluba v Varšavi in v Krakovu ter v Trstu. Povsod so doživeli slovenski impresionisti znaten uspeh in zdelo se je, da lahko nastopijo zopet doma.

Že l. 1906 se je preselil organizator slovenske moderne umetnosti Rihard Jakopič, ki je živel do takrat po zgledu francoskih impresionistov na deželi v Škofji Loki (tudi drugi so ta način posnemali), v Ljubljano v zavesti, da je za napredek slovenske umetnosti neobhodno potrebno, da dobe umetniki svoje ognjišče, za kar je potreba, da se jih čim več zbere v kulturnem središču Slovencev. Da morejo biti v stalnem kontaktu z občinstvom, potrebujejo stalnega razstavnega prostora. Jakopič je začel akcijo za umetnostni paviljon, ki ga je začel l. 1908 po načrtih arhitekta Fabianija zidati na svoj riziko. Že l. 1909 se je vršila v njem 1. slovenska razstava. Nastopili so slovenski umetniki brez delitve po skupinah. Značaj je bil pretežno impresionističen in to pot ga je javnost sprejela že precej ugodno. Nato so se vršile vsako leto vsaj po ena slovenska razstava in semintja tudi tuje, tako češke umetniške Jednote, hrvaškega Medulića itd. Srbkinja N. Petrović in Hrvat Krizman pa sta gostovala na slovenskih razstavah.

Važen dogodek je bila l. 1910 retrospektivna razstava slovenske umetnosti, kjer je bil prvič storjen poskus, orisati razvoj slikarstva na Slovenskem v XIX. stoletju. Na ti razstavi, ki je bila sicer zelo nepopolna, je šele postalo prav očito stališče impresionizma v razvoju domače umetnosti in njegova važnost za domačo kulturo. S to razstavo je bil impresionizem definitivno vpeljan in uvrščen v kulturni razvoj slovenskega naroda.

L. 1912 se je vršila velika razstava v Beogradu. Večina Slovencev je razstavila pod firmo »Save«, Vesel in Sternén pa kot slovenski oddelek društva jugoslovanskih umetnikov »Lada«. Ta razstava neposredno pred izbruhom balkanske vojne je bila, kakor že ona o priliki kronanja kralja Petra, važna politična manifestacija jugoslovanske skupnosti. Slovenci so stali zopet v znamenju impresionizma; po svojem značaju so se vidno razlikovali od drugih in bili nesporno najkompaktnjša umetniška skupina izmed vseh.

Ko je umrl Grohar in ko sta iz »Save« izstopila Vesel in Sternén, je društvo samo še vegetiralo. Poživila se je šele po vojni, ko so ji pristopile nekatere mlade moči, tako Pilon, Jakac, Klemenčič in začasno Dolinar. Raz-

stavila je zadnjič jeseni l. 1921 v Zagrebu in l. 1922 v Beogradu.

Leta 1919 se je vršila velika jugoslovanska razstava v Parizu, udeležili so se je vsi Slovenci.

Nekako istočasno se je ustanovilo Društvo slovenskih umetnikov brez Jakopiča, Tratnika in Žmitka.

Danes je »Sava« skoro pozabljena, čeprav še obstaja, njena življenjska moč je zdavnaj izčrpana. Kluba »Vesna« v Ljubljani in »Grohar« v Mariboru nimata izrazite umetniške smeri, Udruženje jugoslovanskih umetnikov pa je stanovska organizacija, ki take smeri tudi imeti ne more; za napol že izpraznjene pozicije se bori Klub mladih (ust. 1922), ki mu pa tudi manjka enotne usmerjenosti, tako da zgodovina naših umetniških organizacij za enkrat ne nudi nobene jasne slike in ne dopušča sklepov za bodočnost.

Taka je zunanja zgodovina slovenske moderne umetnosti. Poleg skupine okoli »Sava« je prišla do sedaj do večje veljave edino organizacija »Vesne«, kakor je bila v svojih početkih. Kakor so bili njeni elementi na prvi pogled sicer raznorodni, je vseeno tudi med njimi neka nesporna skupna poteza, ki jih drži. Močne osebnosti, kot je bil med impresionisti Jakopič, med njimi ni bilo nobene. Njihovo hotenje je v veliki meri nasprotno impresionizmu; oni so pripovedniki, fantasti, razmišljevalci in dekoraterji. Njih vsebina je pogosto namenoma slovenska in prav v njih krogu se pojavi naravnost hoteno »slovenska« umetnost (M. Gaspari). Poleg tega je njihovo stremljenje pogosto umetno-obrtnega značaja in mislim, da se ne motim, če pripišem to v veliki meri vplivu dunajske šole. Najizrazitejše osebnosti med njimi so: S. Šantel, ki je poleg akvarelnega in oljnatega slikarstva gojil v prvi vrsti grafiko v vseh mogočih tehnikah; on je tudi eden najplodovitejših ilustratorjev poslednje dobe; Hinko Smrekar je izključno risar in grafik; odlikoval se je kot fantastičen ilustrator in karikaturist; njegove risbe in karikature bodo kedaj neprecenljiv kulturno-zgodovinski dokument za prvi desetletji XX. stoletja; Maksim Gaspari se je oprl na narodno ornamentiko, slikal skoro izključno folkloristične motive in si v ornamentiki ustvaril izrazit slog na podlagi motivov kmečke ornamentike.

Izven kluba »Sava« je bilo še par umetnikov, ki so deloma mlajši, deloma so se šele pozneje približali impresionizmu in prišli v našem kulturnem življenju do večje veljave; tako sodobnica najstarejših impresionistov Ivana Kobilca, ki je začela v izrazito monakovski maniri, a je v Parizu izpremenila svoj značaj v smislu pridobitev impresionizma. — P. Žmitk je študiral v Petrogradu pri Rjepinu in v Pragi pri Hynaisu, a je svoj značilni roza-ton dobil šele v domovini ne brez vpliva impresionistov.

Poleg teh sta nastopili dve zelo izraziti osebnosti: Ivan Vavpotič in Franc Tratnik.

Vavpotič je študiral najprej v Parizu, a se zdi, da ga francoski impresionizem ni pridobil zase. Pozneje je bil v Pragi pri Hynaisu, svoj pravi značaj pa je dobil šele doma. On je v polnem smislu besede pleinairist, stavi pa predmet in njegov značaj nad razpoloženski značaj skupnosti narave in predmetov ter daje svojim slikam umetno tonovsko skupnost, ki njegove slike odločuje od vseh drugih. Odlikuje ga izredna delavnost in malokateri slovenski umetnik je doživel toliko zunanjih uspehov kakor on. Kot spreten risar spada Vavpotič med najuspelejše in najduhovitejše slovenske ilustratorje novejšega časa.

Posebne vrste prikazen v slovenski umetnosti in v nekem oziru najbolj organično zrastel iz našega impresionizma je Fr. Tratnik. V domovini je nastopil par let pred vojno kot velikopotezen risar in ustvaril nekaj del, ki spadajo med najbolj popularna v slovenski umetnosti. Pri njem prvem smo začutili v Sloveniji, da veje drugod že nov duh, da je impresionizem premagan; on je prvi pri nas poudaril, včasih tudi malo pretiral, takozvane ekspresivne poteze. Domači impresionizem, ki je v zrelem Jakopiču prešel v absolutno barvnost, je vplival tudi nanj, sevé ne notranje, kajti njegova duševnost je vse drugega značaja kakor pa impresionistov. Po vojni je tudi on začel slikati z oljnatimi barvami. V tehniki, v pojmovanju predmeta kot barvne prikazni in v veselju nad igranjem barv pogosto brez ozira na konstruktivnost poteze se je približal toliko Jakopičevemu impresionizmu, da ga moremo imenovati prehodnika od impresionizma k ekspresionizmu pri nas.

Markantna prikazen med predhodniki najmodernejših smeri je tudi G. A. Kos. Najboljše je ustvaril do sedaj v svojih portretih, kjer je iskal preko predmetne prikazni označiti tudi duševnost portretiranca; v to svrho je pritegnil v izrazno območje tudi ozadje slik, kar je posebno jasno pri podobi prof. K. Ozvalda v Narodni galeriji, ki jo je značilno za svoje hotenje nazval »Filozof«. Tako bi bili absolvirali impresionizem in njegovo območje v slovenskem umetnostnem razvoju. Danes je ta struja tudi pri nas že pravzaprav dopisano poglavje zgodovine; lahko rečemo, da prvo iz naše zgodovine umetnosti, kjer smo kot Slovenci izpregovorili v kulturni borbi evropskih duhov. Napisali smo ga po svoje in s tem dokumentirali, da smo kulturno dozoreli. Glavni zastopniki slovenskega impresionizma in njemu sorodnih struj še živé in večinoma dosti proizvajajo. Njihova kulturna vloga in veliko delo v podkrepitev narodne samozavesti je danes občepriznано in ni dvoma, da stojé vzporedno in enakopravno ob strani velikemu razmahu slovenske literature od devetdesetih let sem. Ni čuda torej, če se je po sili razmer

porodila misel, zabeležiti razvoj moderne slovenske umetnosti, dokler dela te dobe še niso razpršena na vse vetrove, in se je iz te potrebe pred par leti ustanovila slovenska Narodna galerija v Ljubljani, ki predstavlja danes neprecenljivo zbirko glavnih del slovenske umetnosti zadnjih dveh generacij; njen značaj se giblje za enkrat, kar je iz povedanega čisto razumljivo in logično, popolnoma v okviru impresionizma in njegove okolice.

e) Mladi; kiparstvo in arhitektura.

Že Tratnik je pred vojno naznačil, kakor sem omenil, preokret v smeri takozvanega ekspresionizma. Tudi Kosovi portreti gredo preko impresionizma. Po vojni pa je kar čez noč nastopila mlada generacija in je kakor pred 20 leti impresionisti razburila duhove in izzvala burna prerekanja za in proti. Med mladini so posebno štirje, ki so že danes do neke mere izkristalizirani in predstavljajo novo v najrazličnejših smereh; mislim Jakca, Piona in brata Kralja.

Najmanj revolucionaren med njimi je Božidar Jakac, ki je izšel od impresionizma. Pokrajine, ki jih je slikal na začetku, so polne sanjavoliričnega razpoloženja; ista vsebina se javlja tudi v njegovih grafičnih delih (risbah, ujedkovinah, litografijah, lesorezih in linorezih). Novo noto je prinesel v naše umetniško življenje s svojimi lino- in lesorezi. Mik črnobelega umetnosti je on prvi vzbudil v nas. Jakac je naš najizrazitejši grafik in je skoro popolnoma zapustil druge tehnike. Osnovna poteza njegovega umetniškega značaja je lirčna, razpoloženjska in v ta okvir se dajo uvrstiti tudi njegove grafike. Značilno je, da ga posebno privlačijo motivi iz kavarne in koncertne dvorane. Letošnji letnik našega lista je priobčil celo vrsto njegovih grafičnih del. Tudi Veno Pilon je izšel v svojih začetkih od impresionizma; fini pokrajinski akvareli so pred par leti vzbudili pozornost nanj; zadnji čas je z uspehom krenil močno na levo; najprej v grafiki. Posebno njegovi cinkopisi so veliko obetali. Formalno išče velikopotezne karakteristike, ki je včasih naravnost brutalna; vsebinsko daje razpoloženja, ki jih kolektivno najlažje označimo s socialnimi (Predmestje, Krčma i. p.). Na razstavi v Jakopičevem paviljonu jeseni l. 1923 je razstavil bogato zbirko del v olju in naznačil svoj nadaljnji razvoj, ki gre logično naprej v označeni smeri. Kot karakterističen primer za njegovo hotenje navajam portret Marija Kogoja (sl. 47.). Podobnost s predstavljenim je presenetljiva, nekatere poteze v obrazu in kretnji podčrtane do karikature, vendar to ni samo mehaničen posnetek podobe, kajti če vse bogato naštete podrobnosti združimo, oživi ta postava pred nami z nevsakdanjo sugestivnostjo. Karakteristične za smer njegovega formalnega hotenja so njegove študije za portrete in akti.

Zgodovina umetniškega prevrata pri nas pa je ozko zvezana z bratoma Kraljema. France — starejši — je bil kot slikar učenec Bukovca v Pragi, kot kipar pa je študiral na Dunaju. Vendar je precej krenil na drugačna pota kot mu jih je kazala šola. Brat njegov, Tone, je študiral nekaj časa v Pragi, sicer pa je veliko več pridobil v delavnici bratovi in ga kot slikarja in kiparja lahko nazovemo bratovega učenca.

Kolektivno sta nastopila prvič v Jakopičevem paviljonu l. 1920 v družbi impresionistov in starejših in mlajših umetnikov; imela sta poseben oddelek, ki je vzbujal občno pozornost in živahno diskusijo za in proti; njuna umetnost se je gibala v mejah takozvanega ekspresionizma, pogosto s precej poudarjeno miselno podlago. Usužnjenje naravnih oblik in telesnih gibov v službi ekspresivnosti ni bilo čisto novo, ker ga je uvedel deloma že pred vojno Tratnik; tla so bila vsaj nekoliko že pripravljena. Lahko rečemo, da so bila tla za sprejem ekspresionizma bolje pripravljena kakor pred 20 leti za sprejem impresionizma. Povojno duševno razpoloženje je že itak tako, da hrepeni preko materialnosti po vizijah, po skrivnostnem, po strašnem, po bajnem, po emocionalnem in poduhovljenem. Umetnost, ki zanemarja naravo, z očitnim namenom, da poda simbole duševnih stanj in gibov, je po dolgih letih muke naravno našla več razumevanja kakor materialni sicer, a vseeno subtilni in intimni impresionizem pri sitem meščanstvu predvojne dobe.

Umetnost Kraljev je bila miselno in čustveno zanimiva in izpodbujajoča, zato si je hitro zagotovila važno mesto v kulturnem preživljanju sedanosti. Kakor pred 20 leti, sta tudi sedaj javnost in umetništvo zavzeli strastno stališče za in proti. Kaj je umetnost, kaj nje cilj, kaj je v umetnosti in nje razvoju znak ljudskega zdravja in kulturne degeneracije? — Taka vprašanja so bila in so še danes na dnevnem redu. Zastopniki impresionizma, ki smo jih zgoraj označili kot ne samo materialiste, ampak iskatelje trajnejšega v naravi kakor je slučajno razpoloženje, ju po večini od začetka niso sprejeli preveč odklonilno. »Oče« slovenske umetnosti, R. Jakopič, ju je vzel naravnost v zaščito, ker je videl v njunih delih nedvomne dokaze talenta.

Kralja veliko in pridno delata ter se pri tem hitro razvijata. Vsaka njihovih razstav je prinesla še lepo dozo novega in presenetljivega. Navadno ne delata za naročilo, ampak zase in za svoj napredek. Na prvi razstavi nista šla preko ekspresivnega simbolizma gest; slik je bilo malo, večidel intimne plakete v zelo lahkem reliefu, majhne skulpture v lesu in par slik simbolično-mistične vsebine. Poleg notranjega, vsebinskega momenta je vzbujalo pozornost iskanje forme. Druga njihova razstava v Jakopičevem paviljonu se je gibala v istem okviru. Na tretji je razstavil

Tone vrsto miselno in formalno rafinirano zasnovanih skulptur v lesu, podajajočih ideje in prehajajočih k formalni simboliki, ki podaja nepopolna, obrezana telesa ali njih dele, da izrazi njihovo simbolično-miselno vsebino. France je razstavil poleg vrste novih ilustracij obširno zasnovano delo ilustracije k narodni pesmi Kralj Matjaž, ki je izšla pozneje v tisku. Tudi pisavo je razgibal vzporedno notranjemu ritmu vsebine. V novo ekstremno smer se je podal France na ti razstavi z deli, kjer je v slikarstvu združil formalni simbolizem, ki smo ga omenili že pri Tonetu, z barvnim simbolizmom in začel ustvarjati tako racionalistično, da mu publika ni mogla več slediti. V kiparstvu je šel najdalje v ti smeri v Umetniku, čigar telo je votla lupina (notranja praznота in nezmožnost), vodoravne črte ob njem so njegove razvojne faze, prodrl je s svojo glavo, ki je edini masivni del njegovega telesa, v zadnjo razvojno plast svoje zmožnosti in je obtičal v njenem oklepu, roke z orodjem pa so nezmožne obvisle navzdol. Stik z občinstvom je bil na ti poti zgubljen; kritiki so poudarjali, da kakor je pri Francetu ta razvoj logičen, vseeno ne vidijo možnosti nadaljevanja, kajti tu se umetnost neha. Kralj pa ni izgubil vere sam vase in je šel še dalje v ti smeri. Prihodnja razstava o priliki 1. ljubljanskega velesemnja v Akademskem domu je šla v tem pogledu še dalje; formalni simbolizem je začel stopati v ozadje, na njegovo mesto pa je stopil čisti barvni simbolizem; nastopile so barve življenja in smrti, melanholijske, kesa in ljubezni; občinstvo se večjidel sploh ni več ukvarjalo z njihovo simboliko in se obrnilo k drugim delom, ki so nastala poleg teh ekstremnih in ki so predstavljala monumentalno zasnovane, pogosto pesniško ali filozofsko zamišljene skulpturice, slike in grafike.

Kakor sta brata formalno in vsebinsko na prvi pogled sorodna, se vendar vidno diferencirata in imata očitno različno organizirano duševnost. France je bolj abstrakten, racionalna stran pri njem prevladuje in dela njegovo umetnost pogosto tako hladno preračunjeno, dočim je Tone mistično razporejen motrivec človeštva in njegove usode. Brat France ima razen tega dosti smisla za intimno idiličnost in po takih delih vzdržuje stalen stik s publiko. Niti on niti brat pa ne dela nikdar po naravi, ampak jo tudi tam, kjer bi pričakovali, da jo bosta kopirala, komponirata in preustvarjata v smislu svojih fantazij in simboličnih formalnih shem.

Zadnji čas ju vidimo zopet na novih potih. Tone je ustvaril vrsto realističnih portretov, s katerimi je žel priznanje, na drugi strani pa ustvarja dela simbolične vsebine (Borba z elementom, Strti klasi, Revolucija itd.) pa tudi dela take dramatične koncentriranosti, kjer se njegova ekspresivna forma in vsebina resnično že strinjata v enoto (Nevihta);

France še vedno išče neke izumetničene abstraktne forme, ki stremi za sorodnim rezultatom z abstraktnimi formalnimi liki kot ga dosega Tone z realističnimi n. pr. pri Nevihti. Značilni deli sta v plastiki Tužna prošnja, kjer bi najrajši vsilil formi sugestivnost tužne prošnje same na sebi brez konkretne zveze, in v slikarstvu Magdalena, kjer naj bi doživetje groze cele dobe govorilo iz izraza. Nekak resumé svojega dosedanjega razvoja je podal France v dekoraciji dvorane Akademskega doma (sl. 44.).

Tako stojimo danes na začetku novega poglavja naše umetnosti in bržkone naše kulturne zgodovine; kajti kakor pred 20 leti se pojavljajo vzporedno z novimi stremljenji v umetnosti taka tudi v literaturi in muziki. Težka je sicer dediščina vojne in na vseh straneh jo vedno močnejše občutimo, vendar pa je vzelo kulturno življenje prav sedaj tolik razmah, kakor še nikdar poprej. Naša kultura se razrašča in na vseh poljih osamosvaja. Umetniku in samoumetniku literatu se je okoli l. 1900 pridružil umetnik slikar in pozneje kipar in arhitekt, sedaj se jim pridružujeta še muzik in znanstvenik. Kakor raste drevo v višino in se razrašča vedno bujnejše v krono, tako je rastla slovenska kultura od semena narodne zavesti in probude ob času francoske revolucije skozi Napoleonovo Ilirijo preko politične osamosvojitve v drugi polovici XIX. stoletja v kulturno osamosvojitve in dozorelost XX. stoletja.

Do nastopa impresionistov je bil umetnik v Ljubljani redka prikazen. Ko je prišel l. 1906 Jakopič v Ljubljano in osnoval svoj paviljon, se je začela organizirana koncentracija umetnikov v Ljubljani, umetnost je začela biti in tudi postala enakopraven faktor javnega življenja. V tem je nevenljiva zasluga impresionistov. Z organizirano umetnostjo pa nastopijo tudi druge važne izpremembe: Razstave zbližajo publiko z umetnostjo, javnost je po svojih organih prisiljena govoriti o nji in zavzemati stališče napram nji, kar že samo polagoma dviga odreveneli okus inteligentnih mas, dvigne se umetniški nivó prirediteljev, oprema knjig, reklamna obrt, dekorativno rokodelstvo — vse polagoma sicer, a stalno napreduje.

Tudi najmodernejša struja je vsaj naznačila že par rezultatov, važnih za naš umetniški napredek. Obogatila je našo umetnost najprej vsebinsko, ker je skušala dati izraz doživetjem, ki so bila impresionistom nedostopna; obogatila jo je snovno in formalno; važno je, da je razširila svojo delavnost na intimna umetnostna polja, kakor je n. pr. grafika in mala skulptura, po katerih bi bilo mogoče nuditi najširšim slojem resnične umetnine namesto mehaničnih proizvodov brez vsake vrednosti.

Tudi razmerje publike do umetnosti se je tekom impresionizma in stremljenj zadnjih let vsestransko poglobilo in zanimanje za

umetnostne pojave je postalo čisto drugačno in resničnejše, kakor je bilo pred 20 leti. Tak je začasni rezultat.

* * *

Zdelo se bo komu, da sem slikarstvo preveč pomaknil v ospredje. Vendar če pomislimo, da je bila prva organizirana umetnost poleg besedne pri nas slikarska, se temu ne bomo čudili. Okoli nje so se potem zbrale druge, nji do najnovejših dni pripada nesporno vodstvo. Razen tega imamo tu posebno lastno tradicijo od Ažbeta do modernih, pa tudi nazaj še do Wolfa.

V k i p a r s t v u take tradicije nimamo; imeli smo in imamo posamezne kiparje, vendar notranje vezi med njimi ni, tako da bi mogli govoriti o lastni kiparski smeri in njenem razvoju pri nas. Ti posamezniki so živeli in ustvarjali v ozki zvezi s slikarji in predstavljajo skoz in skoz narodno čuteče poedince. Nacionalnost njihovega dela pa se je javljala pretežno v tem, koliko so bile nacionalne naloge, ki so jim bile stavljenе. Tudi tu se je sila občutja in žive zveze s celokupnim utripanjem našega narodnega življenja vidno stopnjevala.

Do precejšnjega priznanja je prišel koncem XIX. stoletja kipar G a n g l, ki je izdelal kipe za sedanje operno gledališče in dal Ljubljani spomenika Vodnika in Valvasorja. Pred bolj hvaležno nalogo je stal I v a n Z a j e c, ki mu je usoda naklonila izvršitev Prešernovega spomenika. Ves narod je osredotočil svoje zanimanje nanj in imelo bi nastati delo, ki bi kakor kres zagorelo v fantaziji in ponosu cele generacije. Kljub temu ni prišlo preko konvencionalnega monumentalnega shemata.

Bolj srečen je bil F r. B e r n e c k e r s Trubarjevim spomenikom v Ljubljani, ki je dosedaj obdržal sloves najbolj posrečenega spomenika pri nas. Originalno je zasnovan spomenik sv. Janeza Nepomuka v Kranju.

L o j z e D o l i n a r je ustvaril dve nedvomno nacionalni deli, ki ga dvigata v prve redove, to je najprej glava Matija Gubca, kmečkega kralja — pristen slovenski kmečki obraz, monumentaliziran po največjem umetniku: trdovratno pritajeni možato prenašani bolečini — naš Laokoon.

Drugo Dolinarjevo delo, ki je obenem spomenik važne kulturne dobe slovenstva, je nagrobni spomenik J. E. Kreku. Kakor je tudi preprost, neizumetničen motiv žalujočih orjakov, je vendar takoj jasno, da po njih žaluje nad pokojnikom cel narod.

V mali, intimni plastiki v lesu se odlikuje zadnji čas I. N a p o t n i k. Edini naš medaljer je A n t. S e v e r.

Vsi imenovani naši kiparji imajo lepo število del za seboj; ker so le redko prihajali do monumentalnih naročil, so koncentrirali svoje delo na majhna, intimna dela, izvršena pogosto v nepristnem materialu, mavcu, redkeje

v glini, ki je hvaležen in umetniško poraben material (Zajec in Dolinar), ali v lesu (Dolinar, Napotnik), ali v cenejšem kamnu. Med srečne se je že štel tisti naš kipar, ki mu je bilo dano izvršiti kak portret v pristnem materialu, bronu ali marmorju.

Kiparstvo pri nas ni našlo dosedaj pravega razumevanja, odtod pomanjkanje obširnejših naročil in vzrok, da njegovi zastopniki le niso mogli prav razviti svojih sil. Lahko se reče, da je še danes med vsemi umetnostnimi strokami kiparstvo najmanj popularno, čeprav so se vprav zadnja leta, odkar so se mlajši umetniki srčno odločili tudi za cenejše materiale, razmere izdatno izboljšale.

Kiparstvo, kot vsaka umetnost, bi bilo poklicano, da ohrani ozko vez z umetno obrtjo svoje stroke in si pridobi vpliv nanjo. V preteklih dobah med njima ne le ni bilo nobene nasprotja, ampak vselej najožje sodelovanje. Na škodo obeh sta živeli obe struji v XIX. stoletju po večini, kakor smo že konstatirali, vsaka svoje življenje in se izogibali druga druge. To velja še posebej za kiparstvo, kjer je propad med visoko in vsakdanjo umetnostjo usodno globok. Tako se je zgodilo, da je kiparska in rezbarska umetnost, kolikor je je bilo potreba za cerkveno in hišno porabo, za nagrobne in versko-spomeniške svrhe, ostala izven interesne sfere kiparja-umetnika, v rokah rokodelcev pozlatarjev, rezbarjev in kamnosekov, med katerimi se je le redko kateri dvignil na umetniški nivô; to dejstvo tvori enega najbolj občutnejših minusov v naši umetnostni kulturi. Polagoma se zadnji čas ta prepad vendar premoščuje, deloma pod vplivom posledic umetniške kulture, ki jo je osnoval impresionizem, deloma po rastočem vplivu umetnikov arhitektov na druge umetniške stroke, pa tudi po prizadevanju mlajše generacije kiparjev. Tako sta zopet posebno brata Kralja napravila v ti smeri važen korak, ker ne zaničujeta nobenega naročila in sta svojo umetnost združila z intimnimi majhnimi umetninami hišnega okrasa. Važna v ti smeri je posebno poteza, da obdelujeta vsak primeren domač material od kamna do lesa, in sicer v okviru njegovih naravnih možnosti, dokler ne prideta do izraza svoje ideje — poteza, ki njuno umetnost nedvomno veže z ljudsko umetnostjo. Tu smo na potu k ustvaritvi domače tradicije, ki nam jo prejšnji rod ni zmožgal dati.

Še bolj žalostne kot glede kiparstva pa so bile do najnovejše dobe pri nas razmere glede a r h i t e k t u r e. Da je bila v XIX. stoletju pri nas popolnoma anacionalna, sem že omenil. Zato se nam ni treba čuditi, če moramo vprav glede nje konstatirati toliko estetske pa tudi praktične desorientiranosti kakor glede nobene druge stroke umetnosti. V širokih plasteh pri nas tudi danes še ni prodrła zavest, da se mora, če hočemo postati kulturno res enakopraven narod, v našem raz-

merju do arhitekture marsikaj izpremeniti, kajti stavbarstvo je med vsemi strokami umetnosti najbolj vidno in najbolj reprezentativno. Po naši desorientiranosti napram osnovnim vprašanjem arhitekture nas sodijo tujci splošno kot kulturno potenco manjše vrste. Ena najvažnejših dob v stavbni zgodovini naše domovine, po potresu l. 1895, ko je bil velik del starih stavb porušen, nas je našla za tako nalogo popolnoma nepripravljene. Najslabša stran naše nove arhitekture je bila gotovo nezmožnost, graditi ali izpopolnjevati mesto kot organizem skupin stavbnih individuov z medsebojno uglasitvijo, ter da se je gradilo brezobzirno individualno s potvarjanjem pristnosti. Arhitekturo smo poznali do najnovejše dobe samo kot utilitarno uredbo, ne pa kot umetnost; ali pa če smo jo hoteli imeti kot umetnost, smo jo tako osnovno napačno pojmovali, da je bil rezultat slabši kot bi bil pri suhi utilitarnosti. Razmere so bile pri nas toliko nezrele, da domačin arhitekt sploh ni našel razumevanja niti takrat, ko ga je tujina že zdavnaj proslavila. Slučaj Plečnik, ki je ustvaril v Zacherlovi hiši v 1. okraju Dunaja eno najbolj znanih stavb moderne arhitekture v naši bližini in ga je Praga pozvala na odločivna mesta svoje arhitekture, je skrajno značilen. Več sreče je imel bivši profesor dunajske tehnike Fabiani, ustvaritelj dunajske »Uranije«, ki je zidal par stvari tudi v Ljubljani (n. pr. Bambergovo hišo, licej in šentjakobsko župnišče). O tem, da ima tudi stavbarstvo svojo etično vrednost, da ima svoje mesto v razvojni zgodovini narodov, se nam kljub temu ni niti od daleč sanjalo. Poglobili smo se davno že v socialna vprašanja sodobnosti in jih reševali na vseh poljih v teoriji in praksi, le eno nam je ostalo prikrito — kako moderna in kako kričeča potreba nam je umetnost arhitekture. Slikarstvo in kiparstvo sta izpolnili važno nalogo, ko sta nas pomagali v dobi probujenja nacionalno konsolidirati, utrjevati našo narodno samozavest; naloga stavbarstva pa je po vsem njegovem bistvu socialna, naj že ustvarja gnezdo za družino, ali zabavališče za množico, ali cerkev za zbirališče in skupno pobožnost, ali zavetišče, ali vzgojevališče v najširšem smislu, ali mesto kot skupno tržišče in upravno središče, ali trg in ulico kot sredstvo komunikacije in šetanja itd. S tega gledišča pa je vsaka arhitektonska naloga enako važna in delavnost arhitekta umetnika vseobsežna. Da utrdi to zavest med nami, se je vrnil pred dvema letoma iz Prage v domovino Josip Plečnik. Prva publikacija učencev njegove šole je jasno pokazala, kateri so osnovni temelji njegove arhitekture, ko je poudarila v uvodu tudi za umetnost potrebo kontinuitete razvoja, brez katere se ne more razrasti kolektivno čutenje, ki izraža domovino. Arhitekturna umetnost je po njem socialen činitelj, kot tak pa nujno nacionalen, ker mora biti ustvarjen iz ljubezni in občutja

razmer, v katerih naj služi svojemu namenu. Ker pozna samo problem in njegovo smotreno reševanje in nobene absolutne forme zanj, je pomen osebnosti v njegovi šoli do skrajnosti stopnjevan. Arhitektura obsega vse, ne samo takozvanih arhitektonskih forem, kakor so jo nekdanj pojmovali, in vse, kar pride v njeno območje, naj je to plastika, slikarstvo ali umetna obrt, se ji pokori. Zato obsega interesna sfera arhitektova vse do najmanjše podrobnosti, ki je v zvezi s socialnim življenjem družbe; kot mandatar družbe je on dolžan z enako resnostjo pečati se z najneznatnejšim kot najpomembnejšim problemom. Kako snuje in kako pojmuje svoje naloge moderni arhitekt, zato imamo klasične primere v delih Plečnikovih in njegove šole. Za vsak problem obstaja več bolj ali manj dobrih, a sprejemljivih rešitev, predpogoj pa je, da je vsaka individualna, iz danih razmer in potreb vzrastla, svojemu položaju prilagojena — to, kar imenujemo nacionalno arhitekturo, mora po tem potu samo po sebi nastati, samo če stvaritelj čuti z narodom in razmerami, za katere ustvarja.

Par primerov naj nam pojasni, kako se loteva moderni arhitekt svoje naloge in kako obširna je njegova interesna sfera.

Kelih (sl. str. 260.) nam je dokaz, da ga mikagrada forme v svrhu praktične porabe in estetike njenega učinka tudi na najmanjšem predmetu.

Študija za cerkveno notranjščino (sl. str. 257.) nam je dokaz, kako svobodno in velikopotezno kalkulira svoje probleme: ko stopiš pri glavnem vhodu v prostor, se ti dvigneta drzno ob straneh dva loka in premostita prostor do nasprotne stene, kjer tvorita okvir za veliki oltar, ki ga s tem čisto arhitektonskim sredstvom toliko poudarita, da si več ne moremo želeti: — ideja starokrščanske bazilike v genialni novi formulaciji, pri skoposti sredstev skrajno podčrtanje efekta.

Študija za regulacijo Marijinega trga v Ljubljani (sl. str. 258. in 261.) nam kaže, kako bi on reševal ta skrajno pereči problem ljubljanske bodočnosti. Projekt je idealen brez ozira na materialne možnosti. Poleg obstoječega mostu postavi še dva in ustvari pravzaprav preko reke razširjen trg tja do onega brega: — idealno središče kakor bi ga Ljubljana potrebovala. V fantaziji vidi kot okrog rimskega fora zbrana mestna javna poslopja in prizanese samo arhitektonski oporni točki tega trga, frančiškanski cerkvi.

Krasen primer za moderno nemehanično reševanje sočasnih problemov je serija projektov za cerkev sv. Magdalene v Mariboru. Problem obstaja v ohranitvi starega svetišča, ustvaritvi poleg njega in v organski zvezi z njim novega, potrebam primernega, ter v estetskem oblikovanju nove celote. Problem je kompliciran, ker so terenske razmere neugodne; zato se odloči v prvih treh projektih za zlomljeno oziroma skrivljeno os

nove stavbe, pri čemer pa prostorna koncentriranost stavbe ne trpi, ampak je ves prostor resnično osredotočen na veliki oltar. (Sl. str. 264. in 268.) Ta način mu omogoči tudi celo vrsto sicer nemogočih slikovitih in mikavnih momentov. V drugem slučaju (sl. str. 265. in 269.), kjer preloži prehod skozi cerkev k notranji, stari cerkvi prilegajoči se steni in zunanjo poudari z monumentalnimi arhit. elementi (sl. str. 284.), bi vzbudil v slučaju uresničenja tega načrta v obiskovavcu pri prehodu prevaro, da ima pred seboj samo obširen zaokrožen prezbitarij, mimo katerega gre. Četrty projekt (sl. 49., 50. in 51.) je bolj preprost, a zato nič manj značilen za pojmovanje in reševanje take naloge.

Polagoma se javlja vpliv te šole v naši javnosti; v malenkostnih predmetih pogosto, a enotno in odločivno. Trojni grob Kette—Cankar—Murn in spomenik gojenca te šole † Likoviča na ljubljanskem pokopališču se nahajata med znanilci boljših dni za naše arhitekturne razmere.

Profesor arhitekture Ivan Vurnik je drugo oporišče naše nastajajoče arhitekture. Že pred vojno je začel širiti boljši okus v domovini z deli za cerkve, oltarji, opremo cerkvenih prostorov, osnutki za paramente — vse v čisto modernem, materialno-pristnem slogu, ki vselej stavi za osnovo zamislu logiko njegove svrhe in v tem okviru okusno barvno in ornamentalno poživitev. Vurnikov vpliv je bil precejšen na vse smeri cerkvene umetnosti, dalje na opremo knjige, povzdigo umetniškega nivoja prireditelj (sprejem regenta Aleksandra v Ljubljani); pri teh delih enakovredno sodeluje ž njim njegova žena Helena, ki je slikarica.

Glede problema svoje arhitekture se nahaja Vurnik pravkar v najbujnejšem razmahu. Zdi se kot da je pravkar našel svoj slog. Njemu je arhitektura kakor dobra plastika, kot kip: od vseh strani, od zunaj in znotraj, v posameznostih in celoti naj bo lep — izliv harmonije. V ideji naj bo poglobljena, v formi dovršena, po svojem namenu do skrajnosti smotrena. Njena materialna cena mora biti v sorazmerju z njeno resnično vrednostjo, merjeno po uporabnosti, po kakovosti dela in materiala ter po celokupnem vtisu. Bistvo njegovega razvoja je iskanje domače besede, našega lastnega izraza tudi v arhitekturi; s tem je tudi pri njem arhitektura apriori postavljena na nacionalen, domač temelj.

Njegov arhitektonski razvoj markirajo do sedaj v glavnem tale dela: anatomični inštitut v Ljubljani; sanatorij na Golniku; pri enem in pri drugem se radi vsakovrstnih materialnih ovir, pa tudi, posebno pri prvem, radi neke začetniške nesigurnosti ni mogel prav razviti. Na odločno samostojno in novo pot je stopil s stavbo Zadružne gospodarske banke v Ljubljani (sl. 45.), kjer se je poskusil idealu približati s pomočjo dekorativnih sredstev. En korak dalje je šel z

Narodnim domom v Kranju, kjer je iskal plastičnega izraza in doslednosti v enostavnosti motiva. Neko sintezo njegovega dosedanjega iskanja predstavlja njegov najnovejši, še ne izvršeni načrt za sokolski dom v Ljubljani (sl. str. 278., 280. in 286.), kjer skuša plastični moment združiti z dekorativnimi sredstvi v zvezi z dosledno izvedbo.

V zvezi ž njim ne smemo pozabiti del njegove žene, Helene, ki se je razvila v velikopotezno dekoraterko istotako z izrečno tendenco k nacionalnemu občutju. Kot primer navajam samo detajl dekoracije velike dvorane v Zadružni gospodarski banki, kjer nad čisto ploskovito prestilizirano pokrajino domovinskih smrekovih gozdov in žitnih polj sredi vinske trte prede svojo prejo Slovenka (sl. 48.) ali na drugem polju zamišljeno zre v daljavo. Največje delo te vrste pa je slavnostni ornat, ki bo poklonjen letos knezoškofu od vernikov njegove škofije. Dekoracija vsega ornata je zasnovana z enotnega vidika in predstavlja praznik v nebesih. Na dalmatikah se nahajajo svetniki in svetnice ter evangelisti, na plašču spredaj trije rajajoči angeli, zadaj Kristus in 12 apostolov (sl. 46.), na pluvialu pa nebo z Marijo, rajskimi drevesi in pojočimi angeli. Ves dekor je v barvi zasnovan v modri, beli in rdeči barvi, v barvah naše narodne trobojnice, pomnoženih z zlato. To monumentalno delo bo ostalo trajen spomin močne nacionalne zavesti sedanje generacije.

Zaključek.

Moj poskus vas je privedel na prag jutrišnjega dne. Njegov namen je bil ugotovljati, ne prerokovati. Bil je enostranski, a je vseeno razgrnil pred vami lep kos naše zgodovine; kajti naša zgodovina se ne začne tam, kjer se začne naša kulturna aktivnost, ampak je nič manj tam, kjer smo bili še pasivni: naš današnji značaj sta oblikovala oba elementa. Kolonizatorična vloga umetnosti prvih dob nas ne ovira, da ne bi smatrali njihovih spomenikov za elemente naše kulturne zgodovine. Ako je kak spomenik vršil skozi stoletja in mogoče tisočletje svojo nalogo med nami, je nedvomno, da je vplival na našo psiho in tako postal naš, če je tudi delo tujega duha, tujih rok in tudi, če je bil za nas v času postanka vsebinsko in estetsko nedostopnega značaja. S tem, da je postal s svojo eksistenco integralen del miljeja, v katerem smo rastli rod za rod, je postal naša last, čeprav le polagoma.

Videli smo, da se umetniško nismo razvijali sami iz sebe; jasno nam je na koncu, da se tudi naprej ne bomo. Vsaka nova faza razvoja je bila posledica vplivov od zunaj, od tam, odkoder smo v danem času pretežno prejeli kulturne oblike; nobene oblike do današnjega dne si ne bi mogli razložiti brez zveze z eno ali drugo velikih naprednih

kultur. To, kar smo imenovali lastni razvoj, katerega tradicijo vsaj v slikarstvu lahko zasledujemo za 200 let nazaj (prav do takrat, ko so domače moči prevzele izvedbo važnih naročil), je le relativno, brez splošnega pomena in zanimivo samo za študij, kako se etnična skupina, kakor jo predstavljamo mi, udejstvuje v večjem toku, čigar značaj je v splošnem mednaroden. Za nas je važno samo, kedaj in v koliko smo obvladali splošne forme in po njih vtelesili svoj značaj in svoja stremljenja in doživetja. Za nas ni bistveno, da je bil barok tista oblika, ki je dala nov dolgotrajen pečat vsemu našemu osredju in vplivala na našo fantazijo prav do najnižjih plasti, pač pa dokaz, da smo takrat v zapadnoevropskem miljeju kulturno že toliko dozoreli, da smo bili zmožni te forme doživeti. Tudi nima ničesar opraviti z našim narodnim značajem velika vloga in uspeh nazarenstva v našem umetnostnem razvoju XIX. stoletja ali začetkom XX. uspeh impresionizma; prav tako je le posledica slučajne konstelacije, da je ostala čista renesansa umetniškemu razvoju na naših tleh tuja.

Pribiti moramo torej dejstvo, da nobene izmed umetnostnih oblik (slogov), ki smo jih preživeli v razvoju, kakor smo ga v tem poskusu fiksirali, ali jih še preživljamo, ne moremo reklamirati za specielno našo ali nam posebno prikladno. Nam prikladna je vsaka toliko, kolikor smo jo doživeli in kolikor je postala oblika izražanja občutij in snovanj mase ali kolikor je z njo zvezan kak važen kulturnozgodovinski proces v našem narodu (barok — umetnost organizirane verske obnove po reformaciji, ki nas je znala držati skozi več kot sto let v skrajnem napetju in nas tudi v nekakšnem smislu pripojila splošnemu ritmu razvoja obdajajoče in hraneče nas kulture; impresionizem — sicer pojav v estetsko in umetniško izredno dozorelem krogu ustvariteljev in ljubiteljev, postane važen kulturni činitelj šele radi ozke zveze z obćim kulturnim stanjem in napredkom dobe in kot izraz ene nedvomno značilne poteze v značaju slovenstva). Vsaka oblika, prinesena k nam po vednem obćevanju z napredkom velikih kultur, postane naša, če se ozko spoji s kakim v našem življenju važnim kulturnim činiteljem, kakor so bili kulturno nas kolonizujoče duhovništvo in plemstvo (romanski slog), potem meščanstvo (gotika), cerkev (barok), narodnozavedna inteligenca (impresionizem); če se pri tem oziramo posebno na splošno umetniško kulturo, bomo visoko cenili spomenike gotike in baroka; če pomaknemo na prvo mesto razmerje naroda kot mase do umetnosti, potem se pač ne dá noben slog po svoji intenzivnosti meriti z barokom; če pa postavimo za merilo narodno misel in razmerje umetnosti do nje, bomo dali prednost impresionizmu, ki pa je preenostransko in pravzaprav le v slikarskih problemih utemeljeno

gibanje, kakršno ni moglo postati splošno in ves okus več generacij objemajoče. S stališča narodne kulture pa tudi naše sedanje stanje ne zadovolji, kajti kakor važna in ugledna je postala vloga umetnosti v našem življenju in kolikor se nam je posrečilo že po njej izraziti, še vedno ni splošno prodrla zavest umetniške kvalitete in njenega vsestranskega uveljavljenja; naše občinstvo se niti od daleč ne zaveda vseobsežnosti umetnosti, ki more biti res narodna le, če objame vse življenje kake dobe ali skupine ljudi in ne samo eno ali drugo panogo ali posamezen pojav. Pri nas še vedno razlikujemo umetnost od vsakdanjega življenja, v katerem se zadovoljujemo z njenim surogatom, ki ga pa vseeno drago plačamo in bi pri primerni organizaciji produkcije in okusa lahko imeli namesto njega umetniška dela. Oprema knjige, stanovanja, nagrobna obrt in sploh vse obrti pri nas še po večini izhajajo brez umetniških aspiracij, čeprav se vseeno ne omejujejo zgolj na praktično stran. Za pravo nacionalno umetnost pa je treba organizirati celo življenje z estetskih vidikov, potreba po umetnosti in smisel za kvaliteto morata seči do najmanjšega pojava; za to pa je predpogoj, da dobi vse umetniško življenje močno hrbtnico, enotno organizacijo; organizacija v umetnosti pa je arhitektura v najširšem smislu te besede; in če sem jo zgoraj označil kot umetnost kat'ekzohén za sedanji socialno čuteči vek, jo na koncu pozdravljam kot največji in pri srečni konstelaciji najtrdnější up naše umetniške sedanjosti in bližnje bodočnosti. Tudi umetnosti kot izrazu vseobsežne narodne kulture more dati pravo podlago po mojem le arhitekturna umetnost, ki podredi vse sile enotnemu formalnemu in kvalitativnemu pravcu.

ČOP — POET.

DR. JOSIP PUNTAR.

V ljubljanski drž. lic. knjižnici je ohranjenih po Kastelčevi zaslugi lepo število knjig iz Čopove do 4000 del obsegajoče zasebne knjižnice. Več jih ima Čopov avtogram ali stvarne pripiske, prepisane iz drugih čitanih knjig.

Med temi ohranjenimi knjigami se nahaja tudi ena, ki ima zanimiv zapisek ob zunanjem robu ovojne strani. Ta knjiga se glasi »Opere del conte Giulio Perticari« in tvori 124. zvezek v Milanu pri knjigotržcu Giov. Silvestriju l. 1823 izhajajoče slovstvene zbirke »Biblioteca scelta«.¹ Ima pa sledeče s črnilom pisano, trenutno Čopovo občutje razodevajoče besedilo:

»Lepo Gorensko, Bela Ljubljana, Morje Beneshko — Viditi te shelim, Krajnska deshela —«.

296 ¹ Prim. sign. 25033 II U a.

Kakor more vsakdo razvideti, je tu besedilo kratke peterovrstične pesmice (— ∪ ∪ — ∪). Od Čopa imamo malo ohranjenega. Da bi bil kdaj pesnil, o tem še nismo čuli. Zato so navedeni verzi prezanimiva novost iz Čopovega življenja. Kdaj bi bili verzi nastali, k sreči lahko ugotovimo; skoro do tedna gotovo. Pomagati nam more pismo, ki ga je Čop pisal prijatelju Saviu v Padovo 19. novembra l. 1824 iz Lvova, kjer je od jeseni 1822 predaval poetiko na vseučilišču, a si vedno želel na jug, v Italijo, češ:¹ »Ich beneide Sie um Italiens classischen Boden, wo zu einem alles geisterhebend spricht — hier ist doch nur Sarmatien«, dostavljajoč, da misli »um eine deutsche Sprachmeisterstelle, wenn sich eine solche einmahl an einer bedeutenden Studien-Anstalt in Ober-Italien erlediget, competieren.« Vprav pismo z dne 19. nov. 1824. ima namreč značilno mesto, ki se vsebinsko in čustveno popolnoma krije z navedenimi Čopovimi verzi. Glasi se:

»Uibrigens wünsche ich freylich, in meine Heimath, oder in die Nähe derselben zu kommen,² habe aber noch keine bestimmten Aussichten. Hr. Perko hat mir erzählt, dass die Stelle der deutschen Sprache und Literatur in Padua von Ridolfi nur provisorisch versehen wird, und dass vor einem Jahre ein Concurs für dieselbe abgehalten wurde... Ist noch niemand ernannt worden, so könnte ich noch Hoffnung haben, die Stelle zu erhalten, die mir sehr erwünscht wäre, theils weil mir Padua überhaupt gefällt, theils ist es in der Nähe Krains.² — Die Stelle an sich scheint mir wichtig, oder **könnte es werden.**² Und wie sehr würde es mich freuen, wenn uns die Schickung auf diese Art wieder zusammen brächte.«³

Podčrtavanje, da si želi »v bližino Kranjske« in v Padovo, se ujema z jasno izraženim hrepenenjem v verzih — »Viditi te shelim Krajnska deshela« ter s pomenljivo omembo — »Beneškega Morja«.

Da je ta vsebinska zveza med pismom in verzi pravilno označena, sledi tudi iz drugega mesta istega pisma, kjer stoji začetkoma med naštetimi italijanskimi pisci omenjen tudi Peticari, češ: »Die älteren italienischen Dichter, Guittone d'Arezzo, Cino da Pistoja, etc. Fazio degli Uberti etc. ziehen auch mich an; doch habe ich von ihnen nur, was der Parnasso italiano von Andreola, Venezia 1819 enthält. Die Proposta von Monti konnte ich in der Sommer-Vakanz 1823 in der Kaiserlichen Hofbibliothek in Wien nur flüchtig durchblättern, und fand besonders die Abhandlungen von Peticari interessant, dessen Werke ich erst kürzlich in der Ausgabe von Silvestri erhalten habe.«²

¹ V pismu 13. okt. 1822. Veda, IV. (1914), str. 104.

² Podčrtal jaz.

³ Veda IV, str. 107.

S tem je peterovrstna Čopova pesmica dovoljno datirana: nastala je v začetku novembra 1824. Toda Čopovi verzi imajo še svojo posebno intimno vsebino, ki jo more pojasniti le zveza s Čopovo ljubeznijo do šestnajstletne angleške židkinje Miss Mary Mossington. Priča so nam za to pisma med Čopom in njenim bratom, ki jih je vsebinsko navedel dr. Žigon v Slovanu XV. (1917).¹

V svojem odgovoru 28. avgusta 1824 piše namreč Čop bratu svoje izvoljenke, bivajočemu od 1821 s starši in sestrama v Benetkah, da naj mu sporoči kaka prijetna sporočila o sestri, češ, da hoče potem takoj pisati staršem in sestri sami, da jo vsaj preizkusi, kako misli o njem. Sam da namreč še vedno goji isto nagnjenje do nje, a se boji prestrašiti jo s svojo ponudbo. O počitnicah l. 1825 bi potem prišel osebno v Benetke na obisk.

Misel na Benetke koncem avgusta 1824 ima po tem pismu prav določeno vsebino: snubitev »Miss Mary« in zaroko oziroma poroko ž njo. Umljivo, da je 27 letnega Čopa ta misel obvladovala tembolj, ker mu ni podirala, pač pa še podpirala idealne znanstvene načrte. Toda ljubezenske gradove je nenadno podrlo pismo mladega Mossingtona z dne 3. novembra, dospevše Čopu v roke iz Benetk bržkone tik za pismom, odposlanim Saviu dne 19. novembra. Zakaj pismo mladega Mossingtona z dne 3. novembra je moralo že biti na poti iz Benetek v Lvov dobrih 14 dni in je moralo (če je bilo še istega dne, kot je bilo pisano, tudi takoj odposlano po pošti) dospeti v Lvov, ko je Čop spisal in odposlal v Padovo Saviu omenjeno pismo z dne 19. novembra. Saj bi bilo to pismo bržkone imelo malo drugačen koncept, kot ga ima navedeni del, tikajoč se hrepenenja po — Italiji. Da pa so verzi Čopovi nastali pred 19. novembrom, torej še preden je bilo dospelo usodno pismo iz Benetek, o tem priča Čopova izrečna pripomba v pismu 19. novembra, češ, da je Peticarija dobil »prav pred kratkim časom«. Ta »prav kratki čas« ne more presegati dobe enega meseca: zato sledi, da so verzi nastali prav v času, ko je mladi Mossington pisal ono zlokobno svoje poročilo: »Opustiti morate vse misli o kaki združbi z mojo sestro.« Takoj smo z datiranjem verzov dobili nov žarek v Čopovo duševnost mladih let, v dobo, ki je za poznejšega Čopa — »dihurja« več ali manj odločilnega pomena.

Iz Čopovega pisma dne 19. novembra 1824 in iz edinih doslej nam znanih njegovih verzov odmeva tajna struna njegovega mlade romantike polnega srca in ne le vablјivost »klasičnih italijanskih tal, kjer človeku govori vse, vznášajoč duha,« in kjer je »polno ostankov stare učenosti«.

Res je, da je bila utile — učenost glavna gonilna sila Čopa znanstvenika, a tudi dulce — lepota in idealna ljubezen za Čopa esteta. Vsaj od l. 1821 do konca novembra 1824 je veljalo tudi zanj, kar je pobratim napisal o Črtomiru, češ, da ga »vodila ni le stara vera tja na osredek Blejskega jezera«.

Stoji: v mladosti je vsakdo romantik in poet, a ni vsakdo poklican biti predvsem le poet. Čop ni bil, pač pa Prešeren. Dve izpopolnujoči se v dnu sorodni duši.

ZAPISKI.

SLOVSTVO.

Anton Vodnik: **Vigilije**. 1923. Izdala in založila slov. kat. akad. omladina. Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani.

Lirika teh verzov je tako elementarna, da bi bili lahko postavljeni tudi v obliki nevezane besede. Vedno bi ritem uravnaval dihanje, in kjer bi bilo stavku konec, bi bilo konec tudi melodiji. Te pesmi so organizmi in lastni zakoni jih oživljajo. Te pesmi so gledanje, poslušanje, čutenje, in če hočeš gledati, poslušati, čutiti ž njimi, moraš postati on, poet. Pa tudi ti sam lahko ostaneš, in glej čudo, vse je v tebi. Če je pesnik pojoče srce vseh, potem je Vodnik pesnik, in kar nas je, ki nam njegovo srce za naša bije, smemo upati, da ne bomo zgubili stika z bodočnostjo, ne zgrešili poti nazaj v človeštvo.

Čas pa je tak in njegova huda znamenja nas begajo: Poživali se, da ti bo dobro na zemlji! Ljubi meso, da te ne križajo! Tuli zmago materije, sicer te proglase za otroka! Poslušamo in slišimo: Računi drdrajo ko tramvajška železnica, usode pokajo kakor puške, denar kujejo človeku na plečih. Pene tišče, ko se drže na smeh. Oči zelene ko laso mečejo po tleh, na zadavljenih obrazih bero si čast in slast.

Le pri njem je svetlo. Bridko sicer, svetlo vedno. Odkril je notranjo svetlobo in noben vihar mu je ne upihne. Le pri njem je dobro. Plaho sicer, dobro zmeraj. Ne bo ga kupil Lucifer ne s svojo svetlobo, ne s svojo dobroto. Še bi oklevali, če bi bila Vodnikova svetloba, njegova dobrota — sladka. Tako pa ni, in ker je trpkost okus vseh trpečih, delež spomina, ki ne presahne nikoli, in najsi je križanje erosa trajalo le pet let — je njegova beseda našega rodu in zategadelj nikoli dolgočasna. Sestra je umrla in na 37 straneh se vrača k bratu njena senca. (Pa že na 3., 4. strani se ti zdi, da je ta sestra mrtva od vekomaj in da se vekomaj vrača njena senca.) Zdaj je sinja meglica, ki med angeli gre, zdaj trepetanje, ki boli kakor molitev ali kesanje. Kedaj je beseda, ki kakor luč boli v srcu, kedaj smrt, ki ima oči smrti. Kot »sinjo divjačino, ki pod drevesi zveni,« jo je videl Vodnikov drug, prerano umrli G. Trakl. Sem in tja gre beseda, le da večna sestra govori z usti bratovimi in z njegovimi očmi gleda, nemi brat pa skozi prozorno sestro vidi vase.

Da vidi tudi v nas vse, ga dela tako dragocenega med nami.

»Večer
mi slika na okna
tvojo glavo ranjeno,
bridko nagnjeno
nad moj zadnji dan...«

Kdor nas je tako videl, nas je videl za vselej in utolaženi se moremo raziti: beseda nas je odrešila. Sicer pa je stran, ki je po njej ta stavek posnet, 21., vsa, kar je je, napisana za vselej.

»O lep sem v bolečini:
mesec z zvezdami iz mojih rok je vstal
nad tvojo glavo...«

So studenci krvi, ki se v njih ta mesec zrcali od pamtiveka. Šele na tej strani Vodnikove tenke poslanice je odprl oči in spregovoril.

In:
»Obliva kri me tvojega srcá.
Moja si kot smrt, ki se smehljá.«

Smrt pa je vstajenje in zato so Vigilije naš veliki matutinum. Malo jih je, ki bodo temu pritrdili: Mnogo jih je, ki jim je teh 37 Vodnikovih molitev premalo. Fanfara bodi močnejša! Stvar pa je taka, da je ni strašnejše govorice od govorice molka in da nobena puška ne bobna v ušesa, kakor bobnajo v ušesa ti žalostni prsti vidca.

Vodnik je videc, odtod kot za večnost zaklenjene ustne. Če bi z veliko črko ne oznamenil redke besede, bi kedaj še mi neopozorjeni šli mimo njega. Če bi nam z rimami ne pozvonil, bi še mi kedaj menili, da govori le s seboj, brljavi stavec. »Grombesede« ni bilo treba. Zapisano je, da je Kokoschkova, Koseskega bi tudi lahko bila. Vodnik naj ne misli, da je verz 9. na 27. strani dober. A da je, je važno, ne kaj zna. In da Vodnik vzlic hrupu govori in svojo ozko luč prižiga vzlic bengalni razsvetljavi, ki se v nji preliva svet, ne more biti nikoli dovolj krepko poudarjeno.

Imeli smo ljudi — v poljani cvet,
imeli smo jih — vrhu gore hrast...

Vodnik ni ne cvet ne hrast; cvet in hrast smo imeli. Vodnik je glas, ki liki žarek stopljenega jekla brizga v uho, Vodnik je barva, ki kuha žarenje do konca oči, prst je, ki mu s konice kaplja svetloba onostranskih deželâ, obljubljenih in obljubljenih, tolikokrat obljubljenih, da že ne verjamemo več. Verujmo zopet in ne bodimo malodušni!
Stanko Majcen.

Josip Stritar: **Izbrani spisi za mladino**. Priredila Fran Erjavec in Pavel Flerè. Z risbami okrasil Saša Šantel. V Ljubljani, 1923. Natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani. Str. 411.

Kot XI. zvezek po Učiteljski tiskarni zasnovane mladinske zbirke »Slovenski pesniki in pisatelji« — v tisku kot IV. — je izšel Stritar, ki bo prav prišel šoli in domu. Antologija je ta knjiga iz vsega Stritarja in moram reči, dokaj srečno izbrana in podana. V Stritarjevo snovanje in delovanje pelje čitavca obširen življenjepis (I—LXX), ki se docela, rekel bi skoraj dobesedno, naslanja na klasičen Prijateljev uvod v »Antologiji« in

mu zato ni kaj oporekati. Seve, Prijatelj ev espri je v reprodukciji precej zbledel. Par tiskovnih napak, kakor »kolokolo« za kolokol str. XXXV., biti »svinjsko« za svinjko str. 391, bi lahko izostalo. Tudi definicija sonetov v »Tolmaču«, ki je obsežen, na str. 393 bi bila lahko popolnejša, ali pa — krajša. »Sonet je navadno lirična pesem etc.« bi moralo »navadno« pač izostati! Glede moških rim, ki »so tiste, pri katerih se rimajo samo enozložne besede«, sta se prireditelja urezala! Opomba o Mahničju na str. 388 je še tradicionalno podana; prireditelja bi bila tu lahko obširnejša in nezapeta. Od uvoda preko izbrane snovi do te opombe je dolga pot in senca »ubijalca« se utegne na ta način še dolgo vleči. Pa to le mimogrede! Oprema knjige s Šantlovimi risbami je okusna, za naše današnje razmere kar luksuriozna. Celotna zbirka bo, kakor izgleda, prvovrstno reprezentativna in jo še povzdigne dejstvo, da dobi vsak avtor svojega ilustratorja. Joža Lovrenčič.

Župančičeva Marija Stuart. K oceni dr. Preglja v 6. številki pripominjam, da ne zadene glede tega, da nima prevod potrebnega realnega komentarja, mene nobena krivda. Vodstvo zaloge šolskih knjig sem opozoril na to potrebo najmanj trikrat, a brez uspeha. Šele ko je bila knjiga dotiskana, sem dobil od omenjenega vodstva poziv, naj hitro napišem komentar. Vprašal sem za nagrado, na kar se vodstvo ni več oglasilo. Tako je izšla knjiga brez komentarja, kar ji jemlje kot šolski izdaji dober del vrednosti.

Dr. Lokar.

Fran Milčinski: Gospod Fridolin Žolna in njegova družina. Veselomodre črtice. (Splošna knjižnica št. 5.) V Ljubljani, 1923. Natisnila in založila Zvezna tiskarna in knjigarna.

Slovensko humoristično slovstvo danes je skoraj — eno samo ime, Milčinski. Vsebina novega Milčinskega je dvanajst točk, ki so deloma sodobna, neosebna satira v okusu vojnega fabuliranja Milčinskega (Aprovizacija i. dr.) v št. 1, 2, 7, deloma družinstvo po vzorcu onega v »Drobižu« v št. 4, 5, 6, 10, deloma pa prav pristno slovensko twainstvo št. 3, 8, 9, 11, 12. Škoda je, da bo fini besedni humor v Milčinskega satiri zapel le izobražencu, dočim bo širše čitateljstvo prešlo, ne da bi čulo.

Dr. I. Pregelj.

1. Karel Širok: **Slepi Slavčki.** Gorica, 1922. Izdalo in založilo Katoliško tiskovno društvo. Tiskarna Miroslava Jasperja na Dunaju.

2. Josip Korban: **Vitomilova železnica.** V Ljubljani, 1923. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Dve mladinski knjigi, ki zaslužita priporočila in bralcev. Zlasti Širok, čigar sedem otroških novelic izpričuje moč elementarno grabeče snovnostne domišljije in Ribičiču sorodne duševne poglobitve v vonj prave življenjske tragike. Korbanova neprisiljena zgodba boleha sicer, ker je pisatelj za prvim, prav dobrim ekspozičnim uvodom petih poglavij obubožal v invencionalnosti in si pomagal ekstemporativno s tem, da je vcepil v vodilni zasnutek »železnice« eks-

mahinalne motive »nadgobarja«, »gosli«, »cigana« in »ščetinjenja«. Avgust Černigoj je dal Široku okusno naslovno stran in uvodne vinjete. Korbanu je naslikal lice M. Gaspari. Dr. I. P.

L. N. Tolstoj. **Hadži-Murat.** Roman. Poslovenil Vladimir Levstik. V Ljubljani, 1923. Založila Ig. pl. Kleinmayr in Fed. Bamberg.

Z Levstikovim prevodom Tolstojevega »Hadži-Murata« smo dobili v izvirnika vrednem odelu eno tistih sijajnih ruskih umetnin, ki jim ve pravo vrednost šele bralec, kateri si je ob bogatem berilu iz svetovne obrusil okus. Ne vem, kako sodijo Rusi sami o tem delu Tolstega. Meni je deloma vzorec rusko tradicionalnega poemstva (Kavkaz!), deloma pa višek neke artistične, zapadnoevropske pisateljske spretnosti pri Tolstem. Cvetoča avtohtonska snov pristne folklore je v predivnem soglasju s slogom, ki je deloma književna koncesija tradicionalni rabi (prevzete simbole akorda iz novel z »okvirom«), deloma preračunjen artističen shematizem (kontrastiranje slik, n. pr. car Nikolaj — Čečenski tiran Šamil). Vonj veristične knjige je povsem Vereščaginski. Po svoji etični vsebini sodi knjiga ob Vojno in mir prav tako kakor ob historičnost slovitih mejnikov v evropski kulturi, ob Emila, Atalo, Wertherja. Dr. I. Pregelj.

Svetozár Hurban Vajansky: **Leteče sence.** Roman. Iz slovaščine preložil Fran Albrecht. V Ljubljani, 1923. Založila Tiskovna zadruga. (Prevodna knjižica 10.) Delo je bilo vredno, da se je prevedlo. Čemu, ume lahko vsak omikanec med Slovenci. Dasi roman ni široka epika, podaja vendar izčrpno in polno sliko razmer na Slovaškem v »polpretekli« dobi. Tehnika in vonj realizma je umljivo — starejšega izvora. Češki in poljski književni vplivi so tipljivi. Prevod je lepo slovenski, če izvzamem morda lapsus slov. tožilnika »hči« (59) in nekaj zabrisanosti in tujstva v prebesednem posnetku po izvorni barvi. Tudi »plavkasti bliski« (92) so žurnalstvo. Neka bude! Tiskovne napake so nam pa sploh postale že sine quibus non. Torej — Dr. I. Pregelj.

Maurice Maeterlinck: **Modra ptica.** Čarobna pravljica v šestih dejanjih in dvanajstih slikah. Prevel Jos. Bernot. Ljubljana, 1923. Tisk in založba Učiteljske tiskarne v Ljubljani. Maeterlinckovo ime srečujemo po pravici v knjigah slovenske slovstvene zgodovine. Tesno je namreč v zvezi z našo moderno. Že Kette ga je navajal, Cankar ga je doživel kot novo razodetje. »Monno Vanno« so igrali v Ljubljani, z Modro ptico — jaz bi dejal »sinja« — sta nas seznanila rajni dr. Zupan in dr. Budal (Slovan 1912). Enajst let smo čakali, preden smo dobili ves prevod tega znamenitega svetovnega dela, ki mu daje njega izredna novost tipično klasičnost in epohalnost. Zato pa bi glede Bernotovega prevoda opozoril predvsem na eno: Ali je ta prevod, ki sicer v svoji poljudnosti zadošča širšemu občinstvu, tudi že takšen, kakršen smemo zahtevati za delo svetovnega pomena in slovesa? Trdim, da ni. Prvič ni

zato, ker sem primeril Bernota z drobeci Budalovega prevoda (Slovan 1912, str. 329 sl.) in vidim že tu, ne da bi imel pri rokah izvirnik, kako bi moral peti slovenski klasični prevod. (Prim. Budal: Imata travico, ki poje? Imata ptico modroperko? Bernot: Ali imate (!) tu zelišče, ki zna peti, ali ptico, ki je modra? — Budal: Vsak poljub vplete vanjo nov lunin ali solnčni žarek. Bernot: Vsak iskren pogled doda moji obleki žarek lune ali solnca. Budal: To je, če se človek trese..., če si huka v roke in če maha z njimi. Bernot: Če se tresemo... Kadar dihamo v roke in mahamo tako z rokami. Budal: Nekateri ga imajo, drugi pa ne. Bernot: Nekateri... nekateri. Budal. A? (pravilno). Bernot: Ah! (slabo) (str. 95.) itd. Drugič pa ne zadošča zato, ker vidim, da se prevajajoči Bernot ni zavedal popolnoma, kaj je njegova naloga. Dasi skromno, prenašal je vendar izvirnik v toliko, da ga je skušal slovensko poljuditi, ko je presadil simbolnost imen v izvirniku v naše otroško vsakdanje imenstvo: Tyltyl — Tilko, Mytyl — Milka i. d. in nedosledno opustil prekrstitev — tu naj bi se bil skazal! — psa Tylo-a, deda Tyl-a, mačke Tylette. Če pa je že hotel Bernot poljuditi tujo umetnino, zakaj je pozabil dati knjigi potrebni uvod in komentar? Jezikovna in slovniška pravilnost? Slovensko ne gre pisati tam in v tisti zvezi, kjer stoji: Ljudje, Zemlja (str. 93, 95). Pa še eno! Kako neki bere Bernot francosko »bacille«, da piše slovensko »bakeil«?!

Dr. I. Pregelj.

V. N a z o r: **Carmen vitae**. Antologija. Uredio i pogovor napisao M. Marjanović. 1922. Izdanje Narodne knjižnice, Zagreb. — (Četrty zvezek zbirke »Naši pjesnici«.)

Dalmacija je zemlja paradoksov. Italijani jo imenujejo »italianissima«, mi jo poznamo kot mater južnoslovenskih nacionalistov, ki čutijo jugoslovansko, izraza svojim čuvstvom pa dajejo s pesmijo italijansko... Dalmacija in njeni biserni otoki in njene bajno lepe obale so gostile na svojih kršnih, a vinogradnih grudih, izprepletenih z oljko in smokvo, stare Ilire, lokave Grke, ponosne Rimljane, videle barbarske Tatare in nasilne Normane, težko prenašale verolomne Benečane, vse svoje najlepše, najboljše pa poklonile Slovanu, Hrvatuu in Srbu. Ta divna, zgodovinsko nadvse zajemljiva zemlja je dobila tudi svojega umetniškega glasnika, pesnika Nazorja. Če hodiš po Splitu, po labirintu divne Dioklecijanove palače, če se zatopiš v bogate zaklade splitskega muzeja, te nehote začne obletavati genij dvatisočletne zgodovine, genij skladnosti, harmonije, blagoglasja, proporcionalnosti in vse moderne teorije, vse novejšje in najnovejšje umetniške struje in različni izmi se ti vzpričo te klasične lepote razblinijo v prazen nič. Moderni naši ne bodo priznali Nazorja, ker so le vse preveč oslepljeni od lastnega umetniškega ustvarjanja, od lastnega umetniškega kroga in jim zato manjka širšega pogleda na celokupno borbo človeške duše po dobroti, resnici in lepoti, v kolikor se javlja v umetnosti; manjka jim historičnega čuta, preveč so opojeni od lastnega »jaz«. Nazor je pesnik gladkih, obrušenih,

pravih verzov, veren tolmač svoje zemlje, ki prisluškuje njeni poganski dobi, burnemu srednjemu veku in našim časom z isto večino, z isto čarno umetnostjo, da se nam zdi, kakor da bi se bila praznovorni pogan in bogaboječi Dalmata srednjega veka zlila z modernim dvomečim problematikom, ki ruka in maje na vseh resnicah, ki so bile prejšnjim časom svete, v eno osebo, v eno orjaško bitje, ki z mogočnim glasom oznanja rodove in stoletja, glasnik njegovega razodetja pa ni več grška, ne latinska, ne laška beseda, ampak sladka blagoglasna slovanska govornica. Nazor se je rodil v selu Postire na otoku Braču. Že v nežnih otroških letih ga je opajala italijanska Muza; Dante, Tasso, Ariosto pa tudi Homer in Milton v italijanskem prevodu so drugovali mlademu ljubljencu Muz. V Splitu je študiral najpreje na gimnaziji, pozneje prešel na realko in dovršil maturo l. 1894. Univerzo je obiskoval v Gradcu, kjer je tudi leta 1898 dovršil svoje študije; en semester je absolvirao v Zagrebu. Eno leto je kot suplent odslužil v Splitu, nato pa je poučeval v Zadru do l. 1903, od tega leta pa do 1906. v Pazinu, od 1906. do 1908. v Koprnu na učiteljski, nato do leta 1917. kot profesor in kasneje ravnatelj v Kastvu; leta 1918.—1920. se je mudil v Zagrebu in prevzel ravnateljstvo »Dječjeg doma« v Crikvenici.

Nazor je po bogastvu in globokosti svojih idej, po čudovito bogati in nadvse blagoglasni pesniški diki, po pestrosti, a v kljub temu klasični umerjenosti svoje forme, in ne baš najmanj tudi po svoji nenavadni vedno na novo ustvarjajoči plodnosti eden izmed največjih umetnikov pod jugoslovanskim solncem. Nazor bo v svojih delih živel vse dotlej, dokler se bo po lepi naši zemlji razlegala sladka slovanska govornica. Ivan Mazovec.

Milan Vukasović: **Moj gavran**. Beograd. Grafički Institut. Narodna Misao. Dobračina 47. (Cirilsko.) Sotrudnik »Venca« Vukasović je izdal doslej dve knjigi basni. Glavni prosvetni svet ju je priporočil mladeži. To brati kot geslo, odbije, ker je reklama in pri nas neobičajno. Sicer pa je zbirka »Moj gavran« dobro delce. Nič posebnega sicer, nič velikega in bogve kaj novega. Pa utriplje srce in greje nekaj prav resničnega pripovednega talenta. Občutje je zajeto iz sodobja svetovne vojne. Maupassantka »Pešadija i Konjica«, oz. narobe, ne sodi v okvir poemizma v uvodnem »Gavranu«, ki je šolsko neuzitna sentimentalizacija. Vukasović utegne imeti bodočnost. Zdaj mu bogato tiskajo kar štiri knjige obenem: Pomozi Bog!

Dr. I. Pregelj.

Ilija Jakovljević: **Zavičaj**. Sličice i pripovijesti. Godina MCMXXIII. Prva Hrvatska Dionička Tiskara u Osijeku.

Slovstveni esejist in kritik Jakovljević je tudi umetnik. Goncourtja navaja v geslu, a v svojih ubrano urejenih dvanajstih črtah je pokazal lastno dušo. Če se je učil pri Francozih gledati in pisati, občutje je vendar zajel iz matere in svojega »zavijača« nekje v Bosni (Jesensko popoldne — Mostar). Črti »Kraj loga« bi jaz dal

primernejši naslov »Meningitis«. Jakovljević bo še rastle. Prav je. O, premnogo je še treba lepega in krščanskega povedati našim bratom Hrvatom!
Dr. I. Pregelj.

Emma Božičević. **Alemka**. Roman. Marlitstvo in eštrutstvo i. t. d. Sentimentalna ljubezen. Nekaj neobhodno potrebne konvencionalne zapreke. Klavir, vrt v jorgovanu, utica in pogovor v njej, šetnja v gozd in še eno samo veliko arkadijsko sibiristvo gostij: pilići, janje, šampanjec. Vmes in uvodoma pred poglavji refleksije iz obzorja mlade učiteljice. Skratka: »Sve su točke programa točno izvedene i sve je najlepše ispalo.« Zato pa, kdor tistega okusa nima več, ne beri. Emma in njena Alemka bosta kljub temu še vedno našli hvaležnih bralk dovolj. Dr. I. P.

UMETNOST.

Ivan Meštrović. Dve razstavi. — Ljubljana je doživela s kolektivno razstavo Meštrovićevih del v Jakopičevem paviljonu poleti eno največjih umetniških senzacij po vojni. Malo prej in deloma istočasno se je vršila v Zagrebu na XVII. razstavi Proljetnega salona razstava najnovejših del istega kiparja; obe sta se medsebojno izpopolnjevali in kdor jih je videl, si je lahko ustvaril precej jasno sliko o Meštrovićevem umetniškem značaju in njegovem razvoju. Ljubljanska razstava je bila s tega vidika tudi prirejena in je imela ne majhen pomen za našo publiko, kajti ob razvoju umetniške potence kot je Meštrovićeva, je bilo mogoče govoriti o problemih, o katerih je odveč vsako teoretično razmišljanje, nazornost pa sama reši vprašanja, ki bi ostala sicer nerazumljena.

V razvojni črti Meštrovićeve umetnosti so bili na ljubljanski razstavi osnovna oporišča: Lastni portret iz l. 1903 kot še boječe mladostno delo z vsemi karakterističnimi znaki mladosti in mlajeja, v katerem je nastal. Izredno poučno in vzpodbudno je bilo formalno in vsebinsko primerjati ta portret z onim iz l. 1912, ki je obenem značilen za razmerje umetnika do njegovega dela: življenje in umetnost se pri njem prepletata. Umetnost je prevzela tip njegovega obraza za podlago tipu njegovega Krista in tip njegove matere za Marijo; verjetno je tudi, da je umetnost nazaj učinkovala na ustaljenje potez te karakteristične glave. — Za prvo njegovo razvojno dobo, dobo fidijsko idealiziranega realizma, je bil značilen Laokoon mojih dni, vsebinski in formalni pendant vodnjaku pred Narodnim gledališčem v Zagrebu. — Doba prve zrelosti pred svetovno vojno je označena z deli za kosovski tempelj. Značilna za ta čas sta bila Borec in Spomini. Z omenjenim klasično idealiziranim realizmom se v ti dobi nacionalne vsebine združi monumentalno stiliziran jugoslovanski tip obraza, pri čemer začne stopati vedno bolj v ospredje neka ekonomija realističnih potez, ki jih umetnik stilizira glede na dano vsebino. Višek razvoja v ti smeri je kip Junaka, namenjenega za Terazije v Beogradu kot spomenik srbske zmage nad Turki v balkanski vojni. — Sledi vsebinski prelom v

njegovi umetnosti po začetku svetovne vojne, temu pa kmalu tudi formalni. Karakteristično prehodno delo je n. pr. relief v mavcu Jezus in Samaritanka iz l. 1916, kjer je tip še vedno prejšnji jugoslovanski, a je ekonomija v posameznostih že tako velika, da se vse izraža pravzaprav v obrisih, podobno risbi; vsako linijo preveva občutje, tako da se zdi, da trepetna na napol odprtih ustnih Jezusovih še beseda in da se po naprej stegnjeni roki pretaka k poslušajoči ženi valoveč fluid. Oblika roke z elegantno podaljšanimi prsti je tu že stilizirana z namenom, da izraža sugestivno vsebino. Vsebinska označba te vojne razvojne dobe so verski motivi, ki so bili na razstavi najbolj številno zastopani. Problem formalne ekonomije in arhitektonike je vedno v ospredju. Njegov tip ob tem zori v ekspresivni tip poduhovljenega obraza nadnaravne inteligence, kiga je mogoče primerjati samo z ustvaritvami bizantinske cerkvene umetnosti v dobi njenega največjega razcveta. Edino ona pozna tipe nadnaravne abstraktnosti podane vseeno s toliko, čeprav idealizirano, realitiko, da te prepričajo o svoji resničnosti. Odtod je razumljivo povečano čelo nekaterih Madon in Jezusov ali tipi v lesenem reliefu Snemanja s križa in Jezus in Magdalena. Pri tem je bilo mogoče instruktivno zasledovati vlogo rok, podaljšanih prstov in stiliziranih gest, katerih višek pomenja veliko Križanje iz l. 1917, ki je tvorilo središče cele razstave. Ob tem križanju, nekaterih Madonah in posebno reliefih Žalostni ali Veseli angeli smo spoznali tudi ogromno važnost po naravi dane sirove oblike drevesnega debla ali nepravilno odrezanega ploha. Iz njih kakor tudi iz nekih nedvomno preračunjenih arhitektonskih momentov je bilo mogoče razumeti na prvi pogled nerazumljivo potezo, nenaravno ali celo protinaravno prepletanje ali čisto abstraktno dekorativno razporejanje telesnih delov, n. pr. prepletene noge Križanega, prekrižane noge nekaterih Madon in pod. Vloga arhitekture, v kateri te pretiranosti dobe nedvomen smisel, nam je postala jasna pri Madoni, formalno sorodni z ono v Cavtatu in postavljeni v arhitektonsko perspektivno preračunjeno dolbino cavtatskega glavnega oltarja. Vloga naravnega debla pa je postala posebno očita pri velikem križanju, kjer je ves kip s križem vred razen rok in dela nad glavo izrezljan iz enega samega debla. Kakor hitro ste se zavedeli tega, umotvor idealno še vedno obdajajočega oklepa, ki tvori faktično formalno izhodišče, je vse dobilo za vas čisto drug, strogo logičen pomen.

Posebno skupino iz te dobe tvorijo Madone, kjer je njegovo razmerje do predmeta enkrat bolj človeško razmerje matere do deteta in obratno, drugič bolj skupina iz nadčloveškega osredja, v katerem je mati le sedež, tron nadčloveško zrelega, modrega otroka-boga; včasih tudi formalna stran tako prevlada (n. pr. pri Madoni z razkrečnimi nogami), da stopi vsebinski in snovni moment skoro popolnoma v ozadje in se delo formalno izživi v arhitektonsko komponiranem obrisu, oklepajočem mase.

Poleg velikega Kristusa je največje delo dobe njegovih religioznih motivov *cavtatski mavzolej* pri Dubrovniku, kjer je v arhitekturi uresničen vsaj del velikega zamisla, ki je nastal ob osnutkih za kosovski tempelj, vsebinsko pa ustvarjena umetnina redke enotnosti iz globine. V dolbini glavnega oltarja tvorijo stranice v okvir perspektivne poglobitve prostora vključeni stoječi moški angeli, ki igrajo na različna muzikalična orodja. Telesa so postranskega pomena, stoja stilizirana po načelih ritmike in simetrije; ves izraz je v obrazih, kjer je s primitivistično skopim izvlečkom iz resničnih potez podan pri vsakem individualen izraz njegovega doživetja glasbene harmonije. Tako si zopet ta doba religioznih problemov podaja roko s sledečo: doživetjem in upodabljanjem harmonije v najrazličnejših oblikah. Na pragu nove dobe stoji Žena v molitvi iz l. 1917, ki je pravzaprav samostojna parafraza kipa večnega premišljevalca Bude. Ne slučajno! Kajti, kar izraža Meštrović v teh delih in kakor on to podaja v zopet novi stilizaciji naravnih oblik, se ne da več primerjati z nobenim stanjem evropske umetnosti, ne zapadne ne vzhodne, ampak edino z onim budistovske, vzhodnoazijske. Dokaz za to mi je posebno ono delo, ki bi se na prvi pogled ne zdelo niti v to skupino spadajoče — marmorni relief Magdalene pod križem. Sesedla se je na tla, roke je dvignila v bolesti kvišku, obraz preveva izraz plemenite bolesti, ki vpije; vsa je gladka v obdelavi, nikjer gube, vse samo koncentracija na izraz obraza in prepričevalno odsekane roke, samo spodaj se je nabralo nekaj gub, iz katerih gledajo nenaravne, a izredno fino občutene noge — nekak izliv veselja nad popolnostjo doseženega izraza, brez direktne formalne zveze s celoto, kakor bi tako avtonomno, samozavestno mogel završiti svoje delo samo umetnik vzhodnoazijskega kulturnega kroga. Najrajši upodablja Meštrović harmonijo v doživetju muzike. Značilno je, da se omeji navadno na najnujnejše: obraz, instrument in roke. Rad ima razen tega harmonijo v čitanju; enkrat poskusi v leseni skulpturi doživetje vonja — ženska glava in roka, ki drži pod nos cvet; to na prvi pogled grobopotezno delo vas prepriča o svoji mojstrski dovršenosti, ko ste ga natančneje pogledali.

Do sem sta nam naslikali ti dve razstavi razvoj največjega jugoslovanskega kiparja. Cel roman nam pripovedujejo ta dela o njegovem duševnem razvoju: Sanjavi kodrolasi mladenič portreta iz l. 1903 se zamišljeno ustavi pred sfingo življenja in z nekim nejasnim občutjem svoje nemoči, razrešiti jo, ustvari dela, značilna za mladeniški Sturm und Drang (Laokoon naših dni; vodnjak v Zagrebu); svoj življenjski ideal najde najprej v narodni misli, ki mu navdahne prvi ogromni zamisel, kosovski tempelj; iz nacionalnega občutja in duševne zveze z rodnim plemenom ustvari svoj monumentalni jugoslovanski rasni tip, iz katerega diha nečloveška sila mladega probujajočega se rodu, v katerega se je probudila elementarna sila (Junak); v ti dobi doživi tudi lepoto duševnih doživljajev (pa naj je to tudi bol!), katerih re-

fleksi so telesna stanja (Sećanje); ob nacionalizmu dozori v moža, ki mu s svetovno vojno življenje drugič stopi kot nerazrešna sfinga nasproti: morje trpljenja in krvi — zakaj vse to, kam gre naša kultura? Kot da se je mladost probudila v njem, kot da ga je zvon polnočnice zamamil kakor Bogovca Jerneja ali velika noč Fausta, najde uteho in nov izraz v religioznih motivih, katerih najsilneje občuten in izražen je spomenik nadčloveške bolesti, povzročene po svetovni vojni — Križani; kot nekak epilog in vsaj delno uresničenje mnogoletnih sanj je *cavtatski mavzolej* — spomenik mrtvim, nedvomno ne samo rodbini, ki ji je namenjen; tega ne preveva več obupna bol, ampak izredna harmonija — okamenela molitev. Kot reakcija na burna duševna doživetja vojnih let se nam javlja, če se umetnik v zadnjem času obrne odločno k upodabljanju harmonije, ne formalne toliko kot duševne: najpreprostejši je vonj, mimoidoče ugodje; plemenitejše, duševnejše je čitanje; še bolj muzika in najvišja je kontemplacija — molitev. Tak je roman človeka-Meštrovića, roman kontemplativno razpoloženega Slovana, kakor ga je sam napisal v svojih delih.

Znanje z Meštrovićevo umetnostjo je za razumevanje sodobne umetnosti osnovnega pomena: Vsebina in njen izraz je vse: forma je važna, neobhodna, obvladati jo je treba brezhibno kot virtuoz svoj instrument, a vseeno je le posrednik in ni sama sebi namen. Življenje umetnikovo, njegova doživetja so obenem življenje njegove umetnosti. Pri Meštroviću je oboje nerazdružno. Formo si prikraja po svojih doživetjih, po potrebah svoje vsebine, zato se prav nič ne boji vsaj navidezne izposoditve. V tem sta si z arhitektom Plečnikom na las sorodna, kakor različna je sicer njuna snov in forma.

Še enega ne smemo prezreti: ob Meštrovićevi razstavi je človek čutil v publiko resnično in živo zanimanje za to umetnost. Naše občinstvo si je dalo ne majhno spričevalo zrelosti. Frst.

XXVIII. umetnostna razstava v Jakopičevem paviljonu se je vršila v znamenju programa, pokazati v Ljubljani slovenske in hrvaške mlajše slikarje. Izmed Hrvatov so se je udeležili znani predstavniki ondotelega mladega slikarstva Uzelac, Gecan, Trepšè, Tartaglia in Varlaj; izmed Slovencev Veno Pilon, Božidar Jakac, G. A. Kos, V. Kos, Fr. Zupan in mladi Vavpotič; brata Kralja sta se udeležila vsak samo z enim delom. Razstavitelji so izhajali iz pravilnega stališča, da je lastnik paviljona dolžan igrati posrednika med umetniškim življenjem in publiko brez ozira na to, ali eno ali drugo strujo odobrava ali v koliko jo smatra za popolno. Javnost naj bi videla, kaj delajo in za čim streme mladi umetniki. Kljub temu prireditelji med umetniki ni našla zadostnega razumevanja in ni mogla podati res celotnega pregleda; pokazala je le nekatere mlajših slikarjev, med katerimi so za hrvaške razmere karakteristični Gecan, Uzelac in Trepšè; za slovenske pa Jakac, Pilon in G. A. Kos. Dočim je stremljenje in rezultat iskanja omenjenih treh

Hrvatov precej enoten in smo glede komponiranja skupine konstatirali celo isti shema medsebojne razporeditve figur, porabe luči kot prostorno razmikovalnega elementa in poenostavljenje barvne strani, med omenjenimi Slovenci nismo mogli konstatirati take skupne črte. Predstavljajo nam tri različne osebnosti i po vsebini i po formi i po tehniki. Objektivno hladen, dekorativno razpoložen, a pri tem izrazit slikar je G. A. Kos. Po svojih sredstvih in rezultatu se prav nič ne trudi biti moderen v smislu takozvanega ekspresionizma. B. Jakac je v prvi vrsti grafik, med našimi umetniki sploh edini izrazit in skoro izključen grafik; moderen je le v toliko, v kolikor že njegova tehnika sama navaja na to stran; obvlada svoja sredstva in smatra umetnost za neposreden izraz doživetij; njegova umetnost je vsebinsko lirčna, včasih skoro malo melanholična in mladostna, vkolikor se vdaja razpoloženju brez filozofije (motivi iz kavarne, koncertne dvorane itd.). — Veno Pilon je hladen; neposrednega izraza čuvstva sploh ne pozna. On motri, študira in karakterizira. Temu je prilagojena njegova tehnika, ki je velikopotezna, naštevajoča in v velike mase združujoča po oklepajočih obrisnih črtah. Naravo vidi monumentalno; najširše polje dejstvovanja mu nudi portret, kjer se osredotoči na izraz obraza in rok kot »govorečih« elementov. Njegova karakteristika je pogosto tako brezobzirna, da meji na karikaturu ali naravnost prezre realitiko posameznosti, samo da zadovolji želji po utelesitvi značilne geste ali poteze. Karakterističen je portret Marija Kogoja, ki ga priobčujemo v današnji številki našega lista. Pilon je v bujnem razvoju. Pri njem čutimo, kako se bori za lastnim izrazom.

Rezultat te in drugih letošnjih razstav je zopet kakor doslej: med mladimi imamo štiri izrazite talente, ki se razvijajo močno samostojno; to sta brata Kralj, Jakac in Pilon. Vsi so dosedaj vsak po svoje zanimivi, ker se vidno razvijajo in imajo veselje in skoro strast do dela. Frst.

Publikacije o umetnosti in arheologiji v Jugoslaviji. Po vojni je deloma zopet oživela, deloma na novo nastala v Jugoslaviji vrsta periodičnih publikacij, ki se pečajo z umetnostjo ali arheologijo z znanstvenega vidika. Tako je nastal pri nas Zbornik za zgodovino umetnosti v Ljubljani, ki se peča v prvi vrsti s preiskovanjem umetnostne preteklosti v Sloveniji; list končuje letos tretji letnik. — V Zagrebu je lani začel izhajati soroden list, čigar polje pa je bolj obširno, ker je pritegnil tudi narodopis in zgodovino v širšem pomenu; naslov mu je Narodna starina. — Bivši Bullettino v Splitu se je prekrstil v Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku. Izšel je že 45. zvezek. — V Beogradu pa je pravkar zopet začel izhajati Starinar, to pot že kot splošna jugoslovanska publikacija, katere sotrudniki so strokovnjaki iz vse države. — Izmed glasil zgodovinskih društev v Sloveniji izhaja trdovratno točno dosedaj edino mariborski Časopis za zgodovino in narodopisje in prinaša pogosto tudi v našo stroko spadajoče sestavke.

GLEDALIŠČE.

MARIBORSKA DRAMA V SEZONI 1922/23.

V dobi, ko obvladujeta javno mnenje dve tujki: problem in kriza, imamo tudi problem in krizo provincialnega gledališča. Problem obstoji v tem, da gledališče ni zadovoljno z občinstvom, občinstvo ne z gledališčem. Odnosaji med obema so nepristni, prisiljeni. Gledališče ne raste iz tal, iz občinstva, temveč od zgoraj k tlom. Gledališče in občinstvo sta kakor dva zaročenca, ki so ju sparili stariši: zvedava sta drug na drugega, a v oči si ne upata pogledati. Občinstvo ne išče v gledališču kulture in umetnosti, marveč nekaj drugega, čemur samo ne zna izraza. Provinciaci so podobni nezavretemu vinskemu moštu. Dogodki zadnjih let so jih dokaj izpremešali, porušili tradicije in zanesli na površje nove ljudi; ta sloj ima osladno-čustveni prikus, živi za momente in išče tudi v gledališču izživetja. Intelektualci so gospodarsko izčrpani. Občinstvo, ki pravzaprav vzdržuje blagajno, je po okusu in zahtevah tako mnogovrstno, da ga ne more nihče zadovoljiti. Frivlačne so še lahke opere in operete, ki prinašajo na oder nemir in kinematografsko pestrost, ki opajajo oči in ušesa. Drama? Koliko mnenj! Tuintam se čuje glas: Več umetnosti! Maeterlinck, Andrejev, Strindberg, Wedekind... Težko je reči, koliko je v teh zahtevah iskrenosti in koliko malomeščanskega snobizma. A dramaturgu to ne zadostuje. Kulture duha in srca, umetnosti — dobre umetnosti — je treba vsem. Kako jih zvabiti v gledališče? Repertoar ne dela čudežev; njemu na ljubo se bo komaj dvignil povprečen odstotek gledaliških obiskovalcev. Kje je krivda? Ali v gledališču, v vsej njegovi današnji formi, ali pa v občinstvu? To je jedro problema; teoretično ga ni mogoče razvozlati, zanj je treba opazovanja in izkušenj. Vsekako leži dobršen del krivde v splošnih kulturnih in gospodarskih izpremembah naših dni, v devaluaciji duhovnih in moralnih vrednot.

Kriza pa obstoji v golih številkah. Kot paradoks se sliši kruta resnica, da stebri gledališke umetnosti slone na suhoparnem knjigovodjemem žurnalu. Vsi provincialni odri se bore od sezone do sezone za same pogoje obstoja. Edin realen izhod je izdatna državna subvencija, zato pa so upravniki zamaknjeni v finančnega ministra ko lačen otrok v mater. In vedno visi nad gledališčem Damoklejev meč; pri vsakem budžetu se pojavi nevarnost, da bo finančni minister z eno samo potezo peresa zadrnil to ali ono provincialno gledališče. In pri nas velja tista: Ne veš ne dneva ne ure!

Tako je tedaj s problemom in krizo naših provincialnih gledališč. Po vsem tem nam bo lažje preiti k mariborskemu gledališču, drugemu slovenskemu gledališču, ki mu opisanih bolečin nikoli ne manjka. Od svojega začetka — l. 1919. — do danes je prestala obmejna Talija precej bojov z neustaljeno in kulturno premalo zgoščeno sredino. Gledališče nima in ne bo imelo tako kmalu trdnih gospodarskih temeljev, dasi bi bilo treba misliti celo na stavbo novih prostorov; za

sedaj pa je vsako temeljito izboljšanje pesem bodočnosti. Gledališče goji poleg drame tudi opero in opereto. Poslednji dve imata redkokdaj prazne lože. »Barona Trenka« so n. pr. uprizorili trinajstkrat pri zasedenem avditoriju. A bilanca je vseeno pasivna. Državna subvencija je preskromna: dobra ekonomija in širok kompromis z okusom občinstva pa ne moreta zamašiti vrzeli.

V naslednjem kratko informativno poročilo o mariborski drami. Njen program je ime: Valo Bratina. Znan je z ljubljanskega in tržaškega odra, v Mariboru se peha in bori že od začetka, igra vsepovprek, je režiser, ravnatelj in dramaturg, z eno besedo: mariborska drama.

Sezono 1922/23 je otvoril Gogoljev »Revizor«. Nato so sledili po vrsti: Nušić, »Običan čovek«; Cankar, »Hlapci«; Schönherr, »Satan v ženski«; Molière, »Namišljeni bolnik«; Lunaček, »Ilirci«; Andrejev, »Dnevi našega življenja«; Zagorka, »Jalnuševčani«; Tučić, »Golgota«; Remec, »Užitkarji«; Petrović, »Čvor«; Arcybašev, »Ljubosumje«; Schönherr, »Ono«; Schiller »Kovarstvo in ljubezen«; Balucki, »Težke ribe«; Strindberg, »Velika noč«; Suhovo-Kobilin »Svatba Krečinskega«; Zola, »Ubijač«; Ogrizović, »Hasanaginica«; Bracco, »Prava ljubezen«; Molière, »George Dandin«.

Pozitivna vrednost tega repertoarja je po mojem mnenju: ljudska drama. Dobili smo 21 dramskih del, od teh ima ljudska drama pretežno večino, če vštujemo tudi take komade, ki sicer ne nosijo pod naslovom enake etikete, ki pa imajo značaj in vpliv ljudske drame. Smatram, da je bila s tem dosežena kulturna in moralna aktiva, tembolj, ker umetnost ni imela v nobenem slučaju zadnje besede. Ljudska drama vabi široko občinstvo, igralcem pa daje mnogo razmaha, jih vodi v delavnico vsakdanjega življenja in jim nudi kontakt z najširšim avditorijem. Provincialni oder z dobro ljudsko dramo je luč na oknu gledališkega problema; luč, ki sveti daleč v mrak. Tu se zblížujeta oder in občinstvo, tu se začenjajo graditi mostovi k mogočnejšim razglediščem.

Poleg ljudske drame je gledališče nudilo nekoliko manj popularnih del, ki zahtevajo že bolj intenzivno čuvstvujočih in mislečih gledalcev, n. pr. Schönherrjevo »Ono«, Strindbergovo »Veliko noč«, Tučićovo »Golgota«, Arcybaševovo »Ljubosumje« in Andrejeva »Dneve našega življenja«. Vsa so uspela vsebinsko in dramaturško, zlasti Schönherrjeva noviteta »Ono«, igrokaz z dvema osebama, v katerem se je preizkusila psihološko do dna zajeta igra g. Bratina in ge. Bukšekove. Ta igrokaz sta si g. Bratina in ga. Bukšekova izbrala za turnejo, ki sta jo čez počitnice priredila širom Slovenije. Materialni razlogi otežkočajo tehnično modernizacijo odra; ni misliti na nabavo novih kulis, kostumi so večinoma eni in isti; izboljša in prilagodi se zgolj to, kar ne zahteva posebnih denarnih žrtev. Vzlic temu je bila n. pr. uprizoritev Zolajevega dramatisiranega »Ubijača«, ki zahteva prav s te strani mnogo podrobnega dela, zelo efektna. Če uvažimo še dejstvo, da šteje dramski ansambl okoli 15 oseb (od katerih sodelujejo po-

samezne tudi pri operetah), pomeni 21 premier naporno in požrtvovalno delo.

Prigovarjati bi bilo, da je vprav slovenski drami odmerjeno tako malo prostora. Nova sezona obeta v tem oziru nekoliko več; baje je pripravljenih tudi par izvirnih novitet. V prošli sezoni je g. Bratina režiral Cankarjeve »Hlapce« in novost Al. Remca »Užitkarji«. Remčeva kmetska tragedija je delo nesporne vrednosti, če jo presojava z edino umestnega stališča: kot dramo, ki je namenjena ljudstvu in kmetiškim odrom, dramo, ki ne tolče s kladivom trdih problemov, ampak posega globoko v ljudsko življenje in zajema odtod duševno fiziognomijo slovenskega kmeta. Užitkarja je kreiral g. Bratina, snaho ga. Bukšekova, soseda g. Grom, ženina g. Janko.

Srbska in hrvatska dela — izvzemši Tučićovo »Golgota« — so bila uprizorjena v srbohrvaščini, kar se je udomačilo pri igralcih in pri občinstvu in je zlasti v komičnih komadih, kjer prihaja do besede regionalni humor, pripomoglo k uspehu. Izgovarjava je bila v splošnem točna.

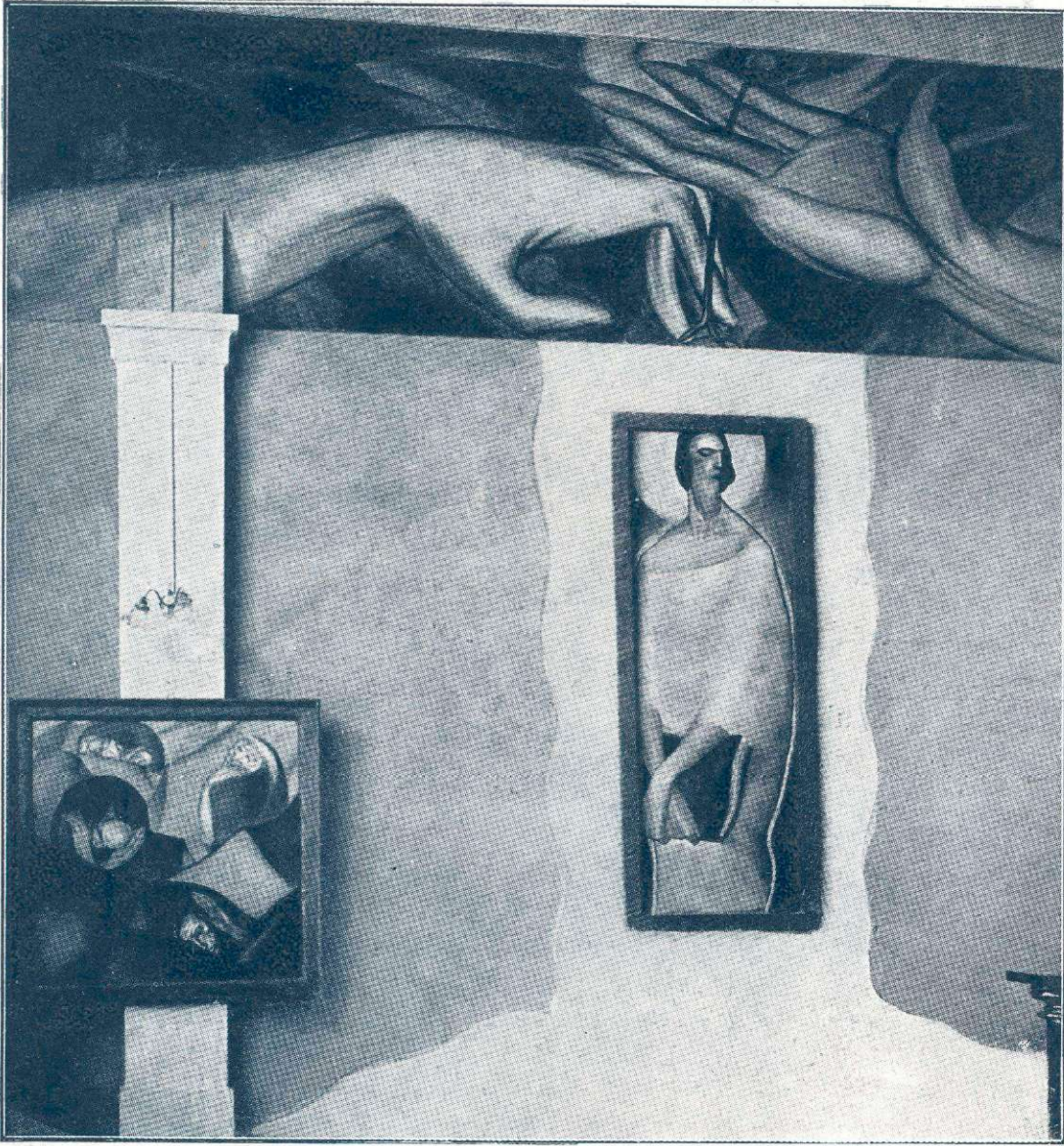
Ker se režije tiče, naj omenim, da je največ dram režiral g. Bratina. Njegovo režijo karakterizira sistematično izločevanje vsega nepotrebnega, pomenostavljenje odra in igre ter miren učinek. Idejno je nasprotnik naturalizma, zato pa skuša vsako reč čimbolj poduševiti. Agilen in iniciativen režiser je g. Kovič, ki se je v tej sezoni odlikoval osobito v komičnih komadih. G. Branko Tepavac, ki je bil angažiran začetkom sezone, je režiral hrvatska dela. Ima zdravo ambicijo in se bo še v marsičem izpopolnil.

O ansamblu bi pripomnili — da ne grem v podrobnosti —, da se tesno osredotočuje okoli nekaterih starejših zrelih igralcev in igralk. Angažma treh hrvatskih igralcev, gg. Tepavca, Tomašiča in Harastovića, je bil nedvomen plus, ker je po odhodu nekaterih priznanih igralcev zazijala občutna praznosta. Provincialni oder izčrpava vse igralčeve sposobnosti in jih zaposluje popolnoma. Igrati mora vsepovprek; tu je silnejši, tam šibkejši, toda tekMOVATI mora. To ima dobre in slabe strani, a resničen talent najde tudi v teh razmerah dovolj pogojev za rast. Od starejših igralcev in igralk so kreirali v tej sezoni večje vloge gg. Bratina, Tepavac, Grom, Rasberger, ge. Bukšekova in Mitrovićeva, od mlajših gg. Kovič, Jerman, Janko, Tomašič in Harastović. G. Koviču se razvija originalen komik, g. Jerman dosega znatno višino v psihološki igri, g. Tomašič pa je dober ljubimec. Gg. Janko in Harastović sta pokazala napredek v komičnih nastopih. Slabše je z mlajšim ženskim ansamblom, ki je mnogo zaposlen pri operetah. V mladostnih vlogah se je približevala samorasli igri gđc. Kraljeva (Olga v »Dnevi našega življenja« in Luiza v »Kovarstvu in ljubezni«). V zasedbi ženskih vlog je mariborska drama v primeri s prvimi sezonami očitno opešala.

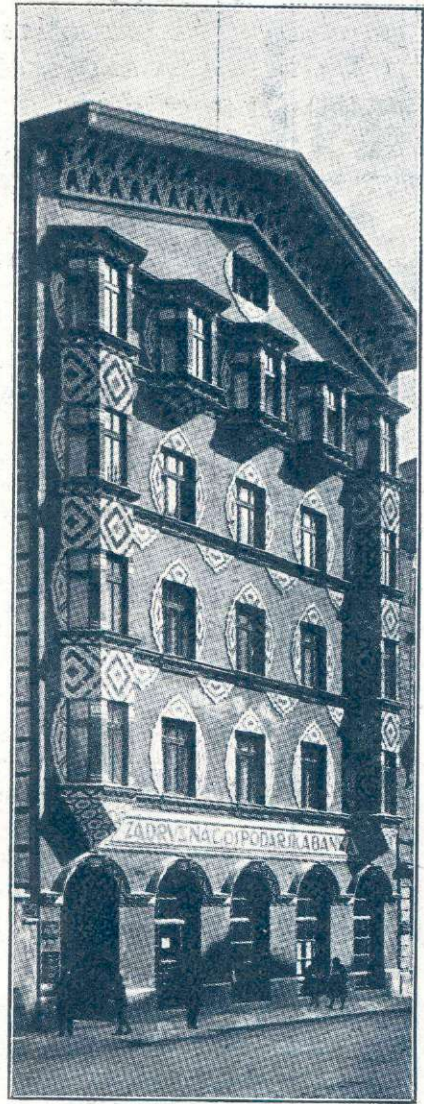
Za razvoj slovenske dramatike in zlasti za napredek naše igralske umetnosti pomeni drugo slovensko gledališče nedvomen dobiček. To dejstvo je treba z zadovoljstvom podčrtati, in iz njega sledi vse ostalo.

B. B.

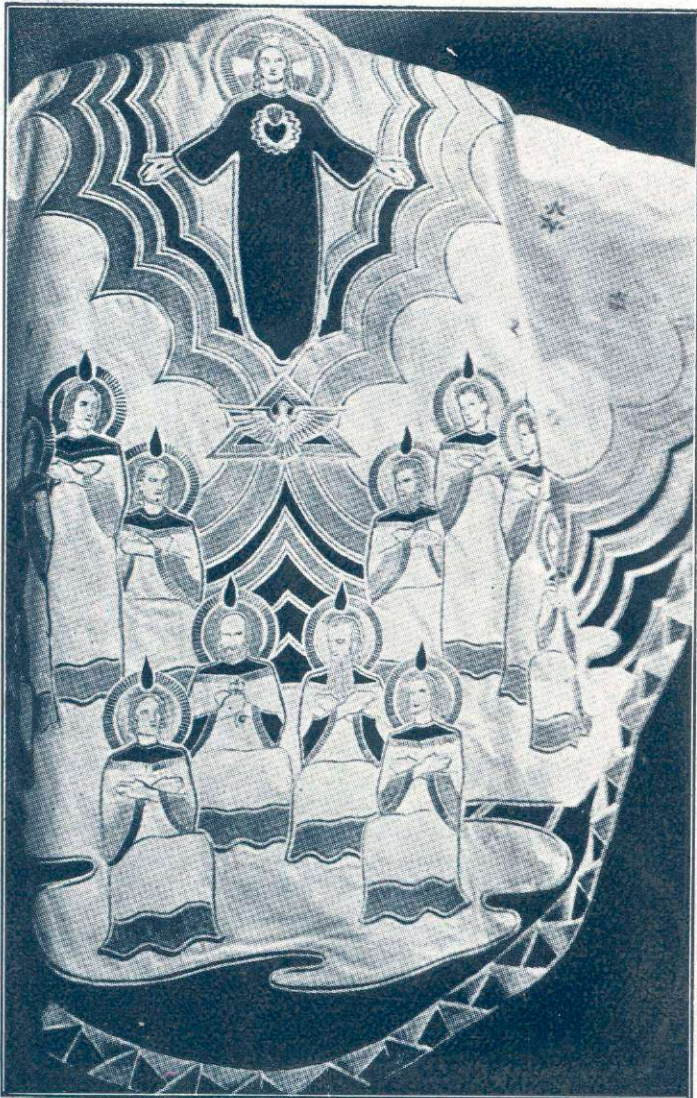

Sl. 44. Fr. Kralj: Dvorana Akademskega doma v Ljubljani.

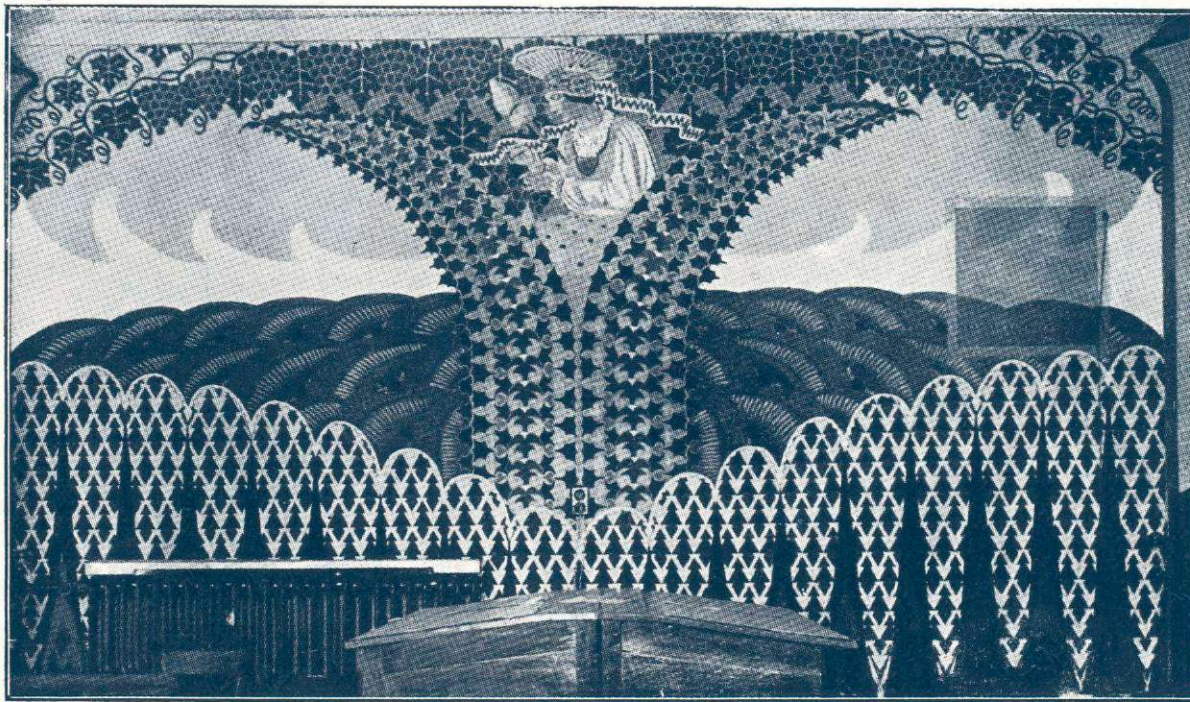
Sl. 45. Iv. Vurnik: Zadrúžna gospodarska banka v Ljubljani.

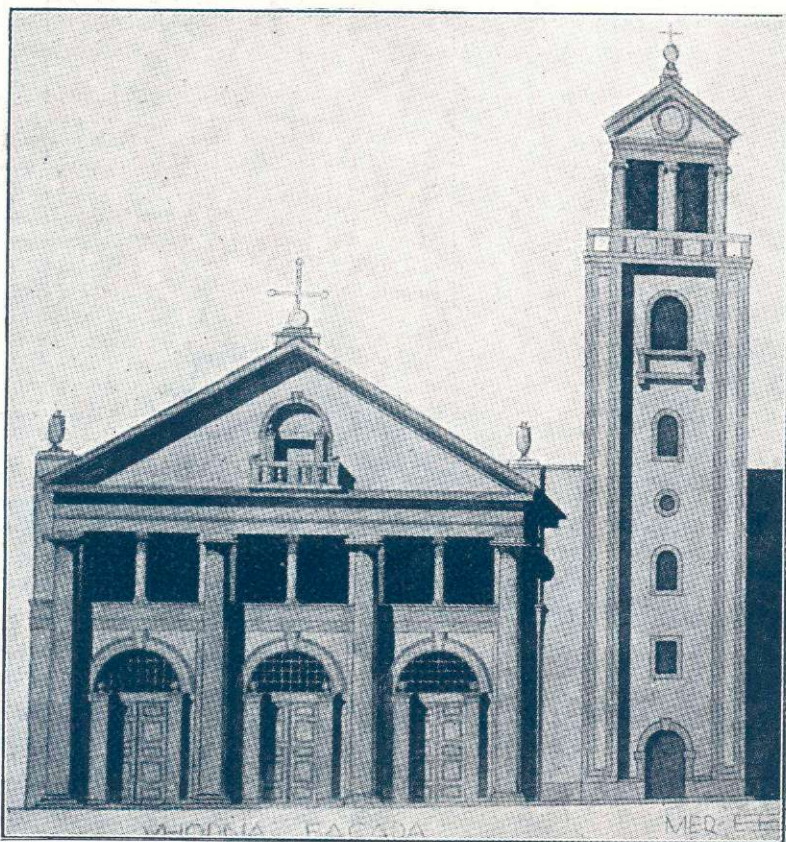
Sl. 46. Helena Vurnik: Ornat za ljubljanskega knezoškofa.

Sl. 47. Veno Pilon: Marij Kogoj.

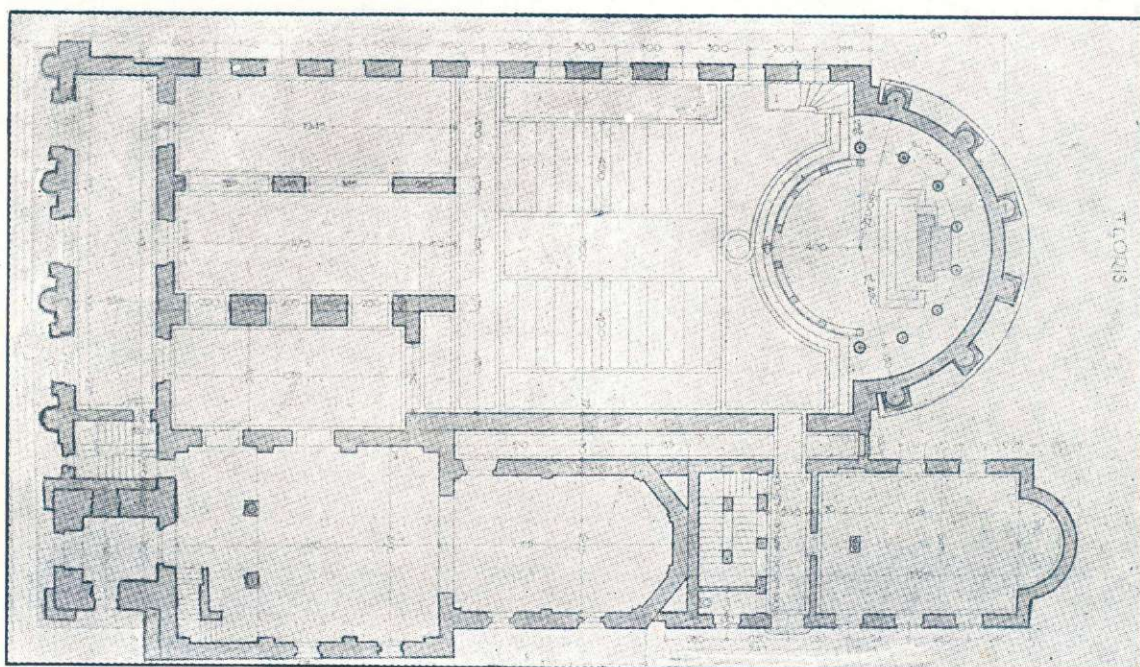
Sl. 48. Helena Vurnik: Dekoracija dvorane Zadrúžne gospodarske banke v Ljubljani.

Sl. 49. Arhitekturna šola J. Plečnika: Načrt IV. za cerkev sv. Magdalene v Mariboru (fasada).

Sl. 50. Isto: Prezbitერიj.

Sl. 51. Načrt IV. za cerkev sv. Magdalene v Mariboru.

DOM IN SVET V LETU 1924.

V najlepši moški dobi sedemintridesetletnika prihaja Vaš stari znanec Dom in svet zopet z vabilom, da mu ne odpoveste zvestobe.

Potreba po duševni hrani in po uveljavljenju našega kulturnega hotenja ni bila še nikdar tako aktualna kakor je dandanes. Zunanji knjižni trg nam je namreč odpovedal ali je mogoče še dražji kot domači. Ves naš razvoj zadnjih desetletij pa je šel tudi ne glede na ta dejstva za tem, da se čim popolneje izrazimo tudi po umetnosti. V tej smeri je bila vprav našemu listu prisojena odlična vloga, ki jo je izvrševal odločno in smotreno celo v najtežjih momentih materielne in duhovne krize po vojni katastrofi. Tudi njemu niso prizanesle časov sile in kdor pazno prelista zadnje letnike, bo moral priznati, da so vprav zato važen kulturni dokument dobe, v kateri so nastali, in bi si jih težko mogli misliti drugačne, če smatramo umetnost za produkt in odsev življenja.

To svojo nalogo bo skušal naš list vršiti vedno odločneje in ostati tudi naprej čuteč živec naših umetniških stremljenj, v čemer vidi smisel svojega dosedanjega obstoja in razvoja; razen tega bo zavedno negoval in oblikoval slovensko miselnost in besedo. V tem zlasti gleda opravičenost svoje bodočnosti. V imenu tega cilja apelira na podporo slovenske kulturne javnosti.

Kar se materielne krize tiče, je pa dvojna in zato se je tem težje boriti ž njo, kajti ta kriza enako teži naročnike kakor založnike. Da se ji izognemo čim ugodneje za naročnike, se bomo ž njo borili tako, da bo ta rešitev zanje čim manj občutna. Da bi kljub temu list čim manj zaostal po obsegu za letošnjim in bi vseeno mogel ostati pri dosedanji naročnini, bo izhajal vsaka dva meseca v dvojnih številkah. Oprema ostane kakor letošnja, ki je v svojem zamislu dobro usmerjena; skušali pa bomo list vsebinsko koncentrirati s tem, da bomo posamezne številke posvetili posameznim aktualnim vprašanjem literature in umetnosti. Tako bo ena številka posvečena slovstvu, ena dramatik, ena arhitekturi, če mogoče ena muziki, ena upodabljaški umetnosti itd. Zagotovili smo si za to sotrudištvo strokovnjakov.

Sotrudniki pa, ki so ustvarili značaj letošnjega letnika, ostanejo listu tudi v bodoče zvesti. Vez vsega letnika bo tvoril Ivan Pregljev roman iz dobe slovenskega narodnjaštva v tretji četrtini devetnajstega stoletja; nositelj dejanja bo pesnik Simon Jenko. S tem delom dobimo Slovenci prvi večji literarni roman. — Janez Jalen, čigar drama »Dom« je doživela letos splošno priznanje, nam je izročil novo igro »Srenja«. — Leposlovne prispevke v prozi so izročili oziroma obljubili Vaši znanci France Bevk, F. S. Finžgar, St. Majcen, M. Malešič, Fr. Ks. Meško, N. Velikonja i. dr. — V pesniškem delu pa Miran Jarc, Jože Lovrenčič, St. Majcen, A. Remec, Tone Seliškar, A. Vodnik in vrsta mlajših. Izhajal bo v dvojnih številkah vsaka dva meseca enkrat. Prva številka izide 1. februarja. Letna naročnina 100 Din, za dijake 75 Din; dovoljuje se polletno plačevanje; uprava želi, naj dijaki naročajo skupno.

Urednika: Prof. France Koblar, Ljubljana, Janežičeva 10 (Prule), za leposlovni del; dr. Fr. Stelè, Ljubljana, Sv. Petra c. 80, za prosvetni del in opremo.

UPRAVA. ☉ ŠIRITE DOM IN SVET! UREDNIŠTVO.

IZ NAŠE DNEVNE KULTURE.

LAJAJMO, MOJI OTROCI!

Lajajmo, lajajmo, moji otroci,
lajajmo v svet to sramoto sramot,
lajajmo, da smo obsojeni k smrti,
naj čuje vsa zemlja naš blazni krohot!

Čemu so nosila vas nedrija žene,
čemu so ljubile vas moje roke?
Zdaj tečejo solze in kličejo ure,
ko bdela pri vas sva do belega dne.

Vse svoje bogastvo sva v vas položila,
v navzkrižju značajev blodila sva v mrak
in vselej sva v vaših očeh se dobila,
za hip uravnala blodeči korak.

In zdaj — vse prešnil je blisk čez Vipavo,
čez Brda, čez Kras in čez moje goré.
Zabrizgnila kri je tri stolpe visoko,
kot dvoje lupin se razklalo srce.

Iz nedrij otroka so materi ukradli,
ognjen kakor peč je njih oster migljaj,
uče ga besed in moj otrok trepeče,
ponavlja tuj govor kot ptič papagaj.

Tu vidim — že leze sovraštvo v družine
in tujei so: oče in mati in sin,
prepolne so ječe in sodne dvorane
in naši domovi so kup razvalin.

Ne, ne! O, odzemi ta kelih trpljenja,
ubij to minuto, vsevišnji Gospod!
O, danes največje je moje sovraštvo —
najvišja ljubezen do tebe, moj rod!

Zdaj čutim globoko dno, koder izviram
in kam se prepleta moj krog korenin,
življenje odpora je v meni zaplalo
iz dvoje skrivnosti: jaz oče — ti sin!

Kadar nam vzamejo godbo besed,
lajajmo v svet to sramoto sramot,
lajajmo, da smo obsojeni k smrti,
naj čuje vsa zemlja naš blazni krohot!

France Bevk.

PREJELI SMO V OCENO.

Alfred O'Rahilly: **Verborgenes Helden-**
tum. (P. Wilhelm Doyle S. J.) Na nemško
prestavil W. v. Festenberg-Pakisch S. J.
Freiburg im Breisgau, 1923. Herder & Co.
Životopis.

Uzgajatelj, časopis za moralno i etičko po-
boljšanje društva. Urednik Miljenko Vidović.
Sarajevo, Marijin dvor, VIII. kuća.

Petar Grgec: **Temelji društva.** Knjiž-
nica Narodnog Preporoda. Knj. 1. Zagreb,
1923. Vsebina: Pojedinae i društvo. — Obitelj
i dom. — Duševni i tjelesni rad. — Kapita-
listička i zadrugarska misao.

Dr. Friedr. Kempf in Karl Schuster:
Das Freiburger Münster. 2.—4. izdaja. Frei-
burg im Breisgau, 1923. Herder. Bogato ilu-
striran umetnostni vodnik po freiburški stol-
nici.

Misijonski koledar za prestopno leto 1924.
V. letnik. Groblje, 1923. Izdala in založila
Misijonska družba sv. Vincencija Pavelskega.

Sastanak prosvjetnih radnika u Osijeku.
20. maja 1923. Poročilo in resolucije.

Naša Zabava. Ilustrovani tjednik za po-
pularno literaturu. 1. letnik, 1. štev. Zagreb,
Prilaz 15.

Katoliški misijoni. Znanstvena priloga Mi-
sijonskega koledarja za l. 1923. Izdalo misijo-
nišče v Grobljah. Vsebina: Clanki o misi-
jonstvu Fr. Terseglava, J. Pavlina, J. M.
in A. Ml. ter Pregled misijonske knjiznice
(bibliografija).

Ivan Albrecht: **Ranjena gruda,** povest.
Splošna knjiznica, štev. 1. Ljubljana, 1923.
Zvezna tiskarna in knjigarna.

Dr. Dragutin Kniewald: **Katoličkim**
djevojkama. (Vsebina: Život duše. — U
svijetu. — Katolikinja umom in srcem.)

Rado Murnik: **Na Bledu,** povest. Splošna
knjiznica, 2. Ljubljana, 1923. Zvezna tiskarna
in knjigarna.

Ivan Rozman: **Testament.** Ljudska drama
v štirih dejanjih. Drugi, popravljeni natisk.
Ljubljana, 1923. Zvezna tiskarna in knji-
garna. Splošna knjiznica, 3.

Vl. Levstik: **Gadje gnezdo.** 2. izdanje.
Ljubljana, 1923. Ig. pl. Kleinmayr & Fed.
Bamberg.

Alfons Lehmen S. J.: **Lehrbuch der**
Philosophie auf aristotelisch-scholastischer
Grundlage zum Gebrauch an höheren Lehr-
anstalten und zum Selbstunterricht. 1. zvezek.
Logika, kritika in ontologija. 5. in 6. po-
pravljena izdaja, izdana po K. Fricke S. J.
Freiburg im Breisgau. Herder, 1923.

Poezije dóktorja Francéta Prešérna. Uredil
L. Pintar, 5. natisk. Ljubljana, 1923. Založila
Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

Umetniško založništvo »Ažbe« v Mariboru je
izdalo prvo serijo (12 razglednic) jugoslo-
vanskih zaslužnih mož: A. Aškerc, I. Cankar,
Lj. Gaj, S. Gregorčič, V. Š. Karadić, I. Mazu-
ranić, P. P. Njegoš, N. Pasić, R. Putnik, J.
J. Strossmayer, A. Šenoa, I. Tavčar. Pred-
loge je izdelal slikar R. Jakhel.

Anton Seliškar: **Oproščenje.** Pesmi.
Maribor, 1923. Samozaložba.

Pratika za deco. Ljubljana, 1924. Zvezna
tiskarna in knjigarna. Opremil Maks Ga-
spari, tekst priredil njegov brat Tone Ga-
spari. Lepo opremljena knjiga za deco, o ka-
teri še izpregovorimo.

Svetozár Hurban Vajanský: **Leteče**
sence. Roman. Iz slovaščine preložil Fran
Albrecht. Ljubljana, 1923. Tiskovna zadruga.

Dr. Janez Mencinger: **Izbrani spisi.**
Izdala »Matica Slovenska«, ur. dr. J. To-
minšek. III. zvezek. Povesti, satire, članki.
Ljubljana, 1922.

Fr. Milčinski: **Gospod Fridolin Žolna in njegova družina.** Veselomodre črtice I. Splošna knjižnica, 5. Zvezna tiskarna. Ljubljana, 1923.

Dr. L. Čermelj: **Materija in energija** v sodobni fiziki. Pota in cilji. 17. in 18. zvezek. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1923.

Kitajske narodne pripovedke, preložil Fr. Erjavec. Ljubljana, 1923. Učiteljska tiskarna.

Manica Komarova: **Narodne pravljice in legende.** Učiteljska tiskarna. Ljubljana, 1923.

Cvetko Golar: **Poletno klasje.** Izbrane pesmi. Splošna knjižnica, zvezek 4. Ljubljana, 1923. Zvezna tiskarna in knjigarna.

Dr. A. Musić: **Moči in morati u slovenskom jeziku.** Rad jugoslav. akademije znanosti in umjetnosti, knj. 227. Zagreb, 1923.

Nova Evropa, knj. VIII. br. 9. Aktualna privredna pitanja. — Knj. VIII. br. 10. Rusija i Slovenstvo. — Knj. VIII. br. 11. in 12. Naša privreda i naši novčani zavodi.

Slovenske narodne pesmi, 16. snopič, uredil dr. Joža Glonar. Ljubljana, 1923. Matica Slovenska. (Predgovor. — Del. VI. Šaljive in zabavljive pesmi. — Kazala.)

Još. Bučar: **Zgodovina novega veka** za nižje razrede srednjih in njim sorodnih šol. Ljubljana, 1923. Jugoslovanska knjigarna.

Jos. Brinar: **Slovenska vadnica** za višje razrede osnovnih šol in za meščanske šole. Višja stopinja. Založila Goričar & Leskovšek v Celju.

Dr. P. Kozina: **Pevska šola** za ljudske, meščanske, srednje in glasbene šole. Založba »Jug«. Ljubljana, 1923.

Dr. P. Kozina: **Pesmarica.** Zbirka troglasnih narodnih pesmi iz II. dela Pevske šole. Ljubljana, 1923. »Jug.«

Dr. P. Kozina: **Pesmarica.** Zbirka dvoglasnih narodnih pesmi iz II. dela Pevske šole. Ljubljana, 1923. »Jug.«

Zemljepisni atlas kraljevine SHS. Izdalo »Društvo slovenskih profesorjev« v Ljubljani, 1923. Izvršil ing. Viktor Novak. Založila Jugoslovanska knjigarna. 7 zemljepisnih kart.

»Hlas«, Týždeník československého ľudu v Juhoslávii. Praha, ulice Karolíny Světlé c. 23.

H. Sienkiewicz: **Z ognjem in mečem.** Povest iz davnih let. Iz poljščine prevel dr. R. Molè. V Ljubljani, 1923. Založila Tiskovna zadruga. 10. in 11. snopič, s katerima je ta roman zaključen. Komentar in životopis H. Sienkiewicza bosta sledila na koncu prevoda cele trilogije.

Kard. M. v. Faulhaber: **Zeitfragen und Zeitaufgaben.** Gesammelte Reden. Freiburg im Breisgau, Herder & Co., 1923. 6. in 7. izd. (Vsebina: Verska časovna vprašanja. — Naše šolske naloge v 20. stoletju. — Odgovor na žensko vprašanje. — Priznanje k cerkvi.)

Dr. France Veber: **Analitična psihologija.** Prvi poizkus sistematične geometrije duha, 1. snopič. Publikacije znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani. Filozofska sekcija 1/I. Ljubljana, 1924. Ig. pl. Kleinmayr & Bamberg. (Vsebina: Predgovor. — Uvodne misli. — I. del. Načelne postavke analitične psihologije.)

Slovarček slovenskih strokovnih izrazov za tiskarne in knjigoveznice. Ljubljana, 1923. Založilo Društvo tiskarnarjev v Sloveniji in S. G. R. J., podružnica v Ljubljani. (Vsebina: Stavnica. — Strojna stavnica. — Strojnica (tiskarna). — Barve, papir. — Knjigoveznica.)

Jože Pahor: **Medvladje.** Socialen roman. Trst, 1923, »Socialna Matica«.

Iv. Zorec: **Pomenki.** Samozaložba v Ljubljani, 1921.

Antun Matasović: **Slavonske graničarske tikvice.** Posebni otisak iz »Narodne Starine« v Zagrebu, 1922. Bogato ilustrirano; pisano s posebnim ozirom na tehniko ornamentiranja posod iz buče.

Josip Stritar: **Izbrani spisi za mladino.** Priredila Fr. Erjavec in Pavel Flerè. Z risbami okrasil Saša Šantel. Ljubljana, 1923. Založila Učiteljska tiskarna. Celota okusna, ilustracije same na sebi zelo siromašne.

Milan Begović: **Nasmijana srca.** Zagreb, 1923. Književni Jug.

Pravila društva rdečega križa v kraljevini SHS in zakon o olajšavah in pravicah Rdečega križa. Beograd, 1923. Biblioteka Rdečega križa SHS, 1.

Slavko Ježić: **Brak male Ra.** Roman iz običnog života u veliko doba. Zagreb, 1923. Naklada »Vijenca«.

Narodna starina, br. 3. Uredio dr. Josip Matasović. Zagreb, 1923.

(Vsebina: N. Županić: Tragom za Pelazgima. — A. Schneider: Jedna stara francuska balada o hrvatskom Zagorju. — P. Bulat: Prostonarodna filozofija o duši. — G. Szabo: Monstrance i kadionice u našim crkvama. — J. Nagy: Diplomatička kritika. — J. Matasović: Slikarije Stjepana Marjanovića. — Dnevnik Dragutina Rakovca. — Med drobtinami J. Mantuani: Djelovanje Ljubljanskoga Muzeja.)

Nova Evropa, knj. VIII. br. 13. Politika srednje linije. — Četvrta skupština Lige Naroda.

— Knj. VIII. br. 14. Ka čovečanstvu! — Nacionalizam i omladina.

Ignát Herrmann: **Ivančkov sveti večer** in nekoliko veselih povestic o živalcah. Iz češčine prevel dr. Fr. Bradač. Ljubljana, 1923. Nova založba.

Alois Jirásek: **Filozofska historija.** Preveo Jindra Procházka. Knjižnica čehoslovačkih pisaca, sv. 1. Središnjica češko-jugosl. naklade J. Herejk, Zagreb.